

T.C.
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Genel Sosyoloji ve Metodoloji Bölümü

Osmanlı-Türk Toplumunun
Sosyal Alt Dinamikleri :

ANADOLU ALEVİLİĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
9315 Mehmet YAZICI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ali AKAY

İSTANBUL / KASIM-1996

T.C.
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Genel Sosyoloji ve Metodoloji Bölümü

Osmanlı-Türk Toplumunun
Sosyal Alt Dinamikleri :

ANADOLU ALEVİLİĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
9315 Mehmet YAZICI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ali AKAY

İSTANBUL / KASIM-1996

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET	III
SUMMARY	IV
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Genel Amacı	2
1.2. Araştırmanın Özel Amacı	3
1.3. Aleviliğin Tanımı ve Özellikleri.....	8
2. HALİFELİK SORUNU	14
2.1. Hz. Ebu Bekir'in Halife Seçilmesi	17
2.2. Hz. Ömer'in Halife Seçilmesi.....	17
2.3. Hz. Osman'ın Halife Seçilmesi	18
2.4. Hz. Ali'nin Halife Seçilmesi.....	18
3. ANADOLU ALEVİLİĞİNİ HAZIRLAYAN SİYASİ GELİŞMELER	21
3.1. Alevilik ve Anadolu	23
3.2. Cumhuriyet Döneminde Alevilik	30
4. ALEVİLİK İNANCI VE BAZI UYGULAMALARI	58
4.1. Cem Töreni	58
4.1.1. Cem Töreninin Amacı	59
4.1.2. Cem'de 12 Hizmetin Uygulanması	60
4.1.3. Niyaz Dağıtmak	70
4.1.4. Tarihsel Alevilikte Cem Töreninin Önemi	72
4.1.5. Günümüzde Cem Töreni.....	73
4.1.6. İşlevsiz Kalan Hizmetler	74
4.2. Alevilikte Dedelik Kurumu.....	75
4.2.1. Dede Kimdir, Kimler Dede Olabilir.....	76
4.2.2. Anadolu'daki Alevi Dedelerinin Kaynağı.....	77
4.2.3. Rehberin Görevi	81
4.2.4. Pirin Görevi	81
4.2.5. Mürşidin Görevi	81
4.2.6. Dedenin Görevi	82
4.2.7. Günümüzde Dedelik Kurumu	83

4.3. Musahiblik	88
4.3.1. Musahiblik Adetinin Dinsel Kaynağı	88
4.3.2. Musahiblik Adetinin Sosyal Kaynağı	90
4.3.3. Musahibliğin Koşulları	91
4.3.4. Musahiblik Töreni	92
4.3.5. Musahiblerin Birbirlerine Karşı Sorumlulukları	93
4.3.6. Günümüzde Musahiblik	95
4.4. Oruç	95
4.4.1. Muharrem Orucu	96
4.4.2. Hızır Orucu	97
4.5. Alevilerin Sünnilerle İlişkileri (Kız Alıp Verme)	98
4.6. Doğum	101
4.7. Cenaze Töreni	102
5. ALEVİLİKTE BAZI BİREYSEL İNANÇLAR	104
5.1. Alevilerde Takiyye (Gizlenme)	104
5.1.1. Takiyyenin Kaynağı	104
5.1.2. Günümüzde Takiyye	106
5.2. Alevilik İnancında Hz. Ali	107
5.3. Dua	111
5.4. Beddua	112
5.5. Alevi İnancında Hayvanlar	113
5.5.1. Alevilerin Sevmediği Hayvanlar	113
5.5.2. Alevilerin Sevdiği Hayvanlar	114
SONUÇ	116
GÖRÜŞME KILAVUZU	122
KAYNAKLAR	124

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'nin en başat gündem maddelerinden birisi olan Alevilik olgusunu anlamak amacıyla hazırlanmıştır. Metinde sunulan veriler Tunceli, Malatya, Elazığ ve Bingöl illerinin bazı alevi köylerinde yaşayan alevi önderlerinin verdikleri bilgilere ve araştırma süresince edinilen gözlemlere ve bu konuyla ilgili yazılı kaynaklara dayanıyor.

Tezin birinci bölümünde konunun bütününe değinildikten sonra, araştırmanın yapıldığı alanın özellikleri ile bu alanda çalışmanın zorlukları ve Anadolu Aleviliğın tanımı, kaynakları; Anadolu Alevilerin genel özellikleri dile getirmeye çalışıldı.

İkinci bölümde ise Anadolu Aleviliğini hazırlayan ve İslam Dini'ni Anadolu'ya taşıyan siyasi olaylar ile Aleviliğın içinde şekillendiğı sosyal ortam özetlendi. Buna paralel olarak Anadolu'da mezhep faktörünün ortaya çıkması ve bu çerçevede yaşanan olaylar sonuçlarıyla belirtildi.

Üçüncü bölümde ise sahadan derlenmiş verilerden yararlanarak Alevilik inancının temel kurumları, bu kurumların anlamı, kaynağı özellikleri, geçmişte üstlendikleri fonksiyonlar verilmiştir. Ayrıca bu bölümde, Alevilerin yaşanan kentleşme sürecine katılmaları sonucu, değişen doğal çevrelerine paralel olarak kültürel çevresini de değişmesi nedeni ile günümüz Alevilerinin birçok problemle karşılaştıkları tespit edilmiştir. Yaşanan bu değişim sonucu Anadolu Alevilerinin inanç, itikat, ibadet ve pratik hayata ilişkin temel kurumlarının büyük oranda değiştiğı ve Tarihsel Alevilikteki nitelikleriyle uygulanamadığı tespitinden hareketle "şimdi ne yapılmalı" sorusuna cevap verilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde ise Anadolu Alevilerinin bireysel inanç ve tutumlarından bazı örnekler verilerek, tarihi olayları, tarihi şahsiyetleri, kendilerini, başka inanç sistemlerine mensup olanları, canlı ve cansız varlıkları algılayış biçimleri sunulmuştur.

Tez, değerlendirmenin yapıldığı sonuç kısmı ve yararlanılan kaynaklar listesiyle bitiyor.

SUMMARY

This study is prepared in order to understand one of the most important aspects of Turkey's social life. It is Alevi fact. The study is based on the information which is given by living Alevi leaders who live in some villages of Tunceli, Malatya, Elazığ and Bingöl.

After touching the whole of the subject in the first part of the study, the specialities of the area where we made our search, the difficulties of this study, the definition of Anatolian Alevi fact and the general characteristics and sources of Anatolian Alevi fact are tried to be explained.

In the second part, the political events, which prepared the Anatolian Alevi phenomena carriage of Islam Religion to Anatolia, and the social atmosphere, helped the formation of Alevi phenomena are summarised

In the third part by using the facts, which are collected from the field; the basic institutes of Alevi belief, the meaning of these institutions, their sources, specialities and the functions that they took on in the past, are mentioned. Also in the same part, it is proved that when they joined to the urbanisation time, they are faced with lots of difficulties because of the changes in their cultural and natural environment. As a result of this important change, by moving from the fact that the worship, creed and basic institutions which are related to the practical life are not applied, we tried to answer the question of "what should be done now?".

Finally in the fourth part by giving examples from their personal belief and manner, their way of perception of the historical events, historical personalities, themselves, the people who belongs to other belief systems, living and liveless objects are presented.

The study ends by the conclusion part and bibliography.

SUMMARY

1. GİRİŞ

Doğu Blokunun çözülmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Türkiye hem dünyada esen genel "değişim rüzgarlarının" ve hem de kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan kuvvetli değişim istekleri sonucunda hızlı ve köklü bir değişim sürecine girdi. Bu değişim sürecinin hareket noktası "tekleştirme yani farklılıkları ortadan kaldırmaya" dayanan Ulus-Devlet anlayışının dayattığı monotik (tekçi) yapının sorgulanması oldu. Daha önce, bu anlayışın çizmiş olduğu ideolojik çerçeveye sığamamış, kenara itilmiş ve hatta yok sayılıp unutulmak istenmiş olan yerel (local) dinsel ve etnik olgular yeniden gündeme geldi. Bu olgulardan birisi de Diyanet İşleri Başkanlığının faaliyet alanına dahil edilmeyen ve yok sayılmaya çalışılan Aleviliktir.

1980'den sonra "Alevi kimliği" Türkiye gündeminde yer almaya başladı. Bu çalışmanın planlandığı zaman Alevilik Türkiye'nin en önemli siyasi ve entelektüel gündem maddesiydi. Geçen süreç içerisinde bu konuda çeşitli alanlarda (kitap, gazete, dergi, kaset, TV programları) bir çok çalışma yapılmıştı ve bunların bir kısmı süreli yayınlar olarak faaliyetlerini sürdürmekteydiler.

Alevilik olgusuna yönelen bu yoğun ilgi şu üç sebeple açıklanabilir: Birincisi Alevilik, Anadolu insanına özgü İslam Dini'ni anlama tarzı olarak İslamın diğer yorumlarından farklıdır ve bu farklılık onu ilginç kılmaktadır. İkincisi Aleviliğin yaşayan yani sosyolojik bir olgu olmasıdır. Üçüncüsü ise ekonomik, sosyal ve siyasal boyutlarıyla sürekli gündemde tutulması yani güncel olmasıdır.

Türkiye'nin en başat gündem maddelerinden birisi olan "Alevilik sorunu" veya "Alevi kimliği" hakkında İ. Melikoff'un "Uyur idik Uyardılar" ve F. Bozkurt'un "Aleviliğin Toplumsal Boyutu" çalışmaları dışında henüz kapsamlı bir saha araştırması yapılmamıştır. Alevilik olgusunun sosyolojik, ilginç ve güncel olması yanında bu alanda saha araştırmalarının yapılmadığı gözönünde bulundurularak böyle bir çalışmaya karar verilmiştir. Birçok açıdan sınırlı olan bu araştırmanın amacı bu alandaki boşluğu doldurmak değildir. Alevilik konusunda bir "Yüksek Lisans Tezi" düşünülürken, genel manada amacımız bu alana dikkati çekmek ve mevcut boşluktan yararlanarak bu sahada derlenmiş zengin malzemeye dayanarak farklı bir çalışma hazırlamaktır.

1.1. Araştırmanın Genel Amacı

Bu araştırma, nasıl ki bir bireyin anne ve babasından aldığı biyolojik özelliklerine, içinde sosyalizasyon sürecini tamamladığı toplumsal ortama rağmen kendisini diğer bireylerden farklı kılan "ayırt edici özellikler; kendine özgü bir kişiliği" varsa, sosyolojik olguların da içinde geliştikleri ve bu süre içinde etkileşimde buldukları başka olgularla ortak yönleri olmasına rağmen kendine özgü kültürel değerleri, törenleri, normları vb. vardır, tespitinden hareketle Anadolu Aleviliğinin tarih içindeki oluşum süreci, bugünkü yapısını anlamaya çalışarak, Aleviliğin "ayırt edici yönünü" bulmak ve buradan hareketle onun sosyolojik haritasını çıkarmaktır.

Daha önceki çalışmalarda yapıldığı gibi Anadolu Aleviliğinin diğer inanç sistemleri ve ideolojilerle ortak veya farklı yönlerini vurgulayarak Aleviliği açıklamak yerine "bir şey ne ise odur" önermesinden hareketle tamamı bu sahadan derlenmiş verilerle önce Anadolu Aleviliğini hazırlayan sosyal ve siyasal gelişmeler, daha sonra da Tarihsel Aleviliğinin temel kurumları, kültürel normları, değerleri ve tutumları incelendi ve buna paralel olarak günümüz Aleviliğinin sorunları saptanmaya çalışıldı. Bu sayede Tarihsel Aleviliği anlamak ve günümüz Aleviliğinin sorunlarını ortaya koyarak gelecek hakkında öndeyilerde bulunmanın mümkün olabileceği düşünüldü.

Türkiye'de 1950'li yıllarda köyden kente göç sürecinden önce Anadolu Alevileri dağ eteklerine kurulan, homojen nüfusa sahip, yüzyüze (birincil) ilişkilerin kurulduğu köy ve mezralarda, kısmen de kentlerin kenar mahallelerinde yaşamaktaydılar. Göç sürecinin başlamasıyla beraber birçok alevinin kentlere göç ettiği bilinmektedir. Bugün Alevi nüfusunun önemli bir bölümünün Türkiye'deki büyük kentlerde ve Almanya başta olmak üzere bazı yabancı ülkelerde yaşadığı gözlenmektedir.

Bu çalışmada göçten önceki Alevilik için "Tarihsel Alevilik" göçten sonra kentlerde yaşayan alevilik için de "Günümüz Aleviliği" kavramları kullanılmıştır. Bu anlamda günümüz aleviliğine "yaşayan alevilik" de diyebiliriz.

Kentlerde yaşayan günümüz alevileri tarihsel Aleviliğinin itikat, ibadet ve ahlaka ilişkin temel esaslarını kentlerde yaşatmaya çalışmaktadırlar. Fakat yaşanan göç sonucunda Aleviliğinin doğal

çevresinin değişmesiyle, kültürel çevresi de değişmiş oldu. Bundan dolayı yaşayan Aleviliğın birçok sorunla karşılaştığı görülmektedir.

1.2. Araştırmanın Özel Amaçları:

- a) Tarihsel Aleviliğın yapısını (ayırt edici yönünü) tarihi gelişim sürecini gözönünde bulundurarak ortaya koymak
- b) Günümüz Aleviliğın problemlerini saptamak.
- c) Tarihsel Aleviliğın modern dünya insanının ihtiyaçlarına cevap üretemeyeceğini ve karmaşık-homojen olmayan-modern kentkültürünün; kapalı toplumlara özgü olan Aleviliğın, çağın süzgecinden geçirmeden varlığını sürdürmesine izin vermeyeceğini tespit etmek.

Eğer bu üç nokta açıklanabilirse bu çalışma amacına ulaşmış sayılacaktır.

Çalışmanın amaçları tespit edildikten sonra bunları gerçekleştirmek için saha araştırması yapmanın en doğru yol olacağına karar verildi. Çünkü genel doğruları içeren kitaplardan yararlanarak bir tez hazırlamak yerine sahada toplumla etkileşim içinde bulunarak elde edilen verilerle çalışmayı tamamlamanın daha doğru olacağı düşünüldü. Bu tespitten sonra sosyal ve kültürel bir sistem olarak Aleviliği anlamak için saha araştırmasının nerede yapılabileceğinden insanlarla nasıl diyalog kurulabileceğine varıncaya kadar alanla ilgili sorulara cevap verilmeye çalışıldı.

Bu aşamada Anadolu Aleviliğının yaşadığı örnek bir köy seçmek ve o köyde şartlara göre dört ya da altı ay köylülerle birlikte yaşayarak onların kültürel değerlerini, dinsel törenlerini, inaçlarını nasıl yaşattıklarını örf ve adetlerini, tarihi olayları (Cemel savaşı, Sıfın savaşı gibi) ve tarihi şahsiyetleri (Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hacı Bektaş Veli, Yavuz, Muaviye,, Yezid) nasıl algıladıklarını, kendilerini ve sunnileri nasıl tanımladıklarını ve kısaca sosyal ve kültürel bir sistem olarak aleviliği aleviler arasında yaşayarak saptamaya çalışılacaktı. Bu aşamanın akla gelebilen bütün ihtimallerini Antropolog Prof. Dr. Nephan Saran Hoca'nın yardımlarıyla planladıktan sonra örnek köy seçmek üzere sahaya gidildi.

Örnek olarak seçilecek köyün Tunceli, Bingöl veya Elazığ'da olmasına karar verilmişti. Çünkü alevilik konusunda yapılacak olan bir araştırma için Elazığ ve Bingöl'ün Tunceli'ye sınır köyleri ile Tunceli'nin merkezinden uzak köyleri bakir sayılırdı. Alevilerin yaşadığı Çorum, Tokat, Maraş, Malatya gibi illerin 1980'den önceki siyasi ortamda zaman zaman gündeme gelmeleri ile bu illerde bazı gözlemcilerin kısa sürede de olsa gözlemlerde buldukları biliniyordu. Bir diğer husus da bu illerin Türkiye'nin batısına daha yakın olması, çağın teknikleriyle ve farklı inançlara mensup insanlarla tanışmaları daha erken bir zamana rastlamaktadır. Bu da karşılıklı etkileşimin yaşandığını, dolayısıyla buralarda tarihsel Aleviliği tarihin içinden geldiği gibi anlamamızın ve günümüz Aleviliğin yaşadığı değişimi ve yaşadığı problemleri tespit etmemizin mümkün olmadığını göstermekteydi.

Örnek köy seçimi için yaptığımız görüşmelerden Anadolu Aleviliğin kendine özgü yapısına kavuşmasında ve bu yapısını koruyarak günümüze kadar gelmesinde "dedelerin" öncülük ettiği ve bu dedelerinde Anadolu'ya ilk gelişlerinde Tunceli yöresine yerleştikleri, onların çocuklarının oradan diğer yörelere dağılarak aleviliği yaydıklarını öğreniyoruz. Bu tespit üzerine Anadolu'ya Baba Kureyş ile daha sonra Murşidlik makam'ına erişen şah Mansurun yerleştiği Tunceli ilinin Mazgirt ilçesine bağlı Moxindi (Darıkent)'yi örnek yerleşim birimi olarak , seçişimizin isabetli bir karar olduğu düşünülebilir.

Moxindi'ye gidip yerleşmek ve çalışmayı planladığımız gibi yürütmek için hazırlıklar yaparken beklenmedik ve istenmedik olaylar peşpeşe gelişti. Önce 1994-1995 öğretim yılının başlamasıyla burada altı öğretmenin öldürülmesi, bu olayı muteakiben bölgede çeşitli örgütlerle (PKK, TİKKO, Dev-sol) güvenlik güçleri arasındaki çatışmaların yoğunlaşması, bu çatışmaların boyutlarının gün geçtikçe köy yakmalar, kaçırılmalar, faili meçhul olaylar şeklinde yayılması Moxindi'de yaşamak şöyle dursun, Malatya'dan öteye geçmek artık büyük risk altında yaşamak demektir.

Bölgede olayların boyutlarının yayılmasıyla, yöre halkını tarifsiz bir korku ve endişeli bir bekleyiş sardı. Artık insanlarla diyalog kurmak, evlerine misafir almak; güvenlerini kazanarak onlarla birlikte yaşamak imkansızlaşmıştı. Tunceli'nin Nazimiye ilçesine bağlı bir köyde köylülerle sohbet ederken yaşlı bir köylü kadının söylediği şu sözler insanların ruh hallerini belirtmesi açısından buraya alıyorum. Yaşlı

kadın ne iş yaptığını öğrendikten sonra "Yavrum madem ki bu kadar okumuşsun buralarda ruhunu mu arıyorsun". Bu sözlerin manası buralara ancak "ruhunu arayan" yani ölmek isteyen ya da ölümü bekleyen kimseler gelebilirdi. Çünkü, bu insanlar her an ölümü bekleyerek yaşamaktadır.

Moxindi'de bu çalışmayı planladığımız gibi sürdürmemizin mümkün olmadığı artık anlaşılmıştı. Bunun yerine Şah Mansur'un büyük oğlu Mahmut'un yerleştiği Elazığ iline bağlı Karakoçan ilçesinin Seyid Mahmudan (Pamuklu) köyünde araştırmanın planlandığı gibi yürütülmesine karar verildi. Bu köyde yaşanan yoğun göç ve kalanların da korku ve endişeden diyalog kurmadan kaçmaları bu köyden de vazgeçmemize neden oldu. Gün geçtikçe planladığımız gibi bir çalışmanın belirtilen alanda yapılmasının mümkün olmadığı daha iyi anlaşılıyordu. Çünkü bu bölgede artık insanların can güvenliği sağlanamıyordu. Korku, endişe ve tedirginlik en çok hissedilen duygulardı. Bunu Malatya'dan çıktıktan sonra gitmek istediğiniz il, ilçe ya da köye varıncaya kadar yapılan kontrollerden sezinlemek mümkündür. Örneğin, Malatya'dan sonra, Kömürhan Köprüsü'nün çıkışında yolcular ve bagajları sıkı bir kontrolden geçtikten sonra Elazığ'a varmadan ikinci bir kontrolden geçiyorsunuz. Şayet Elazığ'dan öteye gidecekseniz, Gülüşkür Köprüsü girişinde üçüncü, Tunceli'ye gidecekseniz Tunceli'ye varmadan, Bingöl'e veya Karakoçan'a kadar gideceksiniz. En kötü ihtimalle beş veya altı defa sıkı bir kontrolden geçmeniz gerekiyor.

Yukarıda ifade edilmeye çalışılan şartlarda başlangıçta planlandığı gibi bir araştırma yapmanın mümkün olmadığı, tabiri caizse "evdeki hesabın çarşıya uymadığı" kesinleşince önümüzde iki seçenek vardı: Birincisi Alevilik konusunda çalışmaktan vazgeçmek, ikincisi ise aynı konuya bir başka açıdan bakmaktı. Alevilik konusunun geçen sayfalarda belirtilen ve bir araştırmacı için cazip olan özellikleri gözönünde bulundurularak ikinci seçenek tercih edildi.

Alevilik konusunda çalışmak için tercih edilen bu ikinci yaklaşım biçiminde verilerin derleneceği kaynaklar ve çalışmanın sınırları şöyle belirlendi: *Araştırma Tunceli, Bingöl, Elazığ ve Malatya'nın önemli Alevi köylerinde alevi inancının önemli temsilcileriyle yapılan görüşmelerde elde edilen verilere dayanacaktır.*

Seçilen bu ikinci yaklaşım biçiminde karşılaşılan birçok zorluklardan bazıları şunlardır:

- 1) Ziyaret edilecek köylerin tespit edilmesi. Köy seçimi Baba Mansur ve Kureyş Ocaklarına bağlı dedeler yardımıyla yapıldı. Dedeler kendilerine bağlı olan Alevi köylerinden hangilerinin geçmişte alevilik inancını en iyi uyguladığını bilen kimselerdir.
- 2) Tespit edilen köylere gitmenin can güvenliği açısından uygun olup olmadığı: Bu konudaki bilgiler genellikle yerel yöneticilerden ve güvenlikten sorumlu birimlerden alınmıştır. Resmi yetkililerin verdikleri cevaplar çoğunlukla olumsuz olduğu için köylülerle iletişim kurarak köye gitmeye çalışılmıştır.
- 3) Gidilen köyde mümkün olan en uzun süre kalmak, kendisiyle görüşme yapmanın planlandığı "hedef kişiyi" bulmak ve kısa sürede güvenini kazanarak konuşmaya ikna etmek. Bu sorun genellikle kolay aşıldı. Çünkü köye gitmeden önce o köyün dedesiyle görüşüldü. Onun referansı ile gidildiği için daha kısa sürede köylülerle diyalog kurmak mümkün oluyordu. Ayrıca aynı bölgede yakın akrabalarım yaşadığı için zaman zaman bu ilişkiden de yararlanmıştı.

Köyde "hedef kişiyle" görüşüldükten sonra diğer köylülerle ve özellikle de yaşlı kadınlarla konuşmaya çalışıldı. Bu aşamada şu nokta özellikle vurgulanmalıdır: Araştırmada kullanılan birinci derecede önemli bilgilerin çoğu, halk arasında "gün görmüş- geçirmiş" olarak tarif edilen yaşlı kadınlardan alınmıştır. Kadınların, sözlü gelenekle nesilden nesile aktarılan Alevi kültürünün günümüze kadar gelmesinde büyük katkıları olmuştur. Bu kültürün en önemli taşıyıcıları olarak kadınlar gösterilirse kadınların konumu fazla abartılmış sayılmaz. Bu durum erkeklerin önce askerlik daha sonra da çalışmak için bu kültür atmosferinin içinden ayrılmaları ve gittikleri yerlerde farklı kültürlerle tanışmaları, kurulan iletişim sonucunda yeni bilgiler öğrenmeleri veya farklı bakış açıları kazanmaları bu kültürden az da olsa bazı uygulamaları unutmaları ya da benimsememeleri gibi sonuçlar doğurmuştur. Kadınların ise sürekli aynı atmosfer içinde yaşadıkları için Aleviliğe ve kurallarına daha çok bağlı oldukları görülmüştür.

Kentlerde yaşayan günümüz Alevileri, tarihsel Aleviliğin dinsel törenlerini, kültürel değer ve tutumlarını kentlerde yaşatmaya çalışmaktadırlar. Bu aşamada birçok sorunun ortaya çıktığı görülmektedir. Tarihsel Aleviliğin çok önemli bazı değer, tutum ve özellikle normlarının modern kentlerde fonksiyonlarını yitirdiklerini açıkça gözlemlenebilmesi böyle bir çalışmanın hazırlanmasında en önemli nedenlerden birisidir.

Yöredeki alevi temsilcileriyle görüşmeler yaşadıkları köylere gidilerek ve genellikle görüşmenin yapıldığı evde o gece misafir kalarak yapılmıştır. Eğer o köyde kalma imkanı varsa ertesi gün diğer köylülerle görüşmeler yapılmış ve imkan buldukça değişik evlerde misafir kalınarak sürdürülmüştür.

Bu görüşmelerde daha önce tespit edilmiş konularda soru-cevap yoluyla mülakatlar yapılmıştır. Görüşmeler boyunca bazen ses kayıt aygıtı kullanılmış, bazen notlar tutulmuş bazen de istekleri üzerine, sonra yazmak üzere anlatılanlar sadece dinlenmiştir.

Tespit edilen köylerin bazıları Türk köyleriydi ve görüşmeler Türkçe yapıldı. Bazıları da Kürt köyleri olduğu için bu köylerde de görüşmeler Kürtçe yapılmıştır. Bu araştırmadaki bulgular farklı dilleri konuşmalarına rağmen ortak paydaları Alevilik inancı olan ve farklı yerleşim birimlerinde yaşayan insanlardan alındığı için önemli bir özellik arz etmektedir.

Bu aşamada karşılaşılan en önemli sorun, alevilerin takiyye (gizlenme) geleneğidir. Aleviler tören ve uygulamalarının bazı önemli ayrıntılarını anlatmaktan çekiniyorlar. Çünkü bilgi vermeyi "kutsalın sırrını ifşa etmek" olarak algılıyorlar. *"Sırrı verip sır vermemek" gizlenmiş özelliklerdendir.*

Bu çalışmanın bir diğer özelliği de derlenen verilerin bir yerleşim birimi veya bir kişiyle sınırlı olmaması, ayrıca verilerin birbiriyle karşılaştırılması suretiyle doğruluklarının test edilmesidir. Bu özelliğiyle araştırma geniş bir alanı temsil etmekte ve genel-geçer bulguları kapsamaktadır.

Eğer, tarihsel Aleviliğin yapısını (ayirt edici yönünü) tarihi gelişim sürecini gözönünde bulundurarak ortaya koyduktan sonra bu yapının modern dünya insanının ihtiyaçlarına cevap olamayacağını ve karmaşık (homojen olmayan) modern kent kültürünün, kapalı topluluklara özgü olan tarihsel Aleviliğin çağın süzgecinden geçirmeden varlığını

sürmesine izin vermeyeceğini saptayabilirsek, bu çalışma amacına ulaşmış sayılır.

Aleviliğin tanımı ve özelliklerine geçmeden önce şu nokta da vurgulanmalıdır. Bu araştırmada amacımız aleviliği eleştirmek değildi. Aksine bu inanç sisteminin tarihin içinden geldiği gibi ve bugünkü yapısıyla "anlamaya çalışarak" alevilerin kentleşme sürecinde yaşadığı değişimi ve sorunlarını tespit etmeye çalışmaktır. Ayrıca buna paralel olarak Alevilik olgusunu günümüz değer ve şartları açısından değerlendirmek.

Araştırmacı; alevi bir aileye mensup olduğu için önce çocuk olarak daha sonra İmam Hatip Lisesi öğrencisi, bunu takibeden lisans düzeyinde sosyoloji öğrencisi ve son olarak da araştırma boyunca Aleviliğin tören ve uygulamalarına çok sayıda ve aktif olarak katılmıştır. Çalışma için yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen verilerin tasnifinde, karşılaştırılmasında ve değerlendirilmesinde bu birikimden yararlanılmıştır.

Bu nedenle 1.3. Aleviliğin Tanımı ve Özellikleri

Aleviler; kelime anlamı Ali'nin yanındakiler, Ali'yi sevenlerdir. Hz. Muhammed'in vefatından sonra halifelikle ilgili çıkan tartışmalarda, halifeliğin öncelikle Ali'nin hakkı olduğunu savunanlara Ali'yi sevenler anlamına gelen "Ali'nin Şiası" denirdi.

Alevilik ise, İslam Dini'nin dördüncü halifesi ve Alevilerin birinci imamı Ali'nin sevgisiyle şekillenen inanç sistemi olarak tanımlanabilir. Başlangıçta halifelikle ilgili siyasi bir görüş olarak ortaya çıkan Ali taraftarlığı (Alevilik), siyasi ayrılıkların derinleşmesiyle beraber ortodoks islami anlayışa karşı siyasi açıdan olduğu gibi inanç, itikat ve ibadet yönünde de alternatif olarak gelişti.

Bu çalışmanın konusu olan Anadolu Aleviliği ise halifelik tartışmasında Ali Şiasının görüşlerini benimsemesine rağmen inanç, itikat, ibadet ve örf esaslarında hem bu ekole ve hem de bu ekol dışındaki diğer islami yorumlardan tamamen farklı bir sosyal yapıyı sunmaktadır.

Anadolu'da 1300 yıllık (İslam'ın yayılışı dikkate alınarak) tarihi birikimi olan ve Anadolu'ya özgü bir inanç sistemi olan Anadolu Aleviliğini "Derinlemesine sosyoloji" kuramına göre analiz ettiğimizde, birbirinden farklı kaynaklardan beslenerek şekillendiğini görmekteyiz.

Tarihi süreç içerisinde kendine özgü sosyal bir yapı kuran Anadolu Aleviliğinin dayandığı kaynakları şöyle sıralayabiliriz:

- a) Kur'an-ı Kerim'in bîatını yorumu, Hz. Muhammed'in bazı hadisleri ile Ehl-i Beytinin (Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin) yaşadıkları bazı olaylar.
- b) İslam'dan önce Anadolu'da yaşamış eski dini törenler ve inanışlar (Hıristiyanlık Dini gibi).
- c) Orta Asya Türklerinin yaşamı, Şaman Dini inançları ile İran kültürü ve Zerdüşî Dini inançları.

Görüldüğü gibi, Anadolu Aleviliğinin kültürel değerleri, bakış açısı, normları ve ibadet şekilleri Anadolu'da bilinen en eski çağların birikimi olan kültürler mozaığı ile Zerdüşî ve Şaman dinlerinin bazı öğelerinin "İslami" motiflerle harmanlanmasından doğmuştur. Bu tespiti Anadolu Alevilerinin ileriki sayfalarda anlatılacak adetlerinde ve ibadetlerinde kullandıkları figürlerden görmek mümkündür.

Anadolu Aleviliğinde İslami figürler sistemin dış cephesini oluşturduğu için ilk bakışta bu sentezi yakalamak mümkün değildir. Alevilikle ilgili yapılan "İslam'ın içinden midir, dışında mıdır?" tartışmaları da bu noktadan kaynaklanmaktadır. Oysa, yukarıda da sıralandığı gibi İslamiyet, Anadolu Aleviliğinin üç temel dayanağından birisidir. Buna rağmen İslami motiflerin daha baskın olmasının sebebi İslam Dininin diğer dinlerden sonra gelmesi ve egemen olmasıyla açıklanabilir.

Anadolu Aleviliği hayatın pratiğini esas alan aktif ve sosyal bir inanç sistemidir,

Anadolu Aleviliğinde ahireti dünyaya tercih eden münzevi bir hayat yoktur. Aksine hayatın pratiğine yönelik bütün kurumların gerekli olduğuna inanılır ve bu kurumlar yaşatılmaktadır. Alevilerle yapılan görüşmelerde ahiret hayatını kazanmanın bu dünyada başarılı olmaya bağlı olduğu görüşünün kabul edildiği anlaşılmıştır. Bu görüşü "dünyası olmayanın (dünyada başarılı olmamışın) ahireti de olamaz" cümlesiyle ifade etmektedirler.

Anadolu Alevileri ahireti kazanmak için dünyada başarılı olmanın gerekli olduğuna inanırlar. Çünkü, Allah'ın rızasını, ziyaretin (kutsalın) hoşnutluğunu ve seyitlerin duasını kazanmak için kurban kesmek, lokma vermek, muhtacı doyurmak, hakullah vermek; hırsızlık

yapmamak ve rızasız lokma yememek gerekiyor. Bütün bunları yapmak için "vermek", vermek için de "sahip olmak" gerekiyor.

Görüldüğü gibi Anadolu Aleviliğinde kazanmak ve "olmak" için "sahip olmak" son derece önemlidir.

Araştırma boyunca dikkati çeken önemli ortak noktalardan birisi; alevilerde yalnızlık ve dışlanmak korkusunun çok belirgin olduğudur. Diğer bir husus ise; en çok mum söndü olayına benzer (aşırı) tepki duymalarıdır. Toplumda yaygın olarak bilinen alevilerin cemde mum söndürdüğü iftirası konuşulduğunda, günlük hayatta insanların gözlerinde bir arada bulunmayan şu iki ifadeyi bulmak mümkündür: Birincisi, yalvarma; ikincisi ise kin ve nefrettir. İlki dostlara kendini anlatmak için diğeri ise, bu iftiraya inanlaradır.

Alevilerin en belirgin fiziki özelliği alevi erkeklerin bıyıklarını dikkati çekecek şekilde uzatmalarıdır. Görüşmelerde sakal ve bıyığa hiç makas vurmadığını söyleyen dedelerle (ör. Seyid Hıdır-e Merga Mende) karşılaşmıştır. Yezidilerde olduğu gibi Alevilerde bıyık kesmek haram değildir. Fakat uzun bıyık bir tür kendini ifade etme aracı olarak görülmektedir.

Alevi erkeklerin büyük çoğunluğunun şapkalı olması dikkat çeken önemli noktalardan birisidir.

Ayrıca çalışma süresince ziyaret edilen alevi evlerinin ekseriyetinde Hz. Ali'nin olduğu iddia edilen fotoğrafın eve girince hemen dikkati çekebilecek bir yere asıldığı görülmüştür. Son yıllarda alevi gençler kimliklerinin bir simgesi olarak boyunlarında, Hz. Ali'nin zülfükar isimli kılıcını temsilen, kılıç şeklindeki künyeler taşımaktadırlar.

Araştırmanın yapıldığı süre içerisinde alevilerin günlük yaşamlarında, bir işe başlarken veya yeni bir durumla karşılaşınca, "Allah, Muhammed ya Ali" bazen de örneğin oturduğu yerden gitmek için kalkarken veya dara düşerken "Ya Hızır" ya da "Yetiş İmdadıma ya Bozatl Hızır" dedikleri tespit edilmiştir. Aleviler, yardıma ihtiyacı olanlara Hızır'ın yardım ettiğine inanırlar. En umutsuz bir anda Hızır'ın

* Hızır: Anadolu halk inancında Hızır, Peygamber ya da ulu bir ermiş kabul edilir; ondan "Hızır Peygamber", "Hızır Aleyhisselam" ya da "Hızır Nebi" olarak sözedilir. Ölümsüzlük suyu içmiştir; Zaman zaman dünyaya gelerek darda kalanların yardımına koşar ve doğaya yeniden can verir. Halk arasında aksakallı ve nur yüzlü bir yaşlı olarak bilinir.

yardımıyla kurtulduğuna inanılan bir çok kişinin hikayesi anlatılır. Bu inanış insanların umutsuzluğa düşmelerini önler.

"Allah, Muhammed ya Ali" şeklindeki ifade Anadolu Alevileri "besmelesi" olarak da okunabilir. *Allah, Muhammed ya Ali*

Alevilerin her gün Muhammed-Ali'nin dostlarına dost (tevalla), düşmanlarına düşman olduklarını (teberra) göstermek için başka alevilerinde duyabileceği şekilde sesli olarak Ehl-i Beyt'e "rahmet" ve onların düşmanlarına "lanet" okuduğu gözlenmiştir. En sık tekrar edilen tevalla "Hüseyin'e rahmet" ve en çok tekrar ettikleri teberra ise "yezid'e lanet"tir.

Belli bir yaşın üstündeki (50-55) aleviler birbirlerine "imanım" diyerek hitap ederler ve aynı yaşlardaki kadın veya erkekler karşılaştıklarında birbirlerinin omuzlarına niyaz olurlar.

Ayrıca bir alevinin dedeyle her karşılaştığında elini öperek saygı gösterdiği (dedenin talipten yaşça küçük olması önemli değildir. Örneğin 50 yaşındaki bir talip 35 yaşındaki bir dedenin elini öper) gibi dedenin evinin eşiğini ve kutsalın kendisinde zuhur ettiğine inanılan kutsal ağaç, mezar, taş gibi ziyaretlerinde öpüldüğü ve saygı gösterildiği gözlenmiştir.

Geçen sayfalarda belirtildiği gibi bu çalışmanın temel amacı aleviliği olduğu gibi anlamaktır. Bu amaçla M. Weber'in "önemli olan aktörün kendi eylemine verdiği anlamdır"¹ görüşünden hareketle araştırma boyunca Alevilerin kendilerini ve aleviliği nasıl algıladıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Alevilerle yapılan görüşmelerde bu konudaki sorulara alınan cevaplar ve yapılan gözlemler Alevilerin kendilerini "Güruh-ı Naciye" yani "kurtulmuş olan topluluk" olarak gördükleri, Aleviliği ise "gerçek İslam" olarak kabul ettikleri tespit edilmiştir. Bu görüş elbette, bizim ele aldığımız örneklem için geçerlidir. İslam Dini'nin diğer yorumlarının bu gerçek İslamın bozulmuş hali olarak kabul etmektedirler. Bu anlamda Aleviler, Aleviliği bir "mezhep" veya "tarikât" olarak değil, doğrudan doğruya İslam dininin özü olarak algılamaktadırlar.

Diğer din ve mezheplerde olduğu gibi Anadolu insanının islami anlama tarzı olan doktriner özellik kazanamadığı için 1300 yıldır

¹ Aron, Raimond'un Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, isimli eserinin Max. Weber ile ilgili bölüm. Çev: Alemdar Korkmaz, Bilgi Yay., Ank. 1989, sh. 348.

"folklorik" özelliklerle yaşayan ve diğer İslami yorumlardan tamamen farklı, Anadolu'ya özgü bir inanç sistemi olan Aleviliği, Alevilerin kendilerini kurtuluşa götüren doğrular dizgesi olarak algıladıkları görülmektedir.

Anadolu Aleviliği farklı açılardan açıklamaya müsait, çok yönlü (siyasi, dini, kültürel, coğrafi gibi) ve çetrefilli bir olgudur. Bu konuda çalışmaya karar verildiğinden beri üzerinde en çok durulan sorulardan birisi "hangi olaylarla işe başlamanın daha doğru olacağı sorusudur." Bu noktanın önemi, Anadolu Aleviliğinin yazılı bir kaynağının bulunmaması, buna karşılık temelde "sözlü anlatım" geleneğine dayanmasıdır. Önemli bir diğer husus da bu inanç sistemini oluşturan dini törenlerin, kültür değerlerinin, norm ve inançlarınının Ali, Ehl-i Beyt, 12 imam, Kerbela, Hızır gibi İslami kültürlere dayanan ve diğer dinlerden de çeşitli figürlerin yer aldığı söylence (mitoloji)lerle açıklanmasıdır. Bu durum Anadolu insanının İslam dinini, islamdan önceki şartlarıyla anlamaya çalışmaları ile açıklanabilir.

Önce çalışmaya Aleviliğinin dini törenlerinden başlamaya karar verildi. Fakat benzer birçok inançta olduğu gibi Alevilikte de "çoğu ayin ve dini davranışın kontrolden uzak doğal güçleri, ayin uygulaması sayesinde manipüle edilebilecek ve başa çıkabilecek sembolik varlıklara çevirdiğini görmüş bulunuyoruz. Ritüel doğru ve önemli olarak hissedilen fakat bilimsel terimlerle ifadeye gelmeyen şeyleri söylemeye yarayan bir dildir"² Bu dili ve Aleviliğinin simgesel ve anlatımsal, çoğu kez araçsal olarak da tasarlanmış olan geleneklerini anlamak için bu yapının içinde vücut bulduğu siyasi ve kültürel ortamı bilmenin gerekli olduğunu karar verdim.

Bu nedenle belgeleri çoğunlukla anlatı niteliğinde olan aleviliği incelerken "siyasi" olaylarla işe başlamanın daha uygun olduğu düşünüldü. Çünkü işleyeceğimiz ham maddeyi anlamamız da yardımcı olacak çeşitli durumları, bize siyasi olaylar açıklamaktadır. Aleviliğinin başlangıçta siyasi bir hareket olarak ortaya çıktığı da göz önüne alındığında, bu kararın doğruluğu daha iyi anlaşılabilir.

Araştırma boyunca şu iki sorunun cevapları aranmıştır: Birincisi, Anadolu Aleviliğinin nasıl meydana geldiği sorusudur. İkincisi ise, Anadolu Aleviliğinin törenleri, kültürel değerleri, normları ve bakış açısı,

² Ekber S.Ahmet, İslam ve Antropoloji, çev. Bedri Gencer, İnsan Yay. İst.1996 s.79.

sosyal ilişkilerin işleyişi ve bu toplumsal boyutuyla Aleviliğin nasıl bir değişim yaşadığını ortaya koymaktır.

Bir sonraki (ikinci) bölümde Anadolu Aleviliğini hazırlayan ve İslam'ı Anadolu'ya taşıyan siyasi olaylar ile Aleviliğin icinde sekillendiği sosyal ortam özetlenecektir.

2. HALİFELİK SORUNU

İslam Tarihi, Allah tarafında Hz. Muhammed'e Peygamberlik görevinin verilmesiyle başlar. İlk Vahiy Hz. Muhammed kırk yaşında iken, 610 yılında Hira Dağında, Melek Cebrail vasıtasıyla gönderilir. Peygamber aile bireylerinden başlayarak çevresindeki insanlara İslam Dini'nin bu mesajlarını anlatmaya (iletmeye) başlar.

Arapların İslam Dini öncesi sosyal ve siyasal yapısı kısaca şöyle özetlenebilir: Bu dönemde Araplar kabile ilişkileri içerisinde yaşadıkları için genel bir siyasi otorite mevcut değildi. Bu durum Araplar arasında sosyal dengesizliklerin en yüksek noktaya varmasına, insanların emek ve değerlerinin sömürülmesine ve kız çocuklarını diri diri toprağa gömülmesi gibi geleneklerin sürdürülmesine imkan sağlıyordu.

Bir İslam Tarihi yazarı, İslamiyet öncesi Arap kabilelerinin birbirleriyle ilişkilerini şu şekilde ifade etmektedir. "Arapların ekserisi, muhtelif bölgelerde, birbirlerinden ayrı, karşılıklı nefret ve düşmanlık duyguları içinde, bedevi ve göçebe olarak yaşarlardı. Onları birleştiren bir vahdet ve kuvvetli bir hükümdar yoktu."³

Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği ayetlerde temelde küçük bir azınlık haricinde, Arapların çoğunluğunun isteği olan insanların eşitliğini, sömürünün kalkması gerektiğini ve siyasi birliğin sağlanmasını vurguluyordu. Bu mesajları önce aile üyeleri (Hanımı Hz. Hatice, amcasının oğlu Hz. Ali) daha sonra da toplumda emeği sömürülen köleler ve bu ortamdan memnun olmayan, ezilen inanlar aldı. İslam'dan önceki İbranî (ilahi) dinlerden haberdar olanların da Müslümanlara katılmasıyla birlikte, Hz. Muhammed'e inananların sayısı gün geçtikçe artıyordu.

Müslümanların sayısı arttıkça, mevcut sosyal, siyasi ve dini Ortamı savunan Arap aristokratları, ilk Müslümanlara baskı yapmaya başlar ve baskının şiddetini de gün geçtikçe artırır. Baskıların işkenceye dönüşüp dayanılmaz bir durum ortaya çıkarması üzerine Hz. Muhammed, getirdiği dini kabul edenlerle birlikte Mekke'den Medine'ye hicret eder.

O dönemdeki Arap aristokrat sınıfının İslam Dini'nin verdiği mesajları ve Müslümanlara şiddetle tepki göstermelerinin en önemli nedeni İslam'ın, kendi çıkarlarına uygun olarak işleyen sosyal, siyasi,

³ Hasan İbrahim Hasan, İslam Tarihi, çev. İ.Yiğit, S.Gümüş, Kayıhan Yay. Ankara 1987, Cilt 1, S. 17

ekonomik ve dini yapıyı tehdit etmesi ve bu yapının mutlaka değişmesi gerektiğini vurgulamasıdır.

Mekkeli aristokratlar ile Medine'ye hicret (göç) eden ve orada getirdiği dine uygun toplumsal bir sistem kurmaya çalışan Hz. Muhammed ve sayıları gün geçtikçe artan taraftarlar, arasında çeşitli savaşlar (Uhud, Hendek) yapılır

Mekke'nin Müslümanlar tarafından feth edilmesiyle "görünürde" sona eren bu mücadele de Hz. Muhammed'e ve Ona inananlara en uzun süre düşmanlık edenlerin liderliğini yapan Muaviye'nin babası Ebu Süfyan'dır. Ebu Süfyan ve taraftarları da Mekke'nin fethi sırasında İslam Dini'ni "kabul etmek zorunda kalırlar."

Hz. Muhammed kendisine verilen "ilahi" destek ve kendisini etkin kılan "manevi" gücü sayesinde İslamiyet'e inananların özlemi olan eşitliği "din kardeşliği" temelinde, kendisinin siyasi ve dini önderliğinde yeni bir toplumsal örgütlenme (sosyal yapı) modeli kurar.

Son ilahi din olarak kabul edilen İslam Dini'ni ilk yıllarında kendisini diğer dinlerden farklı kılan temel özelliklerinden birisi her vahy'nin yaşanan bir olaydan sonra inmesi, böylece aşama aşama vahiye dayanan dini bir toplumsal organizasyonun kurulmasıdır. Bir başka özelliği ise, peygamberin sağlığında ve her alandaki (dini, siyasi, sosyal) önderliğiyle, İslamiyetin vaaz ettiği bir devlet yapısına kavuşmasıdır.

İlahi olduğuna inanılan yeni bir yaşam biçimi tesis etmenin heyecanıyla kurulan ilk İslam toplumundaki birlik, Peygamberden sonra "kimin halife olması gerektiği" konusunda çıkan tartişmalarla bozulur. Başlangıçta siyasi nitelikli olan bu ayrılığın, Peygamber ölüm döşeğinde iken başladığına inanılır. Bu olay şöyle nakledilmektedir.

Hz. Peygamber, hasta yatağında iken etrafındakilere şöyle seslenir: "Benden sonra yolunuzu şaşırmamanız için size bir şey yazmak istiyorum. Bana kağıt, kalem getiriniz" diyor. Orada bulunan Hz. Ömer : "Peygamberin ağrıları artmıştır. Rahatsız etmeyiniz. Elimizde kur'an vardır. Kur'an bize yeter. Daha bir şey yazdırmaya gerek yoktur" der. Peygamber'in isteğine karşı gelir. Orada bulunan Ehl-i Beyt isteği yerine getirmek ister. Hz. Ömer buna karşı çıkar. Bunun üzerine

tartışma çıkar. Tartışma büyüyünce Peygamber sinirlenir ve "başımдан çıkıp gidin" diye hepsini kapıdışı eder.⁴

Yukarıda ismi verilen Ehl-i Sünnet hadis ve tarih kitaplarından yer alan bu olayı müslümanlar arasında bugün halen yaşamakta olan Şiayı Ali-Sunni ayrımının çıkış noktası olarak kabul edildiği için konumuz açısından da sonderece önemlidir. Çünkü Şiiler şunu iddia etmektedirler. Eğer Hz. Ömer Hz. Muhammed'e kağıt, kalem verilmesine müsaade etseydi. Peygamber ^{Hz.} Ali'yi halife tayin ederdi.

Alevi (Şii) ler Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi halife olarak atadığına inanmaktadırlar. Hz. Muhammed'in Veda Haccı dönüşünde yaptığı konuşmasında bunu açıkça söylediğini savunurlar. Konuşmanın Hz. Ali ile ilgili bölümü şöyledir: Hz. Muhammed "ben kimin mevlası isem, Ali de O'nun mevlasıdır. Ona dost olana dost, düşman olana düşman ol, Ona yardım edene yardım et, Onu horlayanı, horla, nerede olursan ol gerçeği onunla beraber kıl"...⁵

Hz. Ömer 'in Hz. Muhammed'in bu açıklaması üzerine Ali'nin yanına giderek O'nu tebrik ettiği ve şunları söylediği (Şii kaynaklarda) rivayet edilir "Kut olsun ey Ebu Talib Oğlu Ali, bugün benim ve her erkek ve kadının mevlası oldun"⁶

Şiiler Hz. Muhammed'in sağlığında yaptığı buna benzer açıklamalarla Hz. Ali'yi kendisinden sonra Halife tayin ettiğine inanıyorlar ve halifeliğin öncelikle O'nun hakkı olduğunu savunuyorlar.

Ehl-i Sünnet görüşüne mensup olan müslümanlar ise "Resulullah (s.a.) müslümanların liderliğini arkadaşlarından hiç birine vasiyyet etmemiş; bilakis Hilafet meselesini aralarında yapılacak Şura'ya bırakmıştır."⁷ görüşünü savunmaktadırlar.

Hz. Muhammed'den sonra bu dinin seçkin mensupları arasında yaşanan iktidar mücadelesi müslümanların Ali Şiası ve Muaviye taraftarları olarak ikiye ayrılmalarına neden olur. Başlangıçta sadece siyasi nitelikli olan bu ayrılık, zamanla Şiayı Ali ve Muaviye taraftarları arasında inanç, itikat ve ibadet açısından da bazı farklı yorumların ortaya çıkmasına kaynaklık eder.

⁴ Sahihül Müslüm, cilt 5, s. 116; Sahihül Buhari, cilt 2, Bölüm: Hastanın Konuşması; Tabari Tarihi, cilt 3, s. 193'den aktaran Dr. Es. Semavi, "... ve Hidayete Erdim", çev. Z. Özkaya, Cem Yay. İst. 1993, s. 88

⁵ Reyhani, Mahmut, Alevilik ve öncesi, Can Yay. İst. 1994, s. 47

⁶ A.g.e. s. 47

⁷ Bkz. (3), Hasan, s. 267

Bu konu, yani "kim halife olmalıydı?" sorusu, İslam Tarihinde hep tartışıldı ve halen de tartışılmaktadır. Bu tartışmanın Anadolu Alevilerinin islami anlayışlarında etkili olması ve Alevilerin bu tartışmada açıkça taraf olmaları bu konuyu kısaca özetlememizi gerektirmektedir.

Halifelik sorununun çalışmamız açısından önemli olan bir diğer noktası da Anadolu Aleviliğinde önemli bir yeri olan Hz. Ali, on iki imam, Kerbela, Ana Fatıma gibi İslami nitelik kültleri anlayabilmemiz için İslam Tarihinde yaşanan Halifelik mücadelesini aktarmamız gerekmektedir.

2.1. Hz. Ebu Bekir'in Halife Seçilmesi

Hz. Peygamber'in öldüğü haberi müslümanlar arasında önce kısa şaşkınlığın yaşanmasına sebep olur. Müslümanlar bu habere inanmak istemiyorlar. Fakat çok geçmeden bu şaşkınlık yerini "kimin halife olması gerektiği" tartışmalarına bırakır. "Ensar, Medine'de Beni saide Sakifesinde toplanıp kendilerinden biri ve Hazreç kabilesinin reisi olan Sa'd b. Ubade'yi halifeliğe seçmek isterler." ⁸ Durumu haber alıp oraya gelen Muhacirlerle Ensar arasında şiddetli bir tartışmanın başladığı, bunun üzerine ortamı sakinleştirmek için Hz. Ebu Bekir'in etkili bir konuşma yaptığı ve konuşmasının sonunda orada bulunanlardan Hz. Ömer , Ebu Ubeyde b. Cerrah'dan birini halife olarak seçmelerini önerir. Bu esnada Hz. Ömer, ileri atılarak Hz. Ebu Bekir'e biat eder ve "Hz. Ebu Bekir'e Müslümanlara namaz kıldırılmayı Peygamber sana emretmedi mi? Sen Onun halifesisin, biz sana biat ediyoruz, biz Resülullah (s.a.)'e hepimizden daha sevgili olan en hayırlı kimseye biat ediyoruz" der. ⁹ Hz. Ömer in peşinden orada bulunanlarda biat ederler. Ve böylece Hz. Ebu Bekir ilk halife olur.

Bütün bunlar olurken henüz Peygamberin cenazesi kaldırılmamıştı.

2.2. Hz. Ömer in Halife Olması

Hz. Ebu Bekir, hastalığı ağırlaşmış ölümünün yaklaştığını anlayınca, müslümanları toplar, onlara ölümünden sonra Halifelik konusunda ihtilafa düşmemeleri ve kargaşanın yaşanmaması için yerine Hz. Ömer'i Halife olarak atadığını açıklar. O Hz. Ebu Bekir kısa bir süre sonra ölür. Hz. Ömer biat kabul ederek Hz. Ebu Bekir'den sonra İslam toplumunun ikinci halifesi olur.

⁸ A.g.e. s. 267

⁹ İbn Hişam IV, 335-399'dan aktaran H.İ. Hasan a.g.e. s. 267

2.3. Hz. Osman'ın Halife Olması

Hz. Ömer, Ebu Lülü lakabını alan İranlı gayri müslim bir köle olan Firuz'un bıçaklı saldırısına uğrar ve yaralanır. Ölmeden önce etrafında toplananlara kendisinin yerine Halife seçmeleri için şöyle bir öneride bulunur. "Size... şu heyeti tavsiye ederim. Bunlar: Ali b. Ebu Talib, Hz. Osman b. Affan, Sa'd b. Ebu Vakkas, Abdurrahman b. Avf, Zubeyr b. Avvam, Talha b. Ubeydullah, bir de halife seçilmemek şartıyla (oğlum) Abdullah b. Hz. Ömer 'dir."¹⁰

Hz. Ömer 'in ölümünden sonra Abdurrahman b. Avf yürüttüğü müzakereler sonucunda Hz. Osman'ı halife ilan eder.

Üçüncü halife Hz. Osman'ın zengin olması ve zenginler gibi müreffeh bir hayat yaşaması, akrabalarını (Emevileri) kayırması ve devlet idaresini onların bilhassa Mervan b. Hakem'in eline bırakması¹¹ İslamiyet'ten önce yaşanan kabile arası sürtüşmeleri ve otorite boşluğunu tekrar gündeme getirdi.

Halifenin bu hatalı tutumu hakkın kendisine karşı isyan etmelerin eve yaşanan kargaşa ortamında kendisinin ölümüyle sonuçlandı.

2.4. Hz. Ali'nin Halife Olması

Üçüncü Halife Hz. Osman öldürülmesinden sonra Hz. Ali müslümanların kendisine biat etmesi ile dördüncü Halife olur.

Hz. Ali, kendisinden önceki Halifeyle ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Benden önce ümmetin başında bir emir vardı; olmayacak işler yaptı ve halkın ağzını açtırdı; söylediler, kızdılar, köpürdüler ve nihayet onu ortadan kaldırdılar."¹²

Hz. Ali, Halife olduktan sonra mevcut haksızlıkları ortadan kaldırmak ve Hz. Muhammed'in yaşadığı yıllardaki gibi halk arasında eşitliği sağlayan etkili bir otorite tesis etmek ister. Hz. Ali, hakkı yerine getirmek hususunda, yumuşaklık göstermeksizin şiddetli davranmak mizacına sahip olduğu için, Hz. Osman tarafından tayin edilmiş, isyan ve fitnenin kaynağı olan valileri görevden almakla işe başladı. Bazı sahabilerin durum sakinleşip, idaresinin istikrar ve güç kazanmasına kadar bu valileri görevde bırakması için yaptıkları tavsiyelere kulak

¹⁰ Bkz.(3), Hasan, sk. 325-326

¹¹ A.g.e. Cilt 1. Sh. 137-138

¹² Nechü'l Belağa, (Hz. Ali'nin Hutbeleri, Mektupları, Emirnameleri ve Kısa sözleri) Çev: B. Işık, M.V. Taylan, F. Bozgül. Birleşik Yay. Ankara, 1990, s. 75

asmadı. Aynı şekilde o halifeliğinin ilk günlerinde, Hz. Osman'ın yakınları ve kendi çocukları için vermiş olduğu ikta arazileri Beytülmal'e geri almakta acele davrandı. Ödemenin tevziinde de Hz.Ömer 'in koyduğu kaideleri takip etmeye başladı."¹³

Hz. Ali'nin bu uygulamalarına karşı Arapların İslamiyet öncesi aristokratları olan müslümanların varlıklı kesimi Mekke Fethi esnasında müslüman olan Ebu Süfyan'ın oğlu Muaviye'nin başkanlığında toplanırlar ve Hz. Ali'yle savaşırlar.

Hz. Ali, halifeliğinin önemli bir bölümünde istediği uygulamalara karşı Hz. Osman döneminde elde ettikleri serveti korumak isteyenlerin iktidarı ele geçirmek için çıkardıkları isyanları bastırmakla uğraşmak durumunda kalır. Bu sürede önce Cemel Vak'ası meydana gelir. Daha sonra Hz. Ali ile Muaviye'nin ordusu Sıffin'da savaşırlar. Bu savaş Hakem olayı ve buna bağlı olarak Hz. Ali'nin ordusunun kendi içinde parçalanması ve bir süre sonrada Muaviyenin Mısır'ı istilası takip eder.

Bu savaşın en önemli neticesi şudur: Bu savaştan sonra müslümanların Şiayı Ali, Muaviye taraftarları ve Hariciler olarak üç gruba ayrılmaları ve bu ayrılığın müslümanlar arasında zaman zaman çeşitli savaşların meydana gelmesine sebep olmasıdır. Ayrıca bu savaş çeşitli siyasi mezheplerinde ortaya çıkmasına neden olurken aynı zamanda müslümanların hem siyasi ve hem de dini konularda birlik kurmalarına engel olan farklı yorumların ortaya çıkmasına kaynaklık etti.

Nicholson'un dediği gibi, "Hz. Ali'nin ... Siyasi tecrübesizliği ve durumunu sağlamlaştırmak için her türlü vesileye tevessül etmemesi özelliği vardı. Bundan dolayı evvele mirde hileden ibaret olduğunu kabul eden ve kendilerini zafer ve neticeye ulaştıracak her türlü Cürmü işlemekten sakınmayan rakipleri onu yendiler. "¹⁴

Bazı İslam tarihçileri "Müslümanların, Muaviye öncüllüğündeki Ümeyye oğullarının (Emevilerin) bu galibiyetini, Peygamber (s.a.) ve arkadaşlarının karşısında düşmanca dikilmiş olan putperest aristokrasinin galibiyeti saydıklarını" belirtmektedirler.¹⁵

¹³ Bkz. (3), Hasan, s. 342

¹⁴ Nicholson, Literary History of the Araps, Sh. 191'den aktaran H.İ. Hasan a.g.e. ctt 1, s. 345

¹⁵ Nicholson a.g.e. s. 139

Hz. Ali, Abdurrahman b. Mülcem'in zehirli bir kılıçla yaralanması sonucu Hicretin 40. yılında, 63 yaşında Vefat eder. O'nun vefatından sonra Muaviye Şam merkez olmak üzere bütün müslüman ülkelerde "mutlak Saltanat sahibi" olur. Böylece İslam tarihinde Emevi Hanedanı dönemi başlamış olur.

Muaviye, kendi saltanatı için bir tehlike olarak gördüğü Hz. Ali'nin büyük oğlu Hz. Hasan ile anlaşır. Hz. Hasan, Muaviye'nin ölümünden sonra halifeliğin oğluna geçmemesi ve halifenin müslümanlarca oluşturulan bir şura tarafından seçilmesi şartıyla halifelikten vazgeçer.

Muaviye Hz. Hasan'la yaptığı bu anlaşmaya uymaz. Önce Hz. Hasan'ı zehirletir, sonra da oğlu Yezid'i ölmeden önce yerine halife tayin eder.

Buna karşı çıkan Hz. Ali'nin küçük oğlu Hz. Hüseyin'in ile Yezid'in askerleri arasında savaş çıkar. Kerbela'da yapılan bu savaşta Hz. Hüseyin 70-80 kişilik aile bireyleriyle (Peygamber'in torunları) Hicretin 61. yılında, muharrem ayında şehit olur.

Kerbela olayı bardağı taşıran son damla olur. Başlangıçta siyasi bir çekişme niteliğinde olan halifelik sorunu bu olayla görüş ayrılıklarının her alanda yaşanmasına neden olur. İki kesim arasındaki ayrılıklar, savaşlar, zulüm ve katliamlar günümüze kadar süregelir.

Muaviye ile başlayan Emevilerin halifelik dönemi, Kerbela olayından sonra Yezid'le devam ederken, Ehl-i Beyt taraftarlarının muhalefetine rağmen Abbasiler dönemine kadar sürer.

Hz. Muhammed'in vefatıyla başlayan halifelik mücadelesi, İslam Devleti'nin her dönemde iç siyasetin belirleyicisi olmuştur. İç siyasi çekişmelere rağmen, dış siyasette İslam halifelerinin temel amaçlarından birisi, çeşitli siyasi ve ekonomik ayrıcalıklar sağlayacak olan Anadolu'ya hakim olmaktır. O dönemde İslam Devleti yöneticilerinin Anadolu'dan sonra, en önemli amacı hakkında hadisler rivayet edilen İstanbul'un fethedilmesidir.

3. ANADOLU ALEVİLİĞİNİ HAZIRLAYAN SİYASİ GELİŞMELER

(İslam Dini'ni Anadolu'ya Taşıyan Siyasi Gelişmeler)

Tarihçi ve arkeologların verdikleri bilgilere göre 10.000 yıllık bir tarihe ¹⁶ sahip olan Anadolu'ya hakim olmak çağlar boyunca Ortadoğu siyasetinin odağını oluşturmuştur.

Tarih, Anadolu'ya egemen olmak ve dolayısıyla Ortadoğu siyasetini de kontrol etmek isteyen devletlerin birbirleriyle yaptıkları sayısız savaşları nakletmektedir. Buna Kadeş Antlaşması ile sonuçlanan Hitit ve Mısır savaşları; Bizans - İran, Yunan - İran savaşları birer örnek olarak verilebilir.¹⁷

Anadolu'ya uzun süre egemen olan İran sınırları Asya'dan Yunanistan'a kadar uzanan bir imparatorluk kurmuştu.¹⁸ Anadolu'daki bu hakimiyetini sürdürmek için de bir taraftan Bizans imparatorluğuyla savaşırken, diğer taraftan Emeviler yönetimindeki İslam Devleti ordusu İran'a akınlar düzenlemekteydi. "İlk dönemde İslamiyet, dünya fatihi savaşçıların dini ve disiplinli mücahidlerin şövalye örgütüydü."¹⁹ Duraklama döneminde olan İran İmparatorluğu İslam halifesinin emrindeki bu yeni güç karşısında bütünlüğünü koruyamadı. Yapılan savaşlarda İran mağlup olunca İslamiyet İran'a hakim oldu.

Çünkü, İslam Devletinin gelişmesi ve yayılması bir taraftan Ortadoğu siyasetinin belirlenmesinde önemli bir yeri olan Anadolu'ya sahip olması için İran ve Bizans imparatorluğunun yıkılmasına diğer taraftan, o zaman Çin - Bizans ticaret yolları üzerinde, küçük beylikler (çoğunluğu göçebe) halinde kurulmuş olan Türk illerini hakimiyeti altına almasına bağlıydı. Bu amaçla İran, hakimiyet altına alınmıştı ve Türk illerine de 7. yüzyıldan itibaren sürekli seferler düzenlenmekteydi.

İran müslümanların egemenliğine girdikten sonra, o dönemde yönetimde bulunan Emevi halifelerine karşı siyasi mücadele veren Şia'yı yani Ehl-i Beyt taraftarlarını destekledi. İran'ın yaptığı bu siyasi tercihin iki nedeni vardır. Birincisi, 3. Halife Hz. Osman döneminde başlayan ve Muaviye'nin halife olmasıyla "Arap Milliyetçiliği" İslam devletinin temel iç ve dış politikası oldu. Bu politikanın gereği olarak

¹⁶ Eyüpoğlu, İ. Zeki, Bektaşilik, Ant. Yay, Ankara, 1992, s. 8

¹⁷ Hatemi, Hüseyin "Alevi - Sünni Çatışması Dini Değil Siyasidir", Dünya Dergisi Sayı. 5, s. 34

¹⁸ Şener, Cemal, Alevilik Olayı, Ant Yay, İst. 1993, s.74

¹⁹ Weber, Max, Sosyoloji Yazıları, Çev: Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yay. İst., 1986, s. 229.

Emeviler "Arap olmıyan" müslümanlara, "Mevâli-köle" adını veriyorlardı."²⁰ İran imparatorluğunu yıkan Emevilerin bu politikaların kabullenmeleri mümkün değildi. Bundan dolayı Hz. Ali Şiasını desteklediler. İkincisi de, köklü bir medeniyete sahip olan İran'ın müslüman olduktan sonra da bu birikimlerinden ve Zerdüşť dininin esaslarından vazgeçmek istememesidir. Görülüyor ki, İslamiyet'ten önce değıştirilmeyecek kadar güçlü yerleşik kültürel formlara sahip olan İran'ın İslam Devleti içinde yeni bir islami yorum" Geliştirmesi ve özellikle de şia cephesinde yer alması Hz. Ali ve Ehl-i Beyti savunma rastgele bir olay değildir.²¹

İran - Arap siyasi mücadelesi zaman geçtikçe derinleşti ve İran İslamiyeti kendi kültürlerine göre yorumlayarak Şia mezhebini yani Şiilliği resmi devlet mezhebi olarak kabul etti. Bugün şia deyince akla İran'ın gelmesinin sebebi budur.

Şia: Ali'nin yanındakiler, O'nu sevenler; Şiilik ise Hz. Peygamberin vefatından sonra halifeliğin Hz. Ali'nin ve ondan sonra da onun çocuklarının hakkı olduğunu savunan Hz. Ali yandaşlarının oluşturduğu mezheptir.

Kısaca; İran artık İslam devleti içinde yer alıyordu ve Anadolu'da yaşayan diğer dinlere mensup insanlara şiilliği tebliğ etmeye (yaymaya) çalışıyordu. Bu amaçla Anadolu'ya misyoner gibi çalışan din adamları gönderiyordu. Bu din adamları, Anadolu Aleviliğinin ilk kıvılcımlarını yakanlardı.

Türklerin İslamiyeti kabul ettikleri ilk yıllarda, İslam devleti içinde siyasi tercihleri İran kadar net olmasa da pek farklı değildi. Yalnız, islamiyet ile tanışan "Türkler için durum, diğer İslam milletlerinden az çok farklı bir şekilde cereyan etmiştir. İslamdan önce kurdukları medeniyet, İslamdan sonraki ilerlemelerine mani olacak kadar köklü ve ileri bulunmadığından, Türkler kabul ettikleri yeni şeriata (İslam) büyük bir başarıyla hizmet etmişlerdir."²² Said Halim Paşa'nın bu görüşlerinden de anlaşılıyor ki, İslamiyet'ten önce Türkler'de ve bir başka müslüman düşünürün ifade ettiği gibi Arabistan'da "kadim ve yerleşik felsefi disiplinler, değıştirilmesi neredeyse imkansız denecek

²⁰ Gölpınarlı, Abdülbaki, Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik, Der. Yay. s.9

²¹ Eyüboğlu, İ. Zeki, Alevilik, Sünnilik, Hürriyet Yay. İst. 1979, (1Baskı) s.34

²² Said Halim Paşa, Buhranlarımız, İz Yay. İst. 1993, s.140

kadar güç kültürel formlar yoktur:"²³ Yalnız Türkler İslam Dinin'den önce Şaman Dini'ne mensup idiler ve İslamı kabul ettikten sonra eski dinlerinin bazı figürünü İslamileştirerek yaşatmaya çalıştılar.

Türkler İslamiyeti kabul ettikten sonra, Anadolu'yu İslam topraklarına katmayı kendilerine temel amaç olarak belirlediler. Bu çok akıllıca tespit edilmiş bir hedeftir. Çünkü Anadolu onlara hem sınırsız zenginlik ve hem de Ortadoğu'nun siyasetini kontrol etme imkanını verecekti. Bu amaçla Anadolu'ya iki koldan akınlar düzenlediler, Birincileri, toprak kazanmaya giden askerler; ikincileri ise daha önce İran'ın uygulamasını başlattığı gibi, gönülleri fethetmeye giden dervişlerdir. Anadolu halklarının, babalar, dervişler, dede-babalar, Harosan erenleri dedikleri bu zatlar Anadolu Aleviliğinin belkemiğini oluşturan; Hoca Ahmet Yesevi'nin müritleri olarak bilinen kimselerdir. Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa, Baba İshak ve diğerleri bunların bilinenleridir.

3.1. ALEVİLİK VE ANADOLU

Anadolu ve Alevilik karşılıklı etkileşim içinde olan iki "fenomendir." Anadolu 10 bin yıllık tarihi olan bu süreç içerisinde çok sayıda insan topluluğunun ve onlara ait kültürel değerlerin, dinlerin üzerinde yaşadığı bir coğrafi alandır. Alevilik ise bu coğrafi alanda yaşayan bir kısım insanın son ilahi din olarak kabul edilen İslam Dini'ni anlama tarzıdır. Başka bir ifadeyle Anadolu Aleviliği Anadolu insanının İslami anlama tarzı olarak da tanımlanabilir. Aleviliğin Anadolu'ya özgü bir inanç sistemi olması sayılan bu tanımlamayı doğrular niteliktedir.

Alevilerin müslümanlık anlayışının Kur'an-ın zahiri yönünü (şeriatını) tatbik eden toplulukların müslümanlıklarından çok farklı olduğu ilk bakışta anlaşılmaktadır. Bu farklılığın nedenini veya alevilerin islami anlama tarzlarındaki farklılığı onların islamiyetle tanışma şartlarıyla açıklanabilir.

Anadolu insanı, Türk ve İran dervişleri sayesinde İslamiyetle tanıştı. Bu dervişler "çoşkucu bir sufilik anlayışının süzgecinden geçmiş, eski inançlarla karışık"²⁴, Ehl-i Beyt sevgisine dayanan bir islam anlayışını, temsil ediyorlardı. Bu anlayış İslam'ın pratiğini değil

²³ Bulaç, Ali, İslam Düşüncesinde Din-Felsefe Vahiy Akıl İlişkisi, Beyan İst. 1994, s. 75

²⁴ A.Y.Ocak, "Alevilik, Bektaşilik Gerçeği ve Bazı Tezler", Türkiye Günlüğü Dergisi Aralık 1994 S:31, s. 118

gönüllere hitap eden yönünü esas alıyordu. Bu sayede Anadolu'da gönüllerinde Ehl-i Beyt sevgisi taşıyanların sayısı gün geçtikçe artıyordu. Buna paralel olarak İslamiyet'ten önce Anadolu'da yaşayan bir çok dinin insanı, tabiatı, Allah'ı ve bir bütün olarak evreni algılama anlayışına uygun formlar alarak varlığını günümüze kadar sürdürebilmişlerdir. Anadolu Aleviliğinin inanç, ibadet ve itikada ilişkin temel esaslarında bu inançların izlerini bulmak mümkündür.

Çalışma boyunca sahada derlenen şu örnekler bu iddiayı doğrular niteliktedir:

a) İslamiyet'ten önce Anadolu'da Yaşayan Zerdüşt inancının Tanrısı Ahura Mazda için anlatılan, "Dünya'nın Tanrı Ahura Mazda'nın gövdesinden meydana geldiği, kafasından gökyüzünün, ayaklarından yerin, göz yaşlarından suların, saçlarından ve tüylerinde bitkilerin, sağ elinden sığır ve hayvanların, ruhundan ise ateşin meydana geldiği"²⁵bu mitoloji ile Aleviler için sevgisi hiçbir şeyle kıyaslanamayan Ehl-i Beyt için anlatılan şu mitolojideki benzerlik dikkat çekicidir: "Allah hiçbir şeyi yaratmadan önce yeşil kandilde Fatma'yı yarattı. Muhammed başında tac, Hz. Ali belinde kemer, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin kulaklarında küpe idi." (Elazığ'ın Karakoçan ilçesine bağlı alevi köylerde anlatılıyor. Bana ilk defa Karakoçan'ın Arpesi (kavalcık) köyünde 75 yaşındaki Mehmet Kahraman anlatmıştı.)

b) Zerdüşt öğretisinde Güneş, Ateş ve Işığın kutsal olduğu Maniheizm'de aya ve güneşe karşı dua etme geleneğinin olduğu bilinmektedir.

Anadolu Alevilerinde sabahleyin doğan güneşi ve ayı ilk gördüklerinde işaret parmaklarını üç defa öperek alınlarına koydukları, birincisinde Allah, ikincisinde Muhammed ve son öptüklerinde de "ya Ali" dedikleri daha sonra güneşe doğru ellerini açarak "güneşin sahibi, sabahın huri ve melekleri" adına dua ettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca güneşin ilk ışıklarının Ali'nin nuru olarak kabul edildiği, sabahleyin dua kapılarının açık olduğu ve yapılan duaların kabul edileceği inancı yaşamaktadır.

Anadolu Alevilerinde ışığın kutsandığını başka örneklerde de görmekteyiz. Bazı yaşlılar gece ateşe ve gaz lambasının ışığına üfürmenin "doğru olmadığını" anlatmıştır. Hatta onbeş-yirmi, yıl

²⁵ Xempin, E. Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi, Berfin Yay. İst. 1995, s.56

öncesine kadar bazı alevi ailelerin (özellikle evinde ziyaret bulunanların) sabahleyin ortalık aydınlanıncaya kadar gaz lambalarını söndürmedikleri (yalnız yatmadan önce lambanın fitilini aşağıya çektikleri (idare koymak denir) ifade edilmiştir.

Yine, Güneş battıktan sonra ateşle oyhâmanın (gereksiz yere ateşi bir sopayla karıştırmanın), ateşe üfürmenin ve ateşi üzerine su dökerek söndürmenin "iyi olmadığına" (yapılmaması gereken bir davranış olduğuna) inanılmaktadır. Bu davranışlarda bulunanların bedenlerinde yaraların çıkmasıyla cezalandırıldığı anlatılmıştır.^(*)

c) Anadolu'da yaşayan İslamiyet'ten önceki inançlar ile Anadolu Aleviliğinde yaşatılan inançlar arasındaki bir diğer benzerlik de şudur:

Anadolu'nun eski inançlarında yönetici kralların ya tanrıdan geldiğine ya da kralların tanrılarını iyi dost veya arkadaşları olduğuna inanılır, onlara kusursuz itaat edilir ve her eylemlerinin doğru olduğu kabul edilirdi.

Anadolu Alevilerinde de Muhammed Ali'nin (ve Ehl-i Beyt'in) Allah'ın nurundan olduğuna inanılır ve Muhammed Ali'nin soyundan gelen seyidlerin masum, hatasız olduğuna ve aşkın bir güce sahip olduklarına inanılır. Bundan dolayı seyidlere kusursuz itaat edilirdi ve huzurlarında her zaman doğrular söylenirdi. Çünkü onların aşkın gücü sayesinde herşeyden haberdar olduklarına inanılırdı.

d) Anadolu'da "Zervan" ismiyle anılan tanrı için anlatılan "daha hiçbir şey yokken gökyüzü ve Dünya ve hiçbir yaratık yokken, gökte yer üstünde bir şey vardı ki adı Zervan'dı." mitoloji ile Anadolu Alevilerinin Muhammed - Ali (Ehl-i Beyt) için anlattıkları "Hiç bir şey yokken yeşil kandilde Muhammed - Ali vardı." mitolojisi arasında ki benzerlik de göstermektedir ki Alevilikte Anadolu'da yaşamış eski inançların bazı mitolojik figürleri yaşatılmaktadır.

e) Anadolu'da İslamiyet'ten önce yaşamış olan Zervanizm inancına göre "Kötülük tanrısı Ahriman Canlılar ve İnsanlar üzerinde kıtlıklar ve hastalıklar getirip her şeyi yok edip kaybetmek isterse, kaderi belirleyen

(*) Araştırma için gidilen Tunceli'nin Nazimiye ilçesine bağlı bir köyde misafir kalınan evin 9-10 yaşlarındaki erkek çocuğu yüzündeki yaraların sebebi sorulduğunda, Annesi "Bey bey, bu çocuk yaramaz bir çocuk, o kadar ateşle oynama dedim beni dinlemedi" diyerek çocuğun ateşle oynamasının cezasını çektiğini anlatmıştır.

²⁶ Enzik'ten aktaran E.Xempin, a.g.e. sh. 36.37

tanrı Zervan gelecek ve tüm kötülükleri yok edip insanların mutlu olmalarını sağlayacaktır."²⁷

Alevilerde buna benzer bir Mehdi inancı yaşatıldığı görülmektedir. Alevilik inancına göre bir gün Mehdi gelecek ve Deccal'ın yaptığı bütün kötülöklere son verecek, "Kurt ile kuzunun bir arada yaşayabilecekleri bir dünya kuracak".

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılıyor ki, İslam Dini'ni Anadolu'ya taşıyan dervişlerin (Horosan Erenleri) Anadolu'ya gelinceye kadar karşılaştıkları kültürlerin katkılarıyla da şekillenen İslam anlayışları, Anadolu'da yaşayan İslamiyet öncesi bir çok inanç ve uygulamaların İslami formlar olarak günümüze kadar yaşamasına imkan tanımıştır. Bu İslami formların genellikle mitolojik nitelikli olduğu görülmektedir.

Konunun başında da belirtildiği gibi Anadolu'da kurulan bu İslami yorumun mayası yapılan yemek duasında (Cem'de sofraya verilen duada) sayıları 80-90 bin olarak ifade edilen Horosan Erenleri tarafından atılmıştır. Onların bu İslami yorumun en temel özelliği heteredoks bir özelliğe sahip olmasıdır. *Anadolu'da 1300 yıldır yaşayan Anadolu Aleviliği bu heterodoks anlayışın ürünüdür. Bu erenlerin tecrübeleri, bilgileri, sözleri, davranışları ve bunlar hakkında anlatılan menkıbeler Anadolu Aleviliğinin temel taşlarını (çıkış kaynağını) oluşturmuştur.*

Anadolu topraklarını, Cihat, gaza ve ganimet gibi argümanlar kullanarak, İslamiyet adına hakimiyet altına almaya gelen Türkler Bizansla yaptıkları ilk en önemli savaşta (1071 Malazgirt) Anadolu'nun kendilerinden önce fethedildiğini anladılar. ,Çünkü savaşçılardan önce bu topraklara gelen dervişler Anadolu'daki gönülleri, hem de tahta kılıçlar ile çoktan fethetmişlerdi. "Eğer Anadolu'ya yerleşmek için bir savaş galibiyeti yeterli olsaydı Moğollar da Anadolu'ya yerleşebilirlerdi."²⁸

Türkler zamanla Anadolu'nun önemli bir kısmını egemenlik altına aldılar. Bununla beraber Anadolu'da yeni dengeler oluştu ve siyasi açıdan bir çok olay yaşandı: Savaşlar yapıldı; antlaşmalar imzalandı, eski devletler yıkıldı, yerine yeni devletler kuruldu. Siyasette yaşanan sıcak günlere rağmen, Anadolu'da Ehl-i Beyt sevgisi ortak payda

²⁷ E. Xempin, a.g.e. s. 40

²⁸ Çamuroğlu, Reha , Babailer, Metis Yay., İst. 1992, s.120.

olduğu için mezhep çatışmaları uzun süre söz konusu olmadı.²⁹ Fakat bu durum sonuna kadar devam etmedi. Tarih, bize siyasi olaylara yavaş yavaş mezhep giysilerinin giydirildiğini bildiriyor. Tarihten bir şey daha öğreniyoruz: O da Anadolu'da siyasi olaylar mezhep şemsiyesinde yürütülmeye başlayınca, daha önce eşi benzeri görülmemiş katliamların yapıldığıdır.

Anadolu'da mezhep faktörünün etkili olduğu kabul edilen ilk çatışma Memluklar ve İran'a hakim olan İlhanlılar arasında yapıldı. "Moğollar Şii Mezhebine meylettikleri için 14.y.y. başlarında Safevi ve Osmanlı arasında cereyan edecek olan mezhep savaşlarının rengi verilmiş oldu... Bu havayla 16.y.y'a gelindi."³⁰ Safevi hükümdarı Şah İsmail'in dervişler, erenler geleneğinin Ehl-i Beyt sevgisiyle gönül fethettikleri Anadolu'da yaşayan Aleviler üzerinde büyük etkisi vardı. Çünkü bu hükümdar, aynı zamanda bir dervişti ve Hatay'ı mahlasıyla söylediği deyişler Anadolu'da dilden dile dolaşmaktaydı. Şah İsmail de kendisine sempati duyanlara ve aynı zamanda akrabası da olan Akkoyunlu Hanedanına güvenerek "şeyhliğini şahlığa" çevirerek Anadolu'yu egemenliği altına almak istedi.

Siyasi bir amaçla başlayan fakat mezhep şemsiyesi altında yürütülen Osmanlı İran savaşları sürerken, Osmanlı Padişalarının Anadolu'da Şah İsmail'e ve Şiiliğe sempati duyan Alevilere zaman zaman baskı yapmasıyla, çatışmalar tamamen mezhep savaşlarına dönüşmüş oldu. Bu olaylara daha çok Yavuz Sultan döneminde rastlandı.

Yavuz Sultan Selim Osmanlı İmparatorluğu'na Padişah Olduktan (1512-1520) sonra büyük tehlike olarak gördüğü Şah İsmail'i ortadan kaldırmak istedi. Bu amaçla, önce Anadolu'da Şah İsmail'e sempati duyan Alevileri katletmek için Sarı Görez namı ile bilinen ünlü müftü Hamza Nurettin'e şu fetvayı veririr:

"Kızılbaş (Alevi) taifesi kafirdir, öldürülmesi vacip ve farz'dır. Hatta öldürülenlerin ileri gelenlerinin malları, kadınları, çocukları öldürenlerin kısmetidir."³¹

Tarihi kaynaklara göre, Yavuz Sultan Selim İran seferine tespit edilen binlerce Alevinin katledilmesi emrini vererek başlar:

²⁹ Bkz. (17), Hatemi, s. 34

³⁰ Bkz. (17), Hatemi, s. 34

³¹ Bkz. (18), Şener, s.144

"Bu emirle o güne kadar, Anadolu'da eşi görülmemiş büyük bir katliam başladı. Alevi yerleşmelerinde taş üstünde taş kalmadı. Alevi inancındaki insanlar en ucra Alevi köylerinde bile yediden yetmişe katledildi. Kaçanların aylarca dağlarda izi sürüldü. Bu kıyımdan yalnızca kuş uçmaz kervan geçmez yerlere yerleşen Aleviler kurtulabildi"³²

Osmanlı imparatorluğu'nda Alevi inancına mensup insanlara yönelik baskı ve sindirme politikalarının Yavuz Sultan Selim Dönemi ile sınırlı olmadığı, bu dönemden sonra mevcut uygulamaya inancından vazgeçirme faktöründe eklenerek son döneme kadar sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu tesbit, araştırma süresince görüşülen yaşlı Alevilerin verdiği şu bilgilere dayanmaktadır. "Babamızdan ve dedemizden şu anda sunni olan bir çok köyün daha önce Alevi olduğunu öğrenmiştik. Hatta şu anda sunni olan bazı köylere ilk gençlik yıllarımda pirin - rayberin gittiğini biliyorum, fakat yapılan çeşitli baskılar sonucu sunni olmak zorunda kaldılar. Çünkü, özellikle cuma günü camiye gitmeyen, ramazan ayında oruç tutmayan, kurban bayramında kurban kesmeyen köy ilerigelenleri tespit edilir, nahiyelerde resmi yetkililerce cezalandırılırdı." Bu iddiaların doğruluğunu test etmek amacıyla görüşülen bazı sünniler köylerinin çok önceleri alevi köyü olduğunu doğrulamışlardır.

Bu uygulamaların kaynağını bulmak için yaptığımız incelemelerde karşımıza çeşitli fermanlar çıkmıştır. Örneğin II.Mahmud'un şekli yönü ağır basan reformlar üzerine, halk "Hükümet dinden uzaklaşıyor", "Gavur padişah herkesi gavurlaştırarak" şeklindeki ithamlardan kurtulmak için 1837'de bir ferman çıkarttığı biliniyor. Bu fermanla "Müslümanların namaz için camide hazır olmaları istenir ve gelmeyenlere falaka cezası verileceği ilan edilir."³³

Başka bir örnek de Abdulmecid Cülusunda yayınladığı fermanla memurlar "Sokaklarda camiye gitmemiş adam gördükleri halde sebebini sual ile şeriata göre gereken cezayı vereceklerdir" der.³⁴

Yavuz Sultan Selim Döneminden sonra direk olarak Alevilerin sünnilleştirilmesi yönünde çıkarılmış fermanlar arşivlerde bulunmazsa, yöredeki Alevilerin, yetkiler zorla namaz kıldırıyorlardı, kılmayanlar cezalandırılırdı; bu uygulamalar sonucu bir çok Alevi "döndü-dönek

³² Bkz. (18), Şener, s.86

³³ Mümtaz'er Türköne, Osmanlı Modernleşmenin Kökenleri, Yeni Şafak Yayınları, 1995, s.14

³⁴ A.g.e. s.14

oldu" yani sunni oldu şeklinde ifade ettikleri baskı, sindirme ve inancında vazgeçirme politikasının bu fermanların merkezi otoritenin denetiminden uzak, uygulayan görevlinin yorumuna dayandığı kuvvetle muhtemeldir.

Konu ile ilgili olan şu noktada vurgulanmalıdır: Alevilerin sünnileştirilmesinin semboli olarak algılanan Alevi köylere devlet tarafından cami yaptırma uygulamasının Cumhuriyet Döneminde başladığı ve özellikle 1980'lerden sonra hızlandırıldığı belirtilmelidir.

Her dini inanç kendine özgü bir "yaşam kültürü" geliştirdiği gibi kendisi de içinde yaşadığı sosyal, siyasal ve coğrafi duruma göre şekillenir. Anadolu Aleviliği de içinde şekillendiği şartlara göre pratik hayata yönelik kurumlar yarattı. Çeşitli roller temelinde kurulan ilişkilerin sonucu olan bu kurumların birbirleriyle ilişkisi sonucunda, şartlara uygun bir sosyal yapı meydana getirdi.

Yukarıda özetlenen siyasi ortamdan kurtulan Alevilerin amacının hayatta kalmak olduğu, karşılaştıkları problemleri çözmek ve topluluk olarak hayatlarını idame etmek için sürdürdükleri; ihtiyaç gereği yeniden yarattıkları çeşitli kültür öğelerinden, normlarından ve hayata, insana kısaca evrene bakış açılarından anlaşılmaktadır. Çünkü Anadolu Alevileri şiiilikten ve diğer İslami mezheplerden farklı; içinde yaşadıkları dönemin şartlarını yansıtan ibadet şekilleri geliştirerek İslama farklı bir yorum getirmişler. Bunu yapmak için de "Tarihsel Aleviliğin" çeşitli kaynaklardan yararlandığı giriş bölümünde belirtilmiştir.

Kısaca özetlememiz gerekirse; Tarihsel Alevilik, Anadolu Alevilerinin dünyadan soyutlandığı bir ortamda, topluluk olarak varlıklarını sürdürmek için geliştirdikleri kurallar bütünüdür. Bu inanç sisteminin hayatın çeşitli alanlarıyla ilgili kural ve adetleri böyle bir ortamda kurumsallaşmıştır.

Tarihsel Aleviliğin toplumsal özelliklerini de şöyle özetleyebiliriz: Birey ve toplumun mutluluğunu temel alan, demokratik, dayanışmacı, üretici, eşitlikçi, insan sevgisi ve karşılıklı saygıya dayanan dış kapalı; iç dinamikleriyle yaşayan bir topluluk...³⁵

Bu çalışmanın amacını; "Günümüz Aleviliğinin karşılaştığı problemleri saptamak ve bu sorunların giderilmesi için de Tarihsel

³⁵ R. Zelyut, "Aleviliğin Toplumsal Özellikleri", Nefes Dergisi, Aralık 1996, s. 21-22

Aleviliğin çeşitli kültür öğelerinin norm ve bakış açılarının çağın süzgecinden geçirilmesinin zorunlu olduğu.." şeklinde ifade etmiştik.

Saptanan bu amaca paralel olarak Tarihsel Aleviliği hazırlayan, doğuran ve besleyen siyasi ve sosyal gelişmeler özetlendi.

Alevilerin Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar yaşadıkları değişiklikleri özetlemeden önce dikkat çeken şu hususları vurgulamak istiyorum: Birincisi hem Şiilik hem de Anadolu Aleviliği siyasi amaçlarla başlayan olayların -savaşların neticesinde ortaya çıkmış- inanç sistemleridir. İkincisi, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu Alevilerinin kent merkezlerinden uzak; dağ eteklerine kurulu yerleşim birimlerinde yaşamaları; diğer din ve mezhep mensuplarıyla diyalog kurmalarını zorlaştırmıştır. Ayrıca yerleşik Osmanlı kültürüne duydukları tepki cumhuriyetle birlikte gelen Batıcı hayat tarzını benimsemelerine zemin hazırlamıştır.

3.2. Cumhuriyet Döneminde Aleviler

Osmanlı İmparatorluğu, Müslüman toplulukların hem dini ve hem de siyasi alandaki en önemli temsilcisi niteliğindedir. Egemenliğini geniş bir alan (üç kıta) da ve uzun bir süre (altı yüzyıl) devam ettirdi. İbn-i Haldun'a göre nasıl ki bir insan çocukluk, gençlik, olgunluk, yaşlılık ve ölüm evrelerini yaşadığını; insanların da, kurduğu devletlerin de yaşadığı aşamalar vardır. Bu aşamaların birincisi zafer ve maksatlara erişme aşamasıdır. İkinci aşama egemenliğin kişileşmesi aşamasıdır. Bu aşamada, tek bir kişinin asabiyeti bütün (herkes) üzerinde egemen kılınır. Üçüncü aşama ise özveri ve rahatlık aşamasıdır. Bu aşamada devlet artık servet biriktirir, bayındırlığı geliştirir, tebalarına makam dağıtır. Dördüncü aşama kanaat ve barışla yaşama çağıdır. Bir anlamda bu aşama bir duraklama çağıdır. Beşinci aşama israf çağıdır. Bu aşamada önceden biriktirilenler yenir, böylece devlet gün geçtikçe ihtiyarlar.³⁶ Ve nihayet kendisini kuran insanlar gibi devlet de bir gün ölür. Buradan çıkarılan sonuç hiç bir devletin bâki olmadığıdır. İbn Haldun'un bu görüşleri Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemeye başlamasıyla birlikte bir daha doğrulanmak üzereydi ve nitekim doğrulandı da.

İmparatorluk gerileme sürecine girdiğinde, rakip devletler Osmanlı'nın durumunu "hasta adam" ifadesiyle tarif ediyorlardı.

³⁶ İbn-i Haldun, Mukaddime, Çev. Z. K. Ugan, MEB Yay., İst. 1989, s.444-447.

Gerçekten de devlet ölümcül bir hastalığa yakalanmış gibi son padişahların kucağında eriyerek ölümü beklerken; Batı'da daha önceleri yapılmış olan ihtilaller, reformlar ve rönesansların(15. ve 16. yy.da) sonuçları netleşiyor ve Batı hızla her gün bir adım daha ilerliyordu. Bu durum karşısında dönemin Osmanlı münevverleri "Acaba nerde hata yaptık?", "İmparatorluğu nasıl kurtarabiliriz?", "İslam dünyası neden geri kaldı?" gibi sorulara cevap aramaya başladılar. Bu ve benzeri sorulara verilen cevaplar şu üç akımı doğurdu. 1) Batılılaşmak, ("Osmanlı hükümetine tabii muhtelif milletlerin temsil ederek ve birleştirerek bir Osmanlı milleti vücuda getirmek" amacıyla savunulan Batı ülkeleri benzeri siyasi yapılaşma Batılılaşmak kavramıyla ifade edilmiştir) 2) Türkleşmek, 3) İslamlaşmak.³⁷

İmparatorluğun devamı için yapılan faaliyetlerden birisi de Mustafa Kemal'in 9. Ordu Müfettişi olarak kendi görev alanındaki tüm sivil ve askeri makamlara emretme ve genelge yayınlama yetkisiyle padişah tarafından 16 kişilik bir heyetle Anadolu'ya gönderilmesidir. Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919'da Samsun'a varır, halkı mevcut durumdan haberdar etmek ve örgütlemek için 22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesini, 6-25 Temmuz tarihinde Erzurum ve 9-11 Eylül'de Sivas kongrelerini düzenler.

Erzurum ve Sivas kongrelerinin sonuç bildirgesinin I. maddesi şöyledir:

"30 Teşrinievvel, 334 tarihindeki hudud dahilinde kalan ve her noktasında, ekseriyeti islamlar teşkil eden aksamı memalik-i Osmaniye yekdiğerinden ve camia-yı Osmaniye'den gayri kabili tecezzi ve infikak bir küldür. Bilada tasrih edilen memalikiğimizde yaşayan bilcümle anasırı islamiye yekdiğerine karşı müteakabile ve hissi fedakari ile meşhun ve vaziyeti ırkiye ve içtimaiye ve şeraiti muhitalarına riayetkar öz kardeşirlar."³⁸

Bu cümlelerden Mustafa Kemal'in Anadolu'da yürüttüğü hareketin Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan müslümanların birbirlerinin ırklarına ve bölgesel özelliklerine saygılı, öz kardeş ve bir bütün oldukları görüşüne dayandığı anlaşılmaktadır. Yukarıdaki cümlelerden Anadolu hareketinde "İslam'ın" ortak payda olarak kabul edildiği aşikardır.

³⁷ Akçura, Yusuf, Üç Tarz-ı Siyaset, T.T.K. Yay., T.T.K. Basımevi, Ank. 1976, s.1.

³⁸ Kansu, Müfit Mazhar, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Türk Tarih Kurumu Basınevi, Ankara, 1988, Cilt:1, sh .221-222

Anadolu'da başlattıkları hareketi İslam ortak paydası üzerinde yürüten ve emperyalist devletlere karşı halkla birlikte kurtuluş savaşı veren Mustafa Kemal ve arkadaşları hareketlerini başarıyla tamamladılar. Ankara başkent olmak üzere Misak-ı Milli sınırları içerisinde bağımsız bir devlet kurduklarını ilan ettiler. Yeni devletin ismi Türkiye Cumhuriyeti idi. Cumhuriyetin ilanı İmparatorluğun resmen bittiği anlamını taşıyordu.

Her devletin kurucu bir düşüncesi ve ideolojisi vardır. Türkiye Cumhuriyetinin kurucu düşüncesi ve ideolojisi altı ilke (ok) ile formüle edildi. Bunlar: Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, İnkılapçılık ve Devletçilik'tir. Hem devlete verilen isimden ve hem de devletin temel ilkelerinden ve uygulamalarından anlaşıldığı üzere Türkiye Cumhuriyeti modern ulus devleti olarak düşünülmüştür. Yani "batıcıdır, laik yönelimlidir, modernisttir ve din karşıtıdır."³⁹

Modern Ulus devlet yapısını tahlil ettiğimizde bu yapı içerisindeki alevi inancına mensup topluluğun konumunu saptayabiliriz. Öncelikle yapıyı oluşturan kavramları tahlil edelim. Bu sayede devletin ideolojik yapısını netleştirmemiz mümkün olur.

a) Modern: Bu kavramın herkesçe kabul edilebilir bir tanımı henüz mevcut değildir. Genellikle "... geçmişle bugün arasındaki temel bir ayrımı ifade etmek üzere kullanılabileceğini" söyleyebiliriz.⁴⁰ Habermas'a göre ise modernlik, "geleneğin normalleştirici fonksiyonlarına karşı başkaldırıdır."⁴¹

Modernliğin temel belirleyicileri kentlilik, ulusallık, ulus devlet, farklılaşma, uzmanlık, bürokrasi, teknoloji⁴²; Batı sistemi ve endüstriyel gelişme modeli, Batının üstünlüğü ve öncüllüğünün kabulü, Batılı olmayan toplumların bu özellikleri taklit etme zorunluluğunun olduğu fikridir.⁴³

b) Ulus: Tarihsel olarak imparatorlukların çözülmesiyle ortaya çıkan ve aralarında ortak dil, din ve kültür bağı bulunan, ortak bir ülke

³⁹ Yüksel, Müfid, "Bölgede Oynanan Oyunlar ve Kürdistan'da İslamiyetin Geleceği", Kürd Sorunu Forumu, Sor Yay., Ank. 1992, s.104.

⁴⁰ Bulaç, Ali, Din ve Modernizm, Endülüs Yay., İst. 1990, s.27.

⁴¹ Habermas, Jürgen, Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje, Çev. G. Naşil, Kıyı Yay., İst. 1990, s.33'den aktaran, Kızılcı, Sezgin, "Postmodernizm: "Modernlik Projesi" Bir Başkaldırı", Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı:30, Eylül-Ekim 1994, s.88.

⁴² A.g.m. s.88

⁴³ Coşkun, İ., "Modernleşme Kuramı Üzerine", Sosyoloji Dergisi, İst. 1989, s.295'den aktaran Ali Bulaç a.g.e., s.73.

etrafında birleşen, bağımsız bir siyasi kimlikle aynı topraklar üzerinde yaşayan insan topluluğu⁴⁴ olarak tanımlanabilir.

Savunulan seküler toplum yapıları temelinde Modernlik - Ulus - Devlet kavramlarının birbirleriyle örtüşen aynı gerçeklikleri ifade ettikleri hem teoride ve hem de uygulamada görülmektedir. Bu süreçte devlet birden çok etnik grup içerisinden birinin öncüllüğünde oluşturulur.

Modern - Ulus - Devlet kavramlarından hangisinin öncelikli olduğu, yani hangisinin diğerinin varlığını gerekli kıldığı sorusuna şu cevap verilebilir: "Ulus olduğu için devlet değildir, devlet olduğu için ulus vardır. Başka bir deyişle, devleti ortaya çıkaran ulus veya ulusal gerçeklik değildir, tam aksine modern devlet ulusunu ortaya çıkarmış, türetmiştir."⁴⁵ Bu sebeptir ki modern ulus devletleri halk, devlet, ulus ve modernitenin yukarıda saydığımız belirleyici özelliklerinin bir arada kaynaşmasıyla vucut bulurlar ve varlıklarını bu esaslara dayandırarak sürdürürler. Hatta bu özellikler modern ulus devletlerde eleştirilmez, temel değerler olarak kabul edilir.

Modern Ulus Devlet'in yapısını kısaca tarif ettikten sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kendine özgü şartlarını ve pratiğini vermeye çalışalım.

Türkiye Cumhuriyeti devleti'nin ideolojik yapısını belirlemede etkili olan kurucu kadronun Batıcılık ve Türkçülük akımlarına mensup asker ve eşraftan olduğu görülmektedir. İslamcı akıma mensup kişiler ve fikirleri safdışı bırakıldı. Bu anlaşılır bir tavidir. Çünkü Batılaşmayı tek kurtuluş yolu olarak gören dönemin münevverleri "İslamiyet Mani-i terakki (ilerlemeye engel) olduğu görüşünü İttihat-Terakki döneminden beri savunuyorlardı"⁴⁶ Osmanlı'nın geri kalmasının da dinden kaynaklandığına inanıyorlardı. Bu anlayışın etkisiyle İslamcı münevverlerin bir kısmı ülkeyi terk etti. Örneğin Said Halim Paşa İtalya'ya, M. Akif Ersoy Mısır'a gitti.

Yukarıda verilen Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin sonuç bildirgesinin I. maddesinden anlaşılıyor ki devletleşme sürecine kadar hareketin ortak paydası Müslümanlık'tır. Bu görüşü M.A. Ersoy'un TBMM'sinin isteği üzerine İstiklal marşı yazması ve yalnızca müslüman olmayanlara azınlık statüsü verilmiş olması gibi kararlar doğrular

⁴⁴ Demir, Ö.-Acar, M., Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ağaç Yay., İst.1992, s.248.

⁴⁵ Bulaç, Ali, "Modern Devletin Totaliter ve Ulusal Niteliği", Bilgi ve Hikmet Dergisi, Sayı:3, Yaz 1993, s.11.

⁴⁶ Yüksel, Müfit, Kürd Sorunu Forumu'na Sunulan a.g.téb., s.105.

niteliktedir. Bu tespitlerden anlaşılıyor ki, M. Kemal ve arkadaşları hareketin başarıya ulaşması için dini bir araç olarak kullandılar. Çünkü "Osmanlı Devleti'ni kurtarma, düşüncesi yerine bir milli devlet kurma fikri M. Kemal'in en belirgin özelliğidir. Bu devletin adı Türk Devleti'dir. Hakim Ulus felsefesi üzerine bina edilmiştir."⁴⁷ M. Kemal'in 1922'de yaptığı konuşmasında "kurulan devlet bir Türk devleti'dir"⁴⁸ demesiyle bu görüşü doğrulamaktadır. Fakat bu amacı gerçekleştirmek başlangıçta çok da kolay değildi. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti, İslam Dini esasına dayanan ve kısmen uygulayan çok dinli, çok kültürlü, çok milliyetli mozaik görünümündeki Osmanlı İmparatorluğu topraklarının en merkezi bölümünde kuruluyordu.

Devlet zamana yayılarak aşama aşama yapılan değişiklikleri seküler niteliğine kavuşturdu. Bu aşamadan sonra toplumun yönetiminde ve toplumsal ilişkilerde herhangi bir dinsel inancın belirleyici bir rol oynamasına izin verilmedi. Bu amaçla çaba gösterenler İstiklal Mahkemelerinde süratle cezalandırıldı. Toplumda hızlı bir sekülerleştirme süreci başlatıldı. Allah'ın emirleri olduğuna inanılan dini yorumlara dayalı uygulamalar kaldırıldı. Bu uygulama şöyle formüle edilebilir: Artık tanrı yoktu, tanrının tahtına devlet konmuştu⁴⁹ ve "hakimiyet kayıtsız şartsız milletin" olmuştu.

Dönemin Cumhuriyetçi aydınları, devletin toplumsal hayatı dünyevileştirmesini (toplumda dinsel inançların etkisini azaltmak), tekleştirmesini (tek ulus, tek dil ve gerekirse tek din-mezhebe indirmek), merkezileştirmesini (yerel insiyatiflerin kaldırılması, herşeyin merkezden idare edilmesi), savunuyorlardı. Görüşleri Modern Ulus Devlet'in beşiği olan Batı'da batılı düşünürlerin ileriye sürdükleri tezlere dayanıyordu.

Modern Ulus Devletlerin tekleştirici ve merkezileştirici özelliklerini J. Bodin "Bir devlette egemenlik, yurttaşlar ve uyruklar üstündeki en yüksek, en mutlak ve en sürekli güçtür" görüşüyle; T. Hobbes da "ortaklaşa bir erk kurmanın tek yolu, herkesin güç ve erkini bir kişiye ya da hepsinin iradesini, seslerin çokluğuyla, bir tek iradeye çevirecek bir kurula verilmesidir. Böylece bir kişide birleşmiş topluluk devlet (common wealth), Latince civitas diye adlandırılır. O Dev (Leviathan)'in, daha

⁴⁷ Tunç, Osman, Kürd Sorunu Forumu "Cumhuriyet Dönemi ve Kürtler", Sor Yay., Ank. 1992, s.45.,

⁴⁸ Başkaya, Fikret, Paradigmanın İflası, Doz Yay., İst. 1991, s.64.

⁴⁹ Yıldırım, Ergün, "Modern Ulus Devlet", Bilgi ve Hikmet Dergisi, Sayı: 3-1993, s.64.

saygılı konuşmak gerekirse, ölümsüz Tanrıdan sonra barış ve savunmamızı kendisine borçlu olduğumuz o ölümlü Tanrının türemesi budur” görüşle temellendiriyordu.⁵⁰

Batılı düşünürlerin bu ve benzeri görüşleri Cumhuriyet eliti ve siyasetçilerinin cümlelerinde şu karşılığı buluyordu: Örneğin Samsun Milletvekili Ruşeni Bey yaptığı konuşmada Osmanlı İmparatorluğu'nun “yabancı dilleri ve yabancı soyları başıboş bıraktığını” sert bir dille eleştirirken⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti'nin hakim ulus felsefesine bağlı tekleştirici ve merkezileştirici olmasını savunuyordu. Ziya Gökalp'e göre Türklerin siyasi birliklerini sağlamalarının ancak Alman yolunu takip etmeleriyle olanaklı olacağını belirtiyordu. “Harsi birlik, iktisadi birlik ve siyasi birlik” içinden geçilmesi gereken aşamalardı. İktisadi birlik, vicdan ve milli şuur ile birlikte ele alınabilir.”⁵²

Şevket Süreyya'da “... yeni Türk vatani, eski Osmanlı Türkiye'si gibi bütün anasırı birbirinin aleyhine yansıtan, perişan bir *Dağınık İnsanlar Memleketi* değil... muayyen prensipler ve gayeler etrafında birleşmiş insanların müşterek ihtiyaçlarına ve zaruretlerine göre hazırlar.”⁵³

Tekin Alp'da yeni devletin amacını şöyle ifade eder: “ Bu devlet anlayışı bütüncülük, millet için totalitarizmdir.”⁵⁴ Eserinin başka bir sayfasında da “Yeni Türkiye'de bu anlayışın amacı, dini totalitarizmi kaldırarak yerine kaim olmaktır” der.⁵⁵

Verilen bu örneklerden de anlaşıldığı gibi Cumhuriyetçi elit ve politikacılar devletin merkezileştirici, tekleştirici bir yapıya sahip olmasını gerektiğini savunmuşlar. Modern Ulus Devletler'in bu yapısı, totaliter, baskıcı olmalarını gerekli kılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı bakiyesi olduğu için, diğer Ulus Devletler'den daha totaliter bir siyaset sergilemiştir.

⁵⁰ J. Bodin ve T. Hobbes'den aktaran Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi-2, Derleyen Mete Tuncay, s.95, Ankara 1969'dan aktaran Ergün Yıldırım, *Türkiye'nin Modernleşmesi ve İslam*, İnsan Yay., İst. 1995, sh.16-17.

⁵¹ Tunç, Osman, *Kürd Sorunu Forumu*'na sunulan, “Cumhuriyet Dönemi ve Kürtler”, Sor Yay., Ank. 1992, s.45.,

⁵² Ziya Gökalp'den aktaran Taner Akçam, “Hızla Türkleşiyoruz”, *Birikim Dergisi Özel Sayı* (Etnik kimlik ve azınlıklar) Sayı: Mart-Nisan 1995, Sayı:71-72, s.14.

⁵³ Süreyya, Şevket, “Halk Evleri”, *Kadro*, s.35, Sayı:3, Mart 1932

⁵⁴ Alp, Tekin, *Türk Ruhü*, Ahmet Sait Basımevi, İst. 1944, s.26

⁵⁵ age., s.269

Yukarıda sunulan verilere dayanarak Cumhuriyet elit ve politikacılarının gerçekleştirdikleri köklü değişimin dayandığı anlayışı şu şekilde formüle etmek mümkündür: Halka rağmen, halk için toplumsal hayatı, gerekirse zorla, yukarıdan aşağıya doğru yeniden düzenlemektir. Bu önerme halkın ne istediğini bilmediği, önce tepki gösterse dahi sonradan müteşekkireceği mantığına dayanıyor.

Bu siyasete tepki olarak birçok isyan çıkmıştır. Bunlardan biri ve konumuz açısından en önemli olanı Dersim İsyanı'dır.

Dersim İsyanı'na Doğru

Bu çalışmanın Tunceli, Elazığ, Bingöl ve Malatya'da hazırlandığı daha önce belirtilmişti. Bu bölgedeki alevilerin Cumhuriyet dönemindeki durumlarını saptayabilmemiz için Dersim İsyanı'nı çok iyi tahlil etmemiz gerekmektedir. Bu bölümde Türkiye Cumhuriyeti'nin dayandığı kurucu düşünce ve ideolojisini tahlil etmeye çalışmamızdaki amaç Dersim İsyanı'nı ve bu bölgedeki Alevilerin Cumhuriyet dönemindeki konumlarını daha iyi anlayabilmek içindir.

"Osmanlı İmparatorluğu devrinde Dersim bölgesi daima birtakım ayrıcalıklara sahipti. XVI. yüzyılda imparatorluğa katılınca bölge aşiret reisleri, yurtluk ve ocaklık suretiyle azil ve nasb kabul edilmez şekilde aşiret sancak beyleri olarak tanındılar, hatta bazıları "Hükümet" deyiimiyle sahip oldukları bölgeyi mülkiyet üzere zapt ve tasarruf ettiler. Bunlardan vergi toplamak, asker almak hemen hemen imkansızdı."⁵⁶ Dersim Beyleri sahip oldukları bu ayrıcalıklı konumlarını Cumhuriyet döneminde de korumak, alıştıkları gibi feodal yapılarını sürdürmek istiyorlardı. Bu istekleri Cumhuriyeti kuran kadronun geçen sayfalarda anlatılan kurucu düşünce ve ideolojiyle çatışıyordu. Bu durumda bir çatışmanın olması kaçınılmazdı. Fakat Cumhuriyet yöneticileri Şeyh Said Hareketi, Ağrı, Zilan ve Koçgiri gibi isyanlarla uğraştığı için yeni bir cephe açmak istemiyordu. Beklenen şartlar 1937-38'de oluştuğunda da henüz net olarak bilinmeyen bir nedenle Dersim İsyanı başladı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in Dersim'deki gelişmelerden tamamen haberdar olduğu çeşitli tarihi vesikalardan anlaşılmaktadır.

Vet. Dr. M. Nuri Dersim'i Hatıratım adlı eserinde Mustafa Kemal'in Sivas'ta kendisi ve Koçgiri Alişan Bey ile görüşmek istediğini yazar. Bu

⁵⁶ Tuğlacı, P., Osmanlı Şehirleri, Milliyet Yay., İst. 1985, s.93.

görüşmeye Alişan Bey'in katıldığını Mustafa Kemal'in Alişan Bey'e "Gerçi ne maksatla çalıştığınızı biliyorsam da, bizzat sizden öğrenmek isterim" dediğini belirtir. Alişan Bey'in Sivas'ta Kürt Aleviler'in beyi olduğu ve Dersim ile ilişkisi olduğu biliniyor. Nitekim Dersim'den önce Koçgiri'de isyan çıkar ve isyan bastırılır. Alişan Bey Dersim'e kaçar. Bu bilgiler Mustafa Kemal'in bölgedeki beylerin merkezi idareye karşı çıkacağını ve ayrıcalıklı yapılarını korumak istediklerini bildiğini gösteriyor.

Cumhuriyet yöneticileri isyandan önce Dersim ve çevre il ve ilçelerde çeşitli araştırmalar yaparak Dersim'deki aşiret yapısını tetkik etmeye çalışmışlar. Örneğin; Elazığ Halkevi'nin organı "Altan" dergisi, devletin "İrşat ve Tetkik Heyetleri" oluşturduğu ve bu heyetlerin (Dersim) kaza ve nahiyelerinde, köylerinde değerli tetkikler yapacaklarını" duyurmuştur.⁵⁷

Dersim İsyanı'ndan önce devletin durumu kontrol etmek ve kurucu ideolojisi doğrultusunda bu bölgedeki sorunları çözmek için yaptığı faaliyetlerden birisi de Koçgiri ve Şeyh Said Hareketi sırasında devletin yanında yer alan aşiret reislerinin 1926 yılında Ankara'ya davet edilmesi ve Mustafa Kemal'le görüşürülmeleridir. Bu görüşmeyi sağlayan dönemin Elazığ Valisi Cemal Bardakçı'nın "Anadolu İsyanları" adlı eserinde belirttiğine göre "...devletin yanında yer alan aşiret reislerinin ve aşiretlerinin tasfiyesini daha önce Ankara'ya" önermiştir. Bu bilgiyi doğrulayan bir başka belge de "Garbi Dersim Ahvali" başlığıyla El-Aziz 19 /3 /1935 tarihinde Ankara'ya gönderilen dosyada Dersim bölgesinde aşiretlerin isimleri, kolları, silahlı milis sayısı ve aşiret reislerinin özellikleri ayrıntılı şekilde sunulmuştur.⁵⁸ Valinin verdiği bilgi şu açıdan da dikkat çekicidir: Devletin 1934'te çıkardığı İskan Kanunu'nun ve 1935'te çıkarılan Tunceli Kanunu'nun hazırlıklarının çok daha önceden planlandığını göstermektedir.

1926'da Mustafa Kemal'le görüşen, devlet yanlısı bu aşiret reislerinin Dersim İsyanı gerekçe gösterilerek teker teker tasfiye edilmeleri, bu bölgedeki alevilerin resmi ideoloji ve mensuplarına karşı mesafeli davranmalarına neden olan faktörlerden birisidir.

⁵⁷ Altan Dergisi, Sayı:28, 1937'den aktaran Mehmet Bayraktar'ın, Nuri Dersimi'nin Hatıratım isimli eserine eklediği 78 nolu dipnot., Özge Yay., Ank. 1992, s.246.

⁵⁸ Karabekir, Kazım, Kürt Meselesi, Emre Yay., İst. 1994, sh. 97-108.

Bilgi güçtür. Bu gücü elinde bulunduranlar girdikleri mücadelelerde başarılı olurlar. Devletlerin istihbarata, yani bilgi akışına önem vermelerinin altında yatan gerçek budur.

Ankara hükümeti bölgeyle ilgili yaptığı çalışmalardan sonra bölgedeki feodal yapıyı dağıtmak ve bölgedeki sosyal yapıyı Cumhuriyetin kurucu ideolojisi doğrultusunda şekillendirmek için önce 1934 yılında 2510 sayılı "İskan Kanunu"nu çıkarır. "Kanunun esas amacının aşiretleri yerleştirmek ve toprak sahibi etmek, muhacirleri yerleştirmek ve toprak vererek kolaylıklar göstermek olduğu, topraksız köylülere toprak dağıtmak olduğu iddia edilmektedir."⁵⁹

Kanuna göre Türkiye iskan mıntıkları bakımından 3 türlü mıntıkaya ayrılır: Çalışmamızı sürdürdüğümüz bölgeyi ilgilendiren öneriler 3 numaralı mıntıkadır.

3 Numaralı Mıntıklar'ın durumu şöyle belirtilir: Yer, sıhhat, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleri ile boşaltılmak istenilen ve iskan ve ikamete yasak edilen yerlerdir.

Bu bölgeler boşaltılacaktır. İskan ve ikamet yasak edilecektir. Bu bölgeler Ağrı, Sason, Tunceli (Dersim), Zeylan (Van), Kars'ın güneyi, Diyarbakır'ın bazı kesimleri, Bitlis, Bingöl ve Muş'un bazı kesimleridir.

Mecburi İskan Kanunu'nun bu cümlelerinden de anlaşılıyor ki, Ankara hükümeti Tunceli'yi ve bazı bölgeleri boşaltmak ve burada yaşayan insanları başka bölgelere göndermek istiyor.

İskan Kanunu Muvakkat Encümeni Layihası'nın 7. maddesinin B fıkrası bu isteğin altındaki ideolojik arka planı göstermesi açısından ilginçtir. Geçen sayfalarda Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadronun Türkçü ve Batıcı akıma mensup olduklarını belirtmiştik. Devletin Misak-ı Milli sınırları içinde yaşayan toplumu Modern Ulus Devleti ideolojisine göre yeniden yapılandırma isteğini içeren Mecburi İskan Kanunu'nun B Fıkrası şöyledir: "Türk kültürüne bağlı olup da Türkçe'den başka dil konuşanlar, Türklük içinde eriyip kaynaşmaları elde edilmek üzere serbest yurt tutma da dahil, hükümetin göstereceği yerlerde yerleşmeye mecbur tutulmuşlardır."

Tunceli'deki aşiret reislerinin feodal yapı içerisinde elde ettikleri özerk yönetimlerinin ve çıkarlarının sona ermesi anlamına gelen bu kanuna riayet etmeleri beklenemezdi. Nitekim öyle oldu. Tunceli'deki

⁵⁹ Beşikçi, İsmail, Mecburi İsyân Kanunu, Yurt Kitap Yay. Ankara, 1991, s.100.

aşiret reisleri buna tepki gösterdiler. Bunun üzerine Erzincan Milletvekillerinin talepleri üzerine 1935'te TBMM'de Tunceli Kanunu çıkarılır. Meclisin Tunceli adına kanun çıkarması buradaki sosyal yapıyı dağıtmaya verdiği önemi ve yaptığı hazırlıkları gösterir. †

Bu telkin faaliyetleri ve bölgeye yönelik yapılan çalışmalar sürdürülürken tarihe Dersim İsyanı olarak geçen isyan patlak verir.

Her sosyal olayın başlamasında etkili olan bir neden vardır ve olayı bu nedenle açıklamaya çalışmak, ağaç üzerinde yoğunlaşırken ormanı görmemek gibidir. Çünkü esas olan sosyal olayın ortaya çıkmasına kadar, o olayı hazırlayan ve besleyen nedenlerdir. Araştırmacının görevi olay patlak verinceye kadar yaşanan süreci iyi tahlil etmektir. Bu görüşlerimizi şu örnekle somutlaştırabiliriz; Örneğin, koskoca Birinci Dünya Savaşı'nın bir veliahtın Saraybosna'da öldürülmesi için yapıldığını söylemek mümkün değildir. Bu hadise savaşın çıkması için olgunlaşan sürecin sadece bir nedenidir. Asıl neden bu olaya kadar diğer ülkeler arasında yaşanan ilişkilerdir.

Cumhuriyet döneminde alevilerin durumunu tahlil ederken bu bakış açısı esas alınmaya çalışıldı. Dersim İsyanı'nda aynı nazarla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu aşamada şu handikaplar aşılabildiği kadar aşılmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de yakın tarih, önemli kısmı sis perdesi altındaki tarihtir. Tarafsız kaynak bulmanın imkansızlığı bir yana resmi belgelerden de bürokrasinin müsaade ettiği kadar yararlanılabilir. Bu sebeptendir ki "yakın tarihimiz, daha çok resmi tarihtir. Bürokrasinin izin verdiği tarihtir."⁶⁰

Dersim İsyanı'nın Başlaması

Kemal Bilbaşar "Cemo" isimli romanında belirttiğine göre, ağanın kızının Şeytan Köprüsü üzerinde bulunan Karakol Komutanı'yla olan ilişkisinin duyulması üzerine Karakol basılır ve 33 asker ölür. Bu olay Dersim İsyanı'nın başlatan neden olur.

Daha işin başında sosyal olayı başlatan somut nedenin gösterilmesi için dedikodu ve resmi tarihi iç içe kullanmak zorunda

⁶⁰ Cılızoğlu, Tanju, İ. S. Çağlayangil'in Anılarım adlı eserinin bu bölümüne yazdığı giriş yazısı., Yılmaz Yay., İst. 1990, s.45.

olunmasından anlaşılıyor ki olayı hazırlayan sürecin tahlili, bir araştırmacı için inanılmayacak derecede zordur.

33 askerin ölüm haberinin Ankara'ya ulaşmasıyla bölgeye asker gönderilmesi için mecliste hazırlıklar yapılır. Bu hazırlıkların yapıldığı sırada Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü Başbakan, Fevzi Çakmak Genelkurmay başkanı'dır. Yanlız çatışmalar başlamadan kısa bir süre önce Celal Bayar Başbakan olmuştur.

"Mustafa Kemal olayla çok yakından ilgilenir ve ilgililere kesin talimat veriyor. "Bu meseleyi kökünden hallediniz" der.⁶¹ Bu emir üzerine bölgede resmen çatışmalar başlar. Ankara hükümeti başta Şeyh Said ve Koçgiri gibi önemli iç ayaklanmaları bastırılmış ve Misak-ı Milli sınırları içinde diğer bölgelerde kontrolü tamamen ele geçirmiş olmanın gönül rahatlığıyla çatışmaları sürdürür. Atatürk'ün manevi kızı pilot Sabiha Gökçen'in de katıldığı uçaklarla yapılan bombalama harekatiyle karadan yürütülen mücadele desteklenir.

Bu isyanı bastırma sürecinde eşine az rastlanır dramlar yaşanır.

"Babalarını arayan ve yanına gitmek istediğini söyleyen iki masum çocuğun Hozat Kaymakamı tarafından süngülenerek babalarının yanına gönderilmesi (bunlar öldürülen Yusuf Cemil'in Elazığ Ortaokulu'nda okuyan iki çocuğudur), kendisinin öğretmen ve köy halkından alakasız bir şahıs olduğunu iddia ederek alevler içinden fırlamak isteyen bir gencin, kalaslarla itilip alevler içine atılması ve karşısında sigara içilmesi... Buğday sapları üstünde yakılan, daha evvel kurşunlanmış bütün bir köy halkı... Annesinin karnından sivri uçlu aletle çıkartıldıktan sonra yaşamakta devam eden ve hâlâ topuğunda bu sivri uçlu aletin izini taşıyan çocuk (bu kişi Hozat'ın Zimbık köyünde yaşayan "Besi" isimli bir kızçocuğudur...) Bir dere içinde boğazlanan ve bu fiili yerine getiren celladın bulunması bir hayli zorluğa yol açan yirmi masum, (bu olay Tersemek nahiyesinde meydana gelir)... Ve buna benzer daha neler neler..."⁶²

N. Fazıl Kısakürek "Murat Suyunun kandan kıpkızıl aktığını görenler olmuştur"⁶³ diyor. Elazığ'ın Karakoçan ilçesinde görüştüğüm,

⁶¹ Çağlayangil, İ. Sabri, Anılarım, Yılmaz Yay., 3. Baskı, İst. 1990, s.46.

⁶² Kısakürek, Necip Fazıl, Son Devrin Din Mazlumları, Büyük Doğu Yay., 14. Basım, İst. 1995, sh.167-171.

⁶³ A.g.e., s.170.

o günleri ondört-onbeş yaşlarında iken yaşamış yaşlı bir zat “çelekas deresi günlerce(!) kan renginde aktı” demişti.

İsyanın bastırılması için, bir taraftan yukarıda örnekleri verildiği gibi askeri açıdan yapılabilecekler yapılırken diğer taraftan çeşitli görüşmeler yapılmaktadır. Ankara’dan bu olayı bastırmak için özel olarak gönderilen İhsan Sabri Çağlayangil anılarında şöyle anlatmaktadır: “Vali Akıncı ile Elazığ’a varıyoruz... Ertesi gün Müfettiş-i Umumi Abdullah Paşa ile asilerle konuşmaya gidiyoruz. Abdullah Paşa “on beş gün önce tercüman aracılığı ile asilerle konuştum. Kendilerine aşiretlerinin başı olan kişileri teslim ederseniz hareketi durduracağız, barış yapacağız”dedim, “yarın da son gün olduğunu”⁶⁴ anlattı. Bu bilgilerden anlaşılıyor ki devlet harekatı durdurabilir ve barış da yapabilir. Fakat asıl amaç daha önceki süreçte tespit edilen aşiret reislerinin yakalanmasıdır. Halk Abdullah Paşa’ya istediklerini teslim etmez.

Bu görüşmeden sonra “aradan aylar geçti, Seyyid Rıza ve çevresi yakalandı. Mahkemeleri (Elazığ’da) sürüyor. İşte bu sırada Atatürk yeni yapılan Singeç köprüsünü açmak için Diyarbakır’a gidecek. Acele tedbir alınması gerekir.”⁶⁵

Seyyid Rıza

Seyyid Rıza’nın sistemin mantığı açısından kaçınılmaz olan idamına geçmeden önce, kendisi ve bölgedeki nüfuzu kısaca özetlenecektir.

İhsan Sabri Çağlayangil anılarında Seyyid Rıza’yı “Dersim’in Kürt lideri, aynı zamanda peygamber sülalesinden geliyor kendisi. Seyyid Rıza’nın bir de dini vasfı var”⁶⁶ cümleleriyle tanıtır. Seyyid Rıza dersim halkı için hem dini hem de siyasi lider konumunda olduğundan bölgedeki aleviler üzerinde etkili bir otoritesi vardır.

Bu cümleden de anlaşılıyor ki otoritesi iki kaynağa dayanıyor: Birincisi mensup olduğu ailenin Seyyid (Dede) olmasıdır. Çalışmanın 4.2. numaralı bölümünde verilen bilgilerden Tarihsel Alevilikte dedelerin aleviler üzerindeki nüfuzu hatırlandığında* Seyyid Rıza’nın bölgedeki aleviler üzerindeki otoritesinin gücü daha iyi anlaşılabilir. Otoritesinin

⁶⁴ Bkz.(61), Çağlayangil, s.46.

⁶⁵ A.g.e., s.49.

⁶⁶ Çağlayangil, İ. Sabri, Güneş Gazetesi, Tarih: 18-19 Ağustos 1989.

* Bölüm 4.2. sh. 92-93

ikinci kaynağı ise kendi çabasıyla elde ettiği ve dini vasfıyla kaynaştırdığı, savaşçı, kurnaz, zeki, sözüne güvenilir, örgütleyici gibi özelliklere dayanan siyasi liderliğidir. Onun cesaret, kararlılık ve metanetini Çağlayangil anılarında anlatma gereği duyuyor.⁶⁷

Seyyid Rıza'nın bu vasıflarından bazıları, Onbirinci Kolordu Ahz-ı Asker (askere alma) heyetince Dersim aşiretleri ve reisleri hakkında toplanan 15 kanunuevvel 35 tarih ve bila numaralı şifreyle Ankara'ya gönderilen bilgilerde şöyle vurgulanmaktadır: "Seyyid Rıza, bu da kurnazdır... Bunun sözü nisbeten şayan-ı itimad'dır. Hozat'ı asil kurtarmağa koşan Seyyid Rıza'dır... herhalde nisbeten iyidir."⁶⁸

Seyyid Rıza'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Rus işgaline karşı Deli Halid Paşa ile büyük bir mücadele vermiştir. Bu mücadelesinden dolayı Kadir Mısıroğlu Sebil Dergisi'nde Seyyid Rıza'yı meçhul kahramanlar arasında gösterir. Yazının Seyyid Rıza ile ilgili bölümü şöyledir:

"10 Mayıs 1917'de Dersim kumandanı sıfatıyla yeni vazifesine başlayan Halid Paşa, burada hükümet otoritesini tesis için büyük bir gayret ve faaliyet göstermiştir. Bölge şovalye ruhlu, şahri yiğitlik ve kahramanlığa aşık insanların yaşadığı bir yerdi. Bu insanlar için Halid Paşa'dan daha iyisi bulunamazdı.

İlk olarak Koçgiri (doğrusu Abasan) aşireti reisi Seyyid Rıza'yı kendisine muavin yaptı. Bu yiğit ruhlu şah çocuğu ile el ele veren Halid Bey, bilahare Ruslara karşı büyük kahramanlıklar gösteren milis tabur ve hatta alayları teşkil etti.⁶⁹

Seyyid Rıza, Nuri Dersimi'ye bu olayı şöyle anlatır: "Erzincan'dan itibaren felakete maruz kalmakta olan Kürtleri Ermeni mezaliminden kurtarmağa başlayarak ve Ermenileri kovalayarak Deli Halit Bey'le birlikte Kara Kazım (Kazım Karabekir) Paşa'dan önce Erzurum merkezine 27 Şubat 1918'de dahil olmuştu."⁷⁰

Dersim İsyanı'nın baş kahramanı Seyyid Rıza kısaca tanıtıldıktan sonra sistemin felsefi arka planını oluşturan kurucu düşüncenin ve ideolojisinin mantığı gereğince neden mutlaka idam edilmesi gerektiği izah edilmeye çalışılacaktır.

⁶⁷ Bkz.(61), Çağlayangil, s.52.

⁶⁸ Kazım, Karabekir, a.g.e., s.96.

⁶⁹ Mısıroğlu, Kadir, "Yakın Tarihin Meçhul Kahramanları", Sebil Dergisi, Sayı;174, s.4.

⁷⁰ Dersimi, M. Nuri, Hatıratım, Yayına hazırlayan Mehmet Bayraktar, Özge Yay., Ank. 1992, s.51.

Seyyid Rıza'nın İdamı

Seyyid Rıza yakalandıktan sonra şu dört özelliği nedeniyle sistem açısından mutlaka idam edilmeliydi ve edildi.

Birinci özelliği onun Ehl-i Beyt (Peygamber) soyundan olması- olduğunun kabul edilmesidir. Bu vasıf mensubu olduğu aileden kendisine verilmiş bir statüdür. Bu verilmiş dinsel nitelikli statüyle halk üzerinde muazzam bir etkisi vardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Modern Ulus Devlet yapısına uygun olarak kurum ve birliklerinin oluşturulduğu belirtilmişti. Temel ideolojik yapısını ve hedeflerini belirleyen vasıflarından birisi de "Laiklik"tir. Toplumu sekülerleştirme amacıyla korunan bu vasfı gereği Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde herhangi bir dinsel inancın ve dini liderin belirleyici rol oynaması imkansızdır. Bu devletin merkezileştirme, dünyevileştirme ve tekleştirme vasıflarıyla birleşerek devletin ideolojik yapısını oluşturuyordu.

Devleti kuran Batıcı ve Türkçü elite göre dinin ve dini önderlerin sosyal hayatta etkili olması gelişmeye engeldir. Din sosyal hayattan mutlaka uzaklaştırılmalıdır. Devletin ideolojik yapısını şekillenmesinde katkıda bulunan Tekin Alp'in şu tespiti ve önerileri yukarıdaki yargıları doğrular niteliktedir: "Orta Asya eski Türk toplumunda dinin toplumsal ve siyasal hiç bir rolü yoktu. Din bireyi dünya hayatından uzaklaştıracak mahiyette değildi. Laik bir din anlayışı sözkonusu idi. Yani ruh maddenin emrindeydi.⁷¹ Ancak Osmanlı döneminde, ataların bu özelliği kayboldu ve din toplumsal ve siyasal hayatta etki yapmaya başladı.⁷² Türkiye Cumhuriyeti ile beraber benimsenen laiklik anlayışı, işte eski Türklerden miras kalan bir anlayıştır. Ve yeni Türk toplumuna uygundur.⁷³ Laiklik ilkesi, Osmanlı'nın teokratik devlet anlayışının tepkiyi ifade eder.⁷⁴

Tekin Alp'in bu tespitlerinden de anlaşılıyor ki Atatürkçülük dini kamusal alanın dışına çıkarmak ve özel alanla sınırlandırmak istiyor. Bu amaçla tekke ve zaviyeler kapatılıyor. Toplumda etkili olan din adamları etkisiz hale getiriliyor. Din tek mezhebe (hanefilik yorumuna) indirgenip, Diyanet İşleri başkanlığında merkezileştiriliyor ve merkezden kontrol

⁷¹ Bkz. (54) Tekin, Alp, s. 50

⁷² age. S. 108

⁷³ age. S. 225

⁷⁴ Alp, Tekin, Kemalizm, Cumhuriyet Yay. İst. 1936, s. 297

ediliyor. Böylece din Allah ile kul arasında özel bir bağ olarak sınırlandırılmak isteniyor. Türklerin İslamiyet öncesi din anlayışı da referans olarak kabul ediliyor.

Bu verilerle Seyyid Rıza'nın bir isyanın önderi olarak çevresiyle kurduğu ilişkide etkili olarak kullandığı dedelik - din adamlığı vasfı bir arada düşünüldüğünde Ankara hükümeti yetkililerine göre Seyyid Rıza suç işlemektedir.

Seyyid Rıza'nın ikinci özelliği, sistem açısından çevresi üzerinde etkili, kendisine bağlı silahlı askerleri, bölgede çıkarı ve özerk olarak nitelendirebileceğimiz yönetimi olan bir kişidir.

Seyyid Rıza'nın bu özellikleriyle merkezîyetçi, tekçi, Modern Ulus Devlet yöneticilerine göre bu özelliği de suç teşkil ediyordu.

Seyyid Rıza'nın üçüncü özelliği ise hem ırk ve hem de dini yorumu ile Batıcı ve Türkçü bir kadronun kurduğu bir devlete karşı isyan etmesidir. Bu isyanın uzun bir süre devam etmesi ve her iki taraftan da kayıpların verilmesidir.

Bu özelliğiyle de Seyyid Rıza Modern Ulus Devleti yönetenlere göre suç işlemekteydi. Bu aşamada devlet de felsefi arka planını oluşturan kriterlere uygun olarak kurduğu kurum ve birlikleri yerleştirmek, benimsetmek, birliğini korumak için güçlü ve hakim olduğunu göstermek durumundaydı.

Seyyid Rıza'nın idam kararını veren hakim ve bu kararın mutlaka verilmesi gerektiğini savunan İhsan Sabri Çağlayangil, Seyyid Rıza'nın yukarıdaki özelliklerini düşündüler mi bilmiyorum. Yalnız, Çağlayangil'in anılarında Seyyid Rıza'yı idam ettirmek için kurdurduğu Olağanüstü Mahkeme bana bu sebepleri düşündürmüştür. Seyyid Rıza'nın idamını Çağlayangil "Anılarım" adlı eserinde şöyle anlatır:⁷⁵

"Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer Bey bana diyor ki "Atatürk, Singeç Köprüsü'nü açmaya gidecek".

"Dersim hareketi bitti. Beyaz donlu altıbin doğulu Elazığ'a dolmuş. Atatürk'ten Seyyid Rıza'nın hayatını bağışlamasını isteyecekler. Beyaz donluların Atatürk'ün karşısına çıkmalarına meydan vermeyelim.

⁷⁵ Bkz. (61), Çağlayangil, sh.49-52.

1937 yılında resmi tatil günü cumartesi öğleden sonra, Atatürk pazartesi günü Elazığ'a gelecek. Bizden istenenler "asılacak asılsın" ve Atatürk'ün karşısına Beyaz donlular çıktığı zaman iş işten geçmiş olsun.

Savcıya gittim. Durumu kendisine anlattım. Bu konuda Adalet Bakanlığı'ndan şifre aldığını, ama mahkemelerin cumartesi tatil olduğunu, tatilde ise sonuç almanın mümkün olmadığını bana bildirdi. Ve ekledi:

"Ben de mahkemeleri etkileyemem."

Oysa biz mahkemenin kararını Atatürk gelmeden evvel vermesini ve geldiğinde Seyyid Rıza meselesinin kapanmış olmasını istiyorduk. Ben bunu halletmek için hükümet tarafından buraya gönderilmiştim.

Savcı yardımcısı hukuktan sınıf arkadaşım bana "Sen valiye söyle bu savcı rapor alsın gitsin, ben senin istediğini yaparım", dedi.

Biz mahkemenin tatil günü işlemlerini ve alınacak sonucun infazını istiyorduk.

Savcı rapor aldı. Arkadaşım vekil olarak savcının yerine geçti.

Mahkeme hakimini evinde buldum. Gittiğinde mahkemenin aldığı kararı yazdırıyordu. Hakimle konuştuk. Kendisi kararı daktiloya çektirmekle meşguldü. Devir CHP devri. Herkes çekiniyor.

Hakim bana "Cumartesi mahkeme toplanmaz, ancak pazartesi günü mahkemeyi toplar, kararı veririz. Salı günü de idam hükümlerini yerine getiririz" dedi.

O zamanlar dördüncü bölgede temyiz hakkı yok.

Abdullah Paşa, Sıkıyönetim Kumandanı olarak kararı tasdik edecek. O da "Yukarıdaki karar tasdik olunur" demiş, basmış boş kağıda imzasını. Yukarıya "Abdullah Paşa'nın idamı" diye yazsanız asılacak.

Hakime dedik ki:

"Bu dediğiniz gün Atatürk geliyor. Maksat hasıl olmuyor ki."

Hakim "başkaca bir şey yapılamaz" diye kestirdi attı. Ben de kendilerine sordum:

"Sizin saat 17.00'den sonra davaya devam ettiğiniz olmuyor mu?"

“Ooo, çok oluyor. Gün oluyor, dokuzlara, onlara kadar çalışıyoruz” cevabını verdi.

-Eee sondan beş saat ihlal ediyorsunuz da baştan beş saat ihlal etseniz, olmuyor mu? Yani pazar akşamı sahurdan sonra mahkemeyi açarız. Pazartesi günü 00.24'den başlıyor dedim.

Hakim:

-Elektrikler kesiliyor, dedi.

Ona da çare bulduk. Otomobil farları ile hapishaneyi aydınlatırız. Halkevine lüksler koyarız.

Hakim bu defa:

-Samiin yok, dedi.

Ona da çare bulduk. Samiin de getiririz

-Kaç kişi asılacak?

-Onu karadan önce söyleyemem dedi. Ama ekledi:

-Savcı 27 kişinin idamını istedi.

-Biz ona göre mi hazırlığımızı yapalım?

-Bilemem, dedi.

Beni Asmaya mı Geldin?

Ceza İnfaz Kanunu her asılanın ayrı bir yerde asılmasını, asılanların birbirini görmemesini emrediyordu. Bu şartı da yerine getirmeye çalıştık. Her meydana dört sehpa kurduk. Vali bir de çingene cellat buldu. Gece 12.00'de hapishaneye gittik. Farlarla çevreyi aydınlattık. Mahkemenin 72 sanığı var.

Sanıklar Türkçe bilmiyor. Mahkeme kararı açıklandı. Yedi kişi ölüm cezasına çarptırılmış, sanıklardan bazıları beraat etmiş, bazıları da çeşitli hapis cezaları almıştı.

Kararlar okununca hakim ilamda idam lafını kullanmadığı ve ölüm cezasına çarptırılmaktan bahsettiği için verilen hükmü iyi anlamadılar.

İdam “Tünne” diye bir vaveyle koptu.

Biz Seyyid Rıza'yı aldık. Otomobilde benimle Polis müdürü İbrahim'in arasına oturdu. Jeep jandarma karakolunun yanındaki meydana durdu.

Seyyid Rıza sehpaları görünce durumu anladı

-Asacaksınız, dedi ve bana döndü.

-Sen Ankara'dan beni asmak için mi geldin?

Bakıştık. İlk kez idam edilecek bir insanla yüz yüze geliyorum. bana güldü.

Savcı namaz kılıp kılmayacağını sordu. İstemedi. Son sözünü sorduk.

-Kırk liram ve saatim var. Oğluma verirsiniz, dedi.

Bu sırada Fındık Hafız asılıyordu. Asarken iki kez ip koptu, Ben Fındık Hafız asılırken Seyyid Rıza görmesin diye pencerenin önünde durdum.

Fındık Hafız'ın idamı bitti. Seyyid Rıza'yı meydana çıkardık. Hava soğuktu ve etrafta kimseler yoktu. Ama Seyyid Rıza meydan insan doluymuş gibi sessizliğe ve boşluğa hitab etti.

-Evladı Kerbelayih. Bı hatayih. Ayıptır. Zulümdür. Cinayettir, dedi.

Benim tüylerim diken diken oldu. Bu yaşlı adam rap-rap yürüdü. Çingeneyi itti. İpi boynuna geçirdi. sandalyeye ayağı ile tekme vurdu, infazını gerçekleştirdi."

Çağlayangil anılarında yedi kişinin o gece idam edildiğini söylüyor. Çalışma süresince olayı yaşamış veya olayı yaşayanlardan birçok kişinin akrabalarıyla görüştüm. Bu kişiler idam edilenlerin sayısının çok daha fazla olduğunu hep ifade etmişlerdir.

Örneğin bu konuda çalışmaya karar verdikten sonra bölgeye ilk gittiğimde (araştırmaya veri toplamak amacıyla) Elazığ'da görüştüğüm bir kişi "Evlad, o gece, Gazi caddesinde bulunan her ağaçta bir kişi asılmıştı." Başka bir kişi de Ali Yıldırım isminde bir zattan söz etmişti. "Ali Yıldırım bu bölgeyi bilen aynı zamanda iyi Türkçe konuşan ve Latin harfleriyle okumasını-yazmasını bilen bir kişiydi. Devlet adına ajanlık yapıyordu. Halk onun bu özelliğini bilmiyor, devletle olan ilişkilerinde kendisinden yardım istiyor, o da Türkçe konuşmasını, okuma ve yazma bildiği için halka yardımcı oluyordu. Ali Yıldırım o gün akşama kadar Elazığ'da kiminle karşılaştığında kucaklayıp elini sırtına vurduysa hepsi idam edildi." demişti.

Araştırmaya yeni başladığım o günlerde bu ifadeler bana çok abartılı ve hissi gelmişti. Yine de defterime not ettim. İstanbul'a döndüğümde yaptığım ilk iş o dönemle ilgili resmi kaynak aramak oldu. Diğer kaynaklar yanında Çağlayangil'in *Anılarını* okuduğumda anlatılanlarda gerçeklik payı olduğu anlaşıldı.

Örneğin "her ağaçta bir adam asılıydı" iddiası Çağlayangil'in verdiği "Ceza infaz kanunu her asılanın ayrı bir yerde asılmasını, asılanların birbirini görmemesini emreliyordu. Bu şartı da yerine getirmeye çalıştık." Bu bilgilerle birarada değerlendirildiğinde her idam edilene dar ağacı kurulamayacağına göre idam mevcut ağaçlarda gerçekleştirilmiştir. Bir diğer nokta, Dersim İsyanı'na katılmış fakat yakalanmamış bir çok kişinin o akşam mahkeme edilmeden A. Yıldırım gibi yerel kişiler yardımıyla yakalanıp ağaçlarda idam edildiği iddiasıdır.

İkinci iddiaya gelince, 1937-38'in şartları düşünüldüğünde bu günkü gibi nüfus sayımlarının yapılmadığı, herkese bir kimliğin verilmediği dönemdir. Devlet yaklaşık iki yıl süren bir isyanın elebaşını yakalamış ve idam edecektir. Fakat devlet yetkililerinin isyana katılanların yakalayabildikleri 72 kişiden ibaret olmadığını biliyordu. İsyanda etkili olan fakat devletin tanımadığı bu kişilerin Ali Yıldırım gibi kişilerden yararlanarak cezalandırmak istemesi fikri çokta yabana atılır bir ihtimal değildir. Burada, Ali Yıldırım ismiyle ilgili şu bilgi ayrıca dikkat çekicidir. Ali Yıldırım PKK lideri Abdullah Öcalan'ın ilk eşi öğretmen Kevser Yıldırım'ın babasıdır.

Seyid Rıza ve kendisine yakın adamları idam edildikten sonra Dersim İsyanı resmen bitmiş olur. Bundan sonra devlet bölgede yapmak istediği düzenlemeleri hiç bir engelle karşılaşmadan yapar. Böylece Ulus Devletin Merkezi Hükümeti'nin egemenliğine karşı çıkan bir bölge kontrol edilmiş ve Misak-ı Milli sınırları içerisinde tek egemen güç olduğunu göstermiştir. Elde edilen bir diğer kazanım da hem Şeyh Said ve hem de Dersim ayaklanmalarında devletin yanında yer alan diğer aşiret reisleri dahil halk üzerinde siyasi ve dini nüfuzu olan tüm kişi ve aileler Mecburi İskan Kanunu'da üç numaralı mıntıklar için önerilen ve Kanunun Muvakkat Encümeni Layiha'sınının 7. Maddenin B. Fıkrası'nda belirtilen hükümler uygulanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli kazanımı, kanımca Modern Ulus Devlet yapısı içerisinde merkezileştirmeye engel olan, Osmanlı

dönemindeki gibi yatay toplum yapısını sürdüren dini ve siyasi liderlerin bu hareketle ortadan kaldırılması veya etkisiz hale getirilmesidir.

Alevilerin 1938'den sonraki durumunu tahlil etmeye çalışmadan önce istisnasız gittiğim her köyde mutlaka bir kaç kişinin dile getirdiği şu iki iddiayı ne bir yazılı kaynakta ve ne de o günün rasyonel şartları içerisinde doğrulamak mümkün olmadı. Birincisi, bu bölgede yaşayan Alevilerin kahir ekseriyeti "Ankara'dan emir gelmişti, bütün Aleviler öldürülecek tek bir kişi bile sağ bırakılmayacaktı. Nitekim Dersim hareketi bu amaçla sürdürülüyordu ki Maraşal Fevzi Çakmak bu durumu farkettiler ve hareketi durdurdu. Bugün hayatta olan Aleviler yaşamlarını Fevzi Çakmak'a borçludurlar" iddiasını dile getirmektedirler. İkinci iddia ise, "Atatürk hareketi yönetmek üzere bizatihi Dersim'e geldi ve çatışmaya girdi. Bu çatışmadan aldığı yara ile yaşamını yitirdi. Bunu halktan gizliyorlar" iddiasıdır.

Birincisi; Fevzi Çakmak, Dersim hareketi sürerken Türkiye Cumhuriyeti'nin Genel Kurmay Başkanı'dır. Onun haberi olmadan bu çapta bir askeri hareketin sürdürülmesi mümkün değildir. Bir an şöyle düşünebiliriz: Gerçekten de Fevzi Çakmak Dersimlileri seviyor ve kollamak istiyordu. Çağın haberleşme şartları göz önünde bulundurularak diyelim ki onun emirleri Dersim'deki komutanlara geç ulaştı veya yanlış ulaştırıldı ve onun bilgisi olmadan halka zarar verildi. Eğer bu doğru olsaydı Fevzi Çakmak'ın bazı askeri yetkilileri bir Genel Kurmay Başkanı olarak cezalandırması beklenirdi. Böyle bir hadisenin yaşandığı hiç bir kaynakta yer almamaktadır. Ama yine de, kaynağı belli olmayan ve gelişen olayların seyri içinde doğrulanması mümkün olmayan böyle bir bilginin yaygın olması sosyolojik açıdan son derece ilginçtir.

Bir o kadar ilginç olan diğer bir iddia da Atatürk'ün Dersim isyanı sırasında yaralandığı ve ölümünün bu yaralanmayla bağlantılı olduğu savıdır. Bu iddianın da birincisi gibi doğrulanması imkansızdır. Yalnız birincisinden farklı olarak bu "yalan" haberin yayılmasını bir açıdan anlamak mümkündür. O da, bir hareket sonucunda mağlup olmuş bir kitlenin kendine olan güvenlerini kaybetmemek için "Devletin kurucusu ve en büyük komutanının yürüttüğü bir orduyla mücadeleye ettik ve mağlup olduk ama verdiğimiz mücadelede devleti kuran kişiyi yaralama ve öldürme başarısı gösterdik." şeklinde formüle edilebilir bir savunma mekanizması geliştirmeleri psikolojik açıdan anlaşılabilir.

Dersim İsyanı'ndan (1938'den) Sonra Aleviler: Diğer bölümlerde yaptığımız gibi bu başlık altında yapacağımız değerlendirme de araştırmanın yapıldığı alandaki Aleviler ile ilgilidir.

Osmanlı yönetimiyle müsbet ilişki kuramamış olan bu bölgedeki Alevi topluluk, Osmanlı İmparatorluğu yıkılma sürecinde iken ve yıkıldıktan sonra Ankara'da kurulan merkezi hükümete (1938'e kadar) dahil olmadılar. Çünkü her aşiret bulunduğu bölgede merkezi otoritenin kontrolünden uzak bir egemenlik alanına sahipti ve bölgede sosyal düzen aşiretlerin karşılıklı güç dengelerine dayanıyordu. Amaçları merkezi hükümete rağmen bu yarı özerk sosyal yapıyı korumaktı. Dersim isyanının sert bir şekilde bastırılması ve bölgedeki etkili kişi ve ailelerin göç ettirilmesi, Alevilerin yeni kurulan hükümette içlerine kapanarak tavır almalarına ve 1950'lere kadar sessiz kalmalarına neden oldu.

Bu süreçte Türkiye Cumhuriyeti'nin kurum ve birlikleri Modern Ulus Devlet anlayışına uygun şekilleniyordu. Devletin Alevileri en çok ilgilendiren teşkilatı Diyanet İşleri Başkanlığı'dır. Çünkü Aleviler kendilerinin bir inanç sistemi olarak resmen tanınmasını ve bu teşkilatta temsil edilmesini istiyorlardı. Malatya'da yaşlı bir Alevi "oğlum, o günlerde gazetelerde, resmi televizyonda veya etkili ve yetkili birinden Alevi kelimesini duyduğunuzda çok mutlu oluyor, Alevilerin lehinde bir şeyler söyleyenler için bu da bizdendir diyorduk." Bu cümle bize üç konuda ipucu vermektedir. Birincisi, cumhuriyet döneminde Aleviliğin devleti temsil eden yetkililer tarafından görmemezlikten gelindiği, yok sayılmaya çalışıldığı; ikincisi Alevilerin tanınmak, resmi kurumlarca temsil edilmek istediklerini; üçüncüsü ise Alevilerin yalnızlık ve muhalif (bizden demesi) olma psikolojisini taşıdıklarını göstermesidir.

Alevilerde tanınma, kabul edilme ve temsil edilme isteği o kadar belirgin ki, bu duyguları dile getiren ifadeleri sahada sık sık duymak mümkündür. Örneğin, Bingöl'den Bovan (Oğuldere) köyüne giderken arabada köylülerle sohbet ediyordum. Alevilik konusunda çalıştığımı söylediğimde, yaşlı bir kadın "Oğlum, oğlum, Alevilerin haklarını hep kıtım [inkar] ediyorlar." demişti.

Bu örneklerden de anlaşılıyor ki Aleviler tanınma ve temsil edilme konusunda umduklarını Cumhuriyet döneminde de bulamamışlardır. Alevilerin aradan geçen 70 yıla rağmen hâlâ Diyanet tarafından tanınma ve bu teşkilatta temsil edilmek istemeleri, Alevilerin cumhuriyet

döneminde yaşadıkları hayal kırıklığının ve kırıngılığının önemini ortaya koymaktadır.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Atatürk tarafından yapılan uygulamaları savunan ve Kemalist devrime inanmış bazı Alevi aydınlar bile örneğın Alevilik konusundaki çalışmalarıyla tanınan R. Zelyut "bu kurum (Diyanet) oluşturulurken Alevilerin dikkate alınmaması bu dönem için söylenebilecek en büyük eksikliklerdir."⁷⁶ şeklinde tepkisini dile getirmektedir.

Alevilerin veya başka dinsel toplulukların cumhuriyet'in ilk yıllarında ve hatta bu günde Diyanet'te temsil edilmeleri Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucu düşüncesi ve ideolojisi değışmedikçe, bu haliyle mümkün değildir. Böyle bir açılım yatay toplum yapısını ve çoğulculuğu zorunlu kılar ki, bu da Modern Ulus Devlet yapısını en son noktasına kadar esnetir. Çünkü Diyanet İşleri Başkanlığı Modern Ulus Devlet anlayışına uygun olarak tek din (İslamiyet) ve tek mezhep (Hanefilik) esasında formüle edilerek dinin merkezileştirilmesi (merkezden kontrolü), tekleştirilmesi ve "dinin kul ile Tanrı arasındaki ilişkiye" indirgenmesi, "İslam dininin denetim altına alınması"⁷⁷ sağlanmıştır.

Konjonktürel gelişim Modern Ulus Devletler için bu çoğulcu açılımın zorunlu olduğu işaretlerini vermektedir.

Devletle Aleviler arasında doğrudan kurulabilecek bir bağ niteliğinde olan Diyanet İşleri Başkanlığında Alevilerin tanınmaması ve temsil edilmemesi, Dersim olayının yaşanması ve devletin isyanı batırmak için kullanabileceği en sert yöntemlere başvurması, isyan bastırıldıktan sonra mecburi isyan kanunu ile alınan kararların totaliter bir anlayışla uygulanması gibi nedenler araştırmanın yapıldığı bölgedeki Alevilerin kahir ekseriyetinin 1950'lere kadar sessiz kalmalarına daha sonra Osmanlı Devleti'ne olduğu gibi cumhuriyet yönetimine karşı da muhalif bir tavır geliştirmelerine neden olmuştur.

Araştırmanın yapıldığı alandaki Anadolu Alevilerinin tek partili dönemin sürdüğü cumhuriyetin ilk yıllarında kentlere, yerleşmek amacıyla inmeye cesaret etmedikleri anlaşılmaktadır.

⁷⁶ Zelyurt, Rıza, Aleviler Ne Yapmalı, Yön Yay., İst. 1993, s.56.

⁷⁷ Zelyurt, Rıza, a.g.e., s.55.

1950'li yıllardan itibaren Türkiye'de çok şey değişti. Temelde sosyo-ekonomik problemlerin yattığı; demografik, sosyal ve siyasal bir olgu olan köyden kente göç sürecinin başlamasıdır. Yaşanan bu göç sürecinde Anadolu Alevileri'de kentlere yerleşmeye başladılar. Almanya'ya gönderilen işçiler arasında çok sayıda Alevinin olduğu bilinmektedir. Göç bir toplumsal hareketlilik ve yeniden sorgulama sürecini başlatmıştır.

Aleviler için göç kadar önemli olan bir diğer gelişme de yeni demokratik açılımların olması ve çok partili hayata geçiştir. Bu değişim Alevilerin geleneksel toplumsal yapılarının ve ilişki biçimlerinin giderek kaybolmasına, Aleviliğin siyasallaşması, Alevilerin politize olmalarına neden oldu. Göçün ve çok partili hayatın sağladığı demografik, sosyal, siyasal, düşünsel hareketlilik Anadolu Alevilerinin üç ayrı siyasal alana kanalize olmalarına neden olur.

Cumhuriyet Döneminde Alevilerin ilk açık siyasi tavır alışları şöyle gerçekleşir: Alevilerin önemli bir kısmı 1950'lerde CHP ve dolayısıyla sistemi eleştirerek politika yapan DP'ye destek vererek, yukarıda verilen nedenlerden dolayı sistemin işleyişine karşı sessizce sürdürdükleri muhalif tavırlarını dışa vurdular. Tek partili döneme yapılan eleştirilere katkıda bulundular. Bu cümlelerin en önemli kanıtı bölgedeki Aleviler üzerinde büyük etkisi olan Malatya'lı Doğan Dede'nin DP içinde yer alması ve milletvekilliği yapmasıdır. Bir diğer örnek de Tunceli'den Aydın'a sürgün edilen İsmet Sezgi'nin ve ailesinin DP'de politika yapmasıdır. Bu iki örneği seçmemizdeki amaç birinin bölgede, diğerinin de sürgün edilen Alevileri temsil etmesidir.

Dünya'da yaşanan rejim tartışmaları ve siyasi alandaki çekişmeler Türkiye'de 1960 sonrasında sağ ve sol kamplaşmalar şeklinde yansıma buldu. Bu süreçte Alevilerin sol cemahta yer alması, Alevilerin resmi sistemle barışma imkanını taşıyan ikinci siyasi tavır alışlarının şekillenmesinde etkili oldu. Bu tavır, üç aşamada şekillendi: Birinci aşama DP'nin Diyanet'in resmi anlayışına uygun olarak dinin tekrar sosyal hayatla buluşması yönünde yaptığı değişikliklerdir. Buna paralel olarak, bu siyasi hareketin gün geçtikçe sunileşmesidir. (Şunu da belirtmeliyiz ki DP'nin Diyanet İşleri Başkanlığına çoğulcu bir karakter kazandırması o günün şartlarında mümkün değildi. Hatta bugün bile bu açılım gerçekleşmiş değildir. Çünkü böyle bir açılım devletin geçen sayfalarda anlatılan kurucu düşüncesiyle

çakışmaktadır.) DP'nin bu çizgisinden memnun olmayan dönemin aydın ve yazarları Alevilik ve Bektaşilik kavramlarını sürekli bir arada kullanarak bu iki kesimi önplana çıkarmaya çalıştılar. Buna paralel olarak siyasi alanda CHP'de Alevilerle uzlaşma arayışlarına girdi. Bu aşamada CHP için Alevilerin desteği hayati önem taşıyordu. Bu destek ikinci aşamada sağlandı. İkinci aşama ise sunni bir din adamı olan Hacı Bektaş Veli'nin* adına kurulan, fakat o'nun günümüze kadar gelen "Makalat" ve Şerhi Besmele" isimli eserlerindeki fikirlerinden çok farklı bir anlayışla sürdürülen Bektaşiliğin Alevilikle sürekli bir arada kullanılmasıyla bu iki olgunun farklı olmadığı izlenimi oluşturularak, Bektaşilerin Lideri Çelebi Cemalettin Efendi'nin Kurtuluş Savaşı yıllarından beri Ankara Hükümeti'ne ve daha sonra CHP'ye verdiği desteğe bazı Alevilerin katkıda bulunması beraberinde Aleviliğin Kemalizm ile özdeşleşme ve Alevilerin sisteme sahip çıkma yönünde tutum sergilemelerini sağladı. Üçüncü aşamada yapılmak istenen ise bu anlayış bugün Alevileri Laik zihniyetin tabanı haline getirme çabasıdır. Hatta, bunu "Aleviler Türkiye'de Laikliğin Sigortasıdır" gibi sloganvari ifadelerle somutlaştırmaktadır."⁷⁸ Bu siyasi tercihin Aleviler arasında birincisinden daha fazla ilgi gördüğü bugün gelinen bu noktadan da anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet döneminde Alevilerin dahil olduğu diğer bir siyasi tavır da şöyle özetlenebilir: 1960'ların genel konjonktürünün bir yansıması olan ateist felsefeye dayanan Marksist-sosyalist görüşler Türkiye'de hızlı bir şekilde yayıldı. Bu süreçte Alevilerin Türkiye'nin özel konjonktürünün bir neticesi olarak Türkiye şartlarına özgü sol anlayışla kurduğu diyalog evrensel sol akımları benimsemesine zemin hazırladı. Nitekim, Marksist görüşler Türkiye'de en büyük yankıyı önce itibar daha sonra da destek şeklinde Aleviler arasında buldu. Bu akımlar hem genelde dinlere ve özelde Aleviliğin inanç yönüne (örneğin dede-talip ilişkisine) hem de Türkiye'deki Kemalist Devrimlere karşıdır.

Toplumsal değişimleri Batı merkezli (etnocentrique) bir anlayışla yorumlayan, Batı kültürüne bağlı Marksist akımın Türkiye ideologları, Aleviliğin resmi sistemlere muhalif, direnişçi, toplumsal dayanışma ve paylaşmaya önem veren örgütlülüğü gibi toplumsal özelliklerini tezlerine dayanak yaparak Alevileri kazanmaya çalıştılar. Önemli bir

⁷⁸ Bkz (39), Yüksel, M., s.116

* Daha geniş bilgi için bak. Teoman Şahin, Alevilere Söylenen Yalanlar, Armağan Yay. Ankara 1995.s : 162-183

oranda başarılı oldukları da görülmektedir. Bugün Dünya genelinde bu ideolojiye yönelen teveccühün kaybolmasına rağmen hâlâ Türkiye'nin büyük kentlerin varoşlarında Alevilerin yaşadıkları bölgelerdeki evlerin duvarlarına bu örgütlerin isimlerinin yazılıyor olması Alevilerin bir kısmının bu sol kimlikle ne kadar özdeşleştirildiğini göstermektedir.

Alevilerin Cumhuriyetin kuruluşundan 1980'lere kadar olan durumunu kısaca şöyle özetleyebiliriz: Araştırmanın yapıldığı bölgedeki Alevilerin Cumhuriyet döneminde buldukları bölgede alıştıkları sosyal hayatı sürdürmek istemeleri, bu isteklerinin resmi sistemin dayandığı felsefenin zorunlu gördüğü modernleştirmek, merkezileştirmek, ulusallaştırmak gibi temel barometreleri ile çakışması sonucu bir isyanın tarafı olmak durumunda kaldılar ve (1938) yenildiler. Yenilginin verdiği eziklikle 1950'lere kadar sessizce bu tarihten sonrada resmi sisteme açıkça muhalif tavır sergileyerek sistemi eleştirenlerin yanında yer aldılar. Bundan kaygı duyan resmi sistemin mensubu ve savunucuları Alevi kimliğini sol ile özdeşleştirdiler. Bu çizgi Alevilerin 1960'lardan sonra evrensel sol ile hareket etmelerine kaynaklık etti.

Bu şartlarla 1980'li yıllara gelindiğinde Aleviler kentlerde önemli bir nüfusa ulaşmışlardı. Artık kentlerde yaşayan Aleviler Anadolu Alevi köylerine özgü ekonomik ve sosyal ilişkiler yerine, kent yaşamına uygun ekonomik ve sosyal ilişkiler kurabiliyorlardı.

1985'ten sonra dünyada meydana gelen yeni değişimler de Türkiye'de yansıma bulmaya başlamıştı. Dünya genelinde etkisi hissedilen bu yeni durum "Yeni Dünya Düzeni" ve onun varyantları olan küreselleşme, hoşgörü, barış, kardeşlik, demokratik açılım, insan hakları gibi kavramlarla ifade ediliyordu. İki kutuplu dünyada kutuplardan biri yarıştan çekildiğini resmen ilân ederken, entelektüeller bu yeni sürecin düşünsel temellerini formüle etmeye çalışıyorlardı. Modernizm yerine postmodernizm tartışılıyor, insanlarda tekrar dini ve geleneksel değerlerle barışma çabaları görülüyor. Bu süreçte meydana gelen teknik gelişmeler daha önce hayal bile edilemeyen aşamalara ve hem de inanılmayacak kısa bir sürede ulaşıyordu. Toplumsal hayatı doğrudan etkileyen ulaşım, haberleşme ve günlük işlerin kullanımına yönelik araçlar alanındaki teknolojik gelişmeler; bu süreci destekleyen bireylerin kendilerinin ve birbirlerinin hakkını gözetleme istekleri "dünyayı küçük bir köy haline" getirdi. Dünyada 53 ülkenin imzaladığı

“Paris Şartı”da açıkça yukarıda bir kaçını verdiğimiz ortak değerler konusunda ülkelerin birbirlerinin içişlerine müdahale hakkı veriyordu.

Bu gelişmeler çerçevesinde Modern Ulus Devlet yapıları bütün dayanaklarıyla (felsefi, sosyal, siyasal) açıkça eleştirilmeye başlandı. Bu değerlerin Türkiye’deki yansımaları, Cumhuriyet döneminde daha önceki yıllarda Modern Ulus Devlet anlayışı çerçevesine sığmamış, kenara itilmiş, yok sayılıp unutulmak istenmiş olan yerel olguların yeniden keşfedilip öne çıkarılması şeklinde oldu. Bu olgulardan birisi de Diyanet İşleri Başkanlığı’nın çerçevesine sığmamış, yok sayılmış olan Aleviliktir.

Bu değişim sürecinde, Alevilik 9-10 yıllık kısa bir süre içerisinde Türkiye’deki entelektüel, siyasi ve dini çevrelerin dikkatini çeken başat olgulardan biri oldu. Alevilik konusunda bir çok yenilik yaşandı. Aleviliği çeşitli açılardan değerlendiren araştırmalar yapıldı, çok sayıda konferans, panel ve açık oturumlarda Alevilik bir çok açıdan tartışıldı ve tartışılmaktadır. Yazılı ve sözlü basın alanında çok çeşitli faaliyetler gözlemlendi; *Cem*, *Nefes* gibi dergiler çıkarıldı, ses kasetleri piyasaya sürüldü, radyolar açıldı, ulusal ve bölgesel yayın yapan televizyonlar açmak için girişimlerde bulunuldu.

Bu çalışmalar üç grupta değerlendirilebilir. Birinci grup tepkisel, popülist ve ekonomik çıkar elde etmeye yöneliktir. İkinci grup ise çeşitli ideoloji ve güncel siyasal oluşumlara taban bulmak amacıyla yapılan çalışmalardır. Üçüncü grupta ise, sırf entelektüel - aydın tavrıyla bu olguyu anlamak amacıyla yapılan çalışmalardır. İlk iki gruptaki faaliyetlere Alevilerin gösterdiği ilgi, Alevilerin tahmini nüfusu gözönünde bulundurulduğunda başlangıçta beklenen düzeyde olmadığı gibi zaman geçtikçe de azaldı. Bu tespiti dergilerin trajik, kasetlerin satışı, radyoların dinlenme oranı doğrulamaktadır. Örneğin *Cem Dergisi*’nin başlattığı ulusal televizyon kurma kampanyasına ilgi beklenenin çok altında olmuştur ve nitekim televizyon kurulmamıştır.

Entelektüel amaçla yapılan çalışmalar ise diğer alanlarda olduğu gibi zamanla anlaşılmaktadır ve bu nitelikteki çalışmalar kalıcı olacaktır.

Yukarıda verilen gelişmelere paralel olarak, tarihsel Aleviliğin dayanışmacı, örgütlülük gibi özellikleri “biz” duygusu çerçevesinde kullanılarak Alevilerin bulunduğu illerde dernekler açıldı. Yalnız kısmen demokratikleşme, serbest örgütlenme hakkının verildiği 1985’den 1995’e kadarki süreçte Aleviler adına kurulan örgütlerin bu demokratik

açılımdan gerektiği gibi yararlandıklarını söylemek mümkün değildir. Bu durumun en önemli nedenlerinden birisi kendi kendisine Alevi camiaya liderlik yapma yetkisi veren siyasi alandaki temsilcilerin ve yine kendisine Alevi aydını sıfatını layık gören kişilerin dünyadaki son gelişmeleri göz önünde bulundurmadan, 1980 öncesi ideolojilerine göre Alevilere istikâmet çizmeye çalışmalarıdır. Buna bağlı olarak Tarihsel Alevilik de hârici baskılar karşısında birleşen Aleviler demokratik açılımların söz konusu olmasıyla bu birliklerini koruyamadılar. Alevilere önderlik yapmak iddiasında olan kişi ve dernekler arasındaki ayrılıklar Alevilerin etkili sivil toplum örgütü kurmalarına ve kendilerini tanıtmalarına büyük bir engel olarak ortaya çıktı. Bugün aleviler adına faaliyette bulunan 15 Dernek ve Vakıf vardır.

1980'lerden sonra Türkiye'de Aleviliğe yönelen bu teveccühün nedeni, Alevi nüfusunun 15-20 milyon (bu rakamları doğrulayan bir araştırma yapılmamıştır. Fakat Alevilerle ilgili konularda etkili ve yetkililerin ifade ettikleri rakamlardır.) arasında olduğu kabul edilmesidir. Bu nüfusun önemli bir kısmının eğitilmiş, hareketli, tavır geliştirebilen nitelikte olması farklı görüşlere mensup ideologların dikkatini çekmekte ve iştahlarını kabartmaktadır. Çünkü bir dünya görüşünün Türkiye'de diğerlerine baskın çıkması ve bazılarının da taraftar bulması Alevilerin desteğine bağlıdır.

Kısacası, günümüz Türkiye'sinde Alevilik hemen her alanda iyi kazandırıyor. Bu nedenle her kesimden önderler Alevilere kendi dünya görüşlerine uygun bir istikamet verme gayreti içindedirler.

Şu noktada kesinlikle vurgulanmalıdır ki son bir-iki yıla kadar Aleviler adına faaliyette bulunan kişi ve derneklerin ortak paydası Alevilere Batı kültürünün ürünü olan düşüncelere uygun bir siyasi tavır ve sosyal yaşam biçimi önermeleridir. Bugün gelinen nokta da Alevilerin geleneksel yaşam tarzından yana olan büyük çoğunluğun bu önerilere iltifat etmediği saptanmıştır.

Prof. İzzettin Doğan, bütün zorlamalara ve özendirmelere rağmen Batı kaynaklı beşeri ideolojilerin Aleviler arasında istenen düzeyde yankı bulmadığını saptamış olmalı ki "Alevi İslam" kavramını esas alarak kurduğu Cem Vakfı çerçevesinde yürüttüğü faaliyetlerle Alevilerin yaklaşık 1400 yıllık tarihine göndermeler yapmaktadır. Bu vakfın Alevilerin geçmişiyle barışık bir şekilde ve çağın şartlarına uygun

bir toplumsal örgütlenmeye kavuşması yönünde çaba harcadığı izlenimini vermektedir.

Bu noktada Cem Vakfıyla ilgili şu endişemi dile getirme gereği duymaktayım: Alevilerin yaşadığı yerleşim birimlerinde örgütlenmeye çalışan Cem vakfını kanaatimce bekleyen en büyük tuzak milliyetçiliktir. Cem Vakfı bu handikapı aşar ve Aleviliğin aşkın, kapsayıcı yönünü çalışmalarının merkezine alabilirse Alevilerin büyük çoğunluğunu temsil etme niteliğine ulaşabilir.

Alevilerle ilgili son gelişmelerden birisi de Türkiye'deki İslami kesim son beş yıldır Alevilerle ortak payda bulmak ve var olan Allah, Kur'an, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Ehl-i Beyt, 12 İmam gibi paydaları da geliştirme çabası görmektedir.

Alevilerin kentlerdeki son durumunu şöyle özetleyebiliriz:

Bugün, kentlerde önemli oranda bir nüfusa sahip olan Aleviler, yıkılmak üzere olan dergâhlarını yeniden onarmakta ve yeni yeni cem evleri açmaktadırlar. Kentlerde yaşayan Alevi kitlelerinin bu merkezlerde "Tarihsel Aleviliği" yaşatmak isteğinin bazı problemleri beraberinde getirdiği görülmektedir.

Bu problemler çalışmanın üçüncü bölümünde örneklerle gösterilmeye çalışılacaktır. Bu problemlerin kaynağı, Tarihsel Aleviliğin içinde doğduğu ve geçen sayfalarda vermeye çalıştığımız ortamın günümüzün kent ortamından çok farklı olmasıdır. Bundan dolayı Tarihsel Aleviliğin kent ortamında yaşatılması için çağın süzgecinden geçirilmesi gerektiğine inanmaktayım.

Bu bölümde amaç Tarihsel Aleviliği hazırlayan siyasi olayları ve içinde şekillendiği sosyal ortamı ve Günümüz Aleviliğinin yaşadığı değişimi vermektir. Bundan sonraki bölümde Alevi inancının pratiği verilmeye çalışılacaktır.

4. ALEVİLİK İNANCI VE BAZI UYGULAMALARI

4.1. CEM TÖRENİ

İnsanların ilkel çağlardan beri "inanma ihtiyaçlarını" karşılamak için çeşitli dinsel törenler yaşattıkları ve her inancın da diğerlerinden farklı bir ibadet anlayışı olduğu bilinmektedir. Anadolu insanının İslamı anlama ve yorumlama tarzı olarak tanımladığımız Aleviliğin de kendine özgü olan ve içinde bulunulan dönemin şartlarını yansıtan " yaratıcı zekanın" ürünü olduğu ilk bakışta anlaşılan kendine özgü ibadetleri vardır. Alevilerdeki ibadet anlayışı, İslam dininin diğer yorumlarından farklıdır.

Anadolu Alevilerinin en önemli ibadeti, neredeyse Alevilikle özdeşleşen "Cem Töreni" dir.

Cem, kelime olarak toplanma, birikme, topluluk, kalabalık anlamına gelir. Alevi - Bektaşilerin cemaatle birlikte yaptığı, ibadet olarak algılanan kutsal tören.⁷⁹ Cem; eskiden "ain-i cem, cem ayin-i; ayini cem, ayn-ül cem" gibi adlarla anılmıştır.⁸⁰

Alevilere göre cemin kaynağı Miraç'dan sonra kurulan kırklar Meclisidir. Mirac ile ilgili şöyle bir söylence anlatılmaktadır. Hz. Muhammed (S.A.V) Mirac'a giderken, bir aslan yolunu keser. Hz. Peygamber bu aslandan çekinir ve bir an durur. Bu esnada gaipten şöyle bir ses duyar: "Habibim yüzüğünü aslanın ağzına at" Peygamber de parmağındaki yüzüğü çıkarır aslanın ağzına atar ve geçer. Hak'la 90 bin kelim söyleşir. Mirac'tan dönerken Hak. kendisine "Ey Habibim Kırklar Meclisine git" der. Hz. Peygamber kırklar meclisinin bulunduğu yere vardığında kendisine "sen kimsin" sorusu sorulur. "Ben Peygamberim" deyince, kapı açılmaz. Daha sonra tekrar edilen aynı soruya "Yoksulların Hizmetçisiyim" cevabı üzerine kırklar meclisindekiler kapıyı açarlar.

Kırkların Ceminde 22 erkek, 17 kadın olmak üzere toplam 39 kişi vardır. Hz. Peygamberin de gitmesiyle toplam 40 kişi olurlar. Kırklar meclisi tamamlanır.

Selman bir tane üzüm getirir. Bu üzümü ezip içerler ve semaha dururlar.

⁷⁹ Korkmaz, Esat, Alevilik-Bektaşilik Terimler Sözlüğü, Ant. Yay. İst. 1993, s.70

⁸⁰ Zelyurt, Rıza, Öz Kaynaklarına Göre Alevilik, Yön Yay. İst. 1992, s.186

Aleviler kırklar meclisindekilerin 40 kişi olarak görünmelerine rağmen aslında kırkının da bir kişi olduğuna inanırlar. Örneğin bir kişinin kolundan kan akınca diğerlerinin kolundan da kan aktığı, hatta dışarıda bulunan Salman'ın da kolundan akan kanın bacadan damlamasından anlaşılır.

Daha sonra Ali'nin peygambere yüzüğünü geri vermesi üzerine onun da Mirac'da peygamberle birlikte olduğu anlaşılır. Peygamber'in Ali'ye "ya Ali, senin sırrına ben dahi eremedim" dediği anlatılır.

Bugünkü manada ilk cemin, İmam Cafer Sadık zamanında ve onun önderliğinde yapıldığına inanılır.

4.1.1. Cem Töreninin Amacı

Tarihsel Alevilikte düzenlenen Cem Törenlerinin birden fazla amacı vardır. Bu amaçları şu şekilde sıralayabiliriz.

1. İbadet Etmek : Tarihsel Alevilikte düzenlenen Cem törenlerinin en önemli amacı, Taliplerin inanma ihtiyaçlarını karşılamak, ruhen yıkanma, temizlenme ve yenilenmelerini sağlamak amacıyla dinsel (ibadet) niteliğini yerine getirmek (İbadet etmek).

2. Hukuki Sorgulama : Cem töreninin bir amacı da talipler arasında yaşanan anlaşmazlıkların sebeplerini tartışmak, suçluları cezalandırmak ve sorunları çözmek için hukuki sorgulamalar yapmak.

Alevi inanç sisteminin temel prensiplerinden birisi de "dünya işleri dünyada çözümlenir" olduğu için hukuki sorgulama son derece önemlidir. Kul hakkı Cem töreni başlanmadan önce ödenmelidir. Borcunu ödemiş olan ve toplumun kendisinden razı olmadığı talip Cem törenlerinde bulunamaz. Keza mağdur edilmiş bir talip varsa, onun mağduriyeti giderilmeden de cem töreni başlayamaz. Cem başlamadan önce "bana kul hakkıyla gelmeyin" mealindeki ayetin gereği yerine getirilir ve bundan sonra ibadet kısmına geçilir. Alevi inancına göre Allah dünyada kulunun üzerindeki hakkının sorgulamasını ahirette yapacaktır. Fakat kul hakkının sorgulaması bu dünyada yapılmalıdır. Bu da Nübuvvet ve velayet nurunun temsilcisi olan, Ehl-i Beyt soyundan gelen "dede-seyid"lerin görevidir. Çünkü kulun hakkı bu dünyaya aittir ve kul bu dünya da bu hakkını almalıdır. Bundan dolayı Cem başlamadan önce hak sahibinin rızasını almak da dedenin görevidir. Neticede herkes kendi hakkının sahibidir ve Allah'ın hakkı Allah'a, kulun

hakkı kula verilmeli anlayışı hakimdir. Bundan dolayı hukuki sorgulama yapmak cem töreninin esas amaçlarından birisidir.

3. Bilgilendirme : Cem Töreninin diğer bir amacı da taliplerin öncelikle alevi topluluğu içinde yaşanan olaylardan daha sonra da ülkede ve dünyada meydana gelen sosyal, siyasal ve dinsel nitelikli gelişmelerden haberdar etmek ve bu konularda bilgilendirmektir.

Alevilerin, tarihte yaşadıkları ve birinci bölümde anlatmaya çalıştığımız olaylar, karşılaştıkları baskılar hatırlandığında kendilerini ilgilendiren gelişmelerden haberdar olmaları, şartlara göre strateji belirlemeleri açısından böyle bir bilgilendirme faaliyetinin son derece önemli olduğu anlaşılır.

4. Eğitim : Tarihsel Alevilikte düzenlenen Cem törenlerinin önemli bir amacı da, yeni nesillere Alevi toplumunun kültürel değerlerini, gelenek-göreneklerini, tarihini ve ibadetlerin pratiğini uygulamalı olarak öğretmektir.

Bütün bu anlatılanlardan çıkarılan sonuç şudur: Tarihsel Alevilikte Cem Töreni genelde dinsel niteliklidir. Fakat bunun yanında toplumsal iç barışın sağlanması için bireysel ve toplumsal sorgulamaların yapılması, yetişkinlerin bilgilendirilmesi ve yeni nesillerin sosyalizasyon süreçlerinin toplumun kontrolü dahilinde sürdürülmesi amacıyla eğitilmeleri gibi amaçları olduğu da anlaşılıyor.

4.1.2. Cem'de 12 Hizmetin Uygulaması⁽¹⁾

Cem törenindeki dinsel nitelikli uygulamalarda bölgeden bölgeye hatta aynı bölgedeki köyler arasında da bazı farklılıklar görülür. Bu durum Anadolu Aleviliğinin doktriner özellik kazanmadığı ve daha ziyade folklorik özelliklerle varlığını sürdürmesiyle açıklanabilir. Böyle bir merkez yapılanma önündeki engelleri siyasi ve coğrafi olmak üzere iki genel başlık altında toplayabiliriz. Özellikle de Yavuz Sultan Selim döneminde yoğunlaşan Osmanlı İdarecilerin baskı ve zulümü, buna paralel olarak, yaşanılmak zorunda bırakılan coğrafi konumun toplumsal ilişki kurmaya ve değerlerin sorgulanarak yeniden yapılanmaya imkan tanımaması.

Cem törenlerinin dinsel nitelikli uygulamalarında bazı farklılıklar bulunmasına rağmen, Cem'de 12 hizmetin yerine getirilmesi (farklı uygulamaları olmasına rağmen) değişmeyen temel kuraldır.

⁽¹⁾ Kaynak Kişi, Dede İmam Kaplan.

Cem'de yerine getirilen 12 hizmeti anlatmadan önce Şu kuralları vurgulamamız gerekir. Talipler Cem'in yapılacağı eve gitmeden önce günlük işlerde giymedikleri elbiselerini giyerler. Erkekler traş olur. Eşler birbirlerinden helallik isterler. Bütün talipler özel bir törene gittiklerinin bilinciyle hazırlanırlar.

CEM'DE ON İKİ (12) HİZMETİN SAHIPLERİ

1. Dede - Seyid (Sercem de denir. Cemi yöneten)
2. Rehber (Görgüsü yapılanlara ve ceme katılanlara yardımcı olur)
3. Zakir (Değiş, düvaz, miraçlama söyler, saz çalar)
4. Gözcü (Cem'de düzeni sağlar)
5. Çerağcı (Cem yapılan yerin aydınlatılmasıyla görevli)
6. Ferraş (Sofra kaldırıldıktan sonra süpürge çalar)
7. Sakka (Cem'dekilere su dağıtır)
8. Sofracı-Kurbancı (Kurban ve yemek işlerine bakar)
9. Niyazcı (görevi cem'de niyaz dağıtmaktır.)
10. Peyik (Cem'in yapılacağını haber verir)
11. İznikçi (Cem evinin temizliğine bakar)
12. Bekçi (Cem'in ve Cem'e gelenlerin evlerinin güvenliğini sağlar)

Tarihsel Alevilikte, her köyde bu hizmetleri yerine getiren belli kişilerin olduğu, Cem başlamadan önce herkesin kendi görevi için hazırlıklar yaptığı anlatılır.

Pir (dede) senede bir defa kendisine bağı olan köylere giderdi.

Cem Töreni dede'nin köye gelmesinin ikinci gecesi yapılır. Birinci gece dede ve zakirin (zakir dedeyle birlikte bütün talipleri dolaşır. Her dedenin uzun süre birlikte taliplere gittiği bir zakiri vardır). Yol yorgunu olması sebebiyle sadece kısa bir sohbet yapılır ve hal - hatır sorulur.

İkinci günün akşamı, pirin evinde kaldığı talip köy halkına pirin geldiği ve bu akşam cem tutulacağı haberini verir.

Pirin bulunduğu eve hanenin reisi yanına diğer bireyleri de alır ve giderken evinde yiyilecek şeylerden (ceviz, elma, kuru üzüm v.b) bir doyumluk kadarını " niyaz" olarak götürür.

Pirin bulunduğu odaya girdiklerinde, yaşça en büyük olanı "hu erenler" diyerek selam verir ve pirin oturduğu yerin önüne gider. Sağ başta yaşça büyük olan elindeki niyazi iki elle tutarak, bedeni ileriye eğik olarak, sağ ayak parmaklarını sol ayak parmaklarının üzerine koyarak Pirin huzurunda dara durur, diğerleri de onun yanında ve arkasında (yaş sırasına göre-aynı yaştakiler önde, küçükler arkada) iki eli göğüste, aynı şekilde pir huzurunda dara dururlar. Pir onların " niyazına " şu gül bangi verir.

"Allah Allah eğildikçe hayırlı ola, hayırlı kapılar açıla, günahlarımız af ola, kadalarnız def ola, niyaz nur ola şah Huzur ola, gönülleriniz bir ola, niyazınız kabulü makbul ola. Hu gerçeksın ya Ali" (Pir gülbangi okurken orada bulunanlar Allah Allah diyerek eşlik ederler)

Gülbangtan sonra niyazı elinde tutan önce, niyazı sonra da pirin elini öper ve gözcünün kendisine gösterdiği yere oturur. Diğerleri de sırasıyla pirin elini öperek kendilerine gösterilen yere dizleri üzerine otururlar. (Bazılarının da gülbangdan sonra önce buldukları yere, sonra pirin eteğine ve daha sonra da pirin elin niyaz oldukları görülür).

Pirin yeni gelenlere dönerek "pir himetiyle rahat olur" dedikten sonra rahat oturarak karşılıklı hal hatır sorarlar.

Niyazcı da getirilen bütün niyazları yemekten sonra dağıtmak üzere muhafaza eder.

Cem'in başlaması için orada hazır bulunan herkesin birbirinden razı olması; kimsenin diğerinin üzerinde hakkının bulunmaması gerekir. Bundan dolayı Cem'e ancak birbirini tanıyanlar katılabilir. Yabancılar cem'e alınmaz. Ayrıca işlediği suçtan dolayı dede (Pir) tarafından cezalandırılmış ve cezası henüz bitmemiş olanlar Cem'e katılamaz. Bunlar ancak cezaları bittikten ve Pirden izin aldıktan sonra cem'e katılabilirler.

Cemin başlaması için gerekli olan bir diğer husus da Pirin bir önceki sorgulamasından sonra suç işlemiş ve "yüzsüzlük" ederek Cem'e gelmişse ve pir de onun işlediği suçtan haberdar değilse, Pire durumu arz etmek öncelikle ev sahibinin görevidir. Şayet ev sahibi bu

görevini yerine getirmese, cemaatten biri bu durumu Pire bildirmek zorundadır. Çünkü suçlu biri ile cem düzenlemek günahdır.

Suçlu olduğu için ceme gelmeyen ve hakkında hukuki sorgulama yapılacak olanlarla ilgili uygulamalar "dedelerin görevi" bölümünde anlatılacaktır.

Cem boyunca 12 hizmeti yerine getirecek olanlar da hazır bulunduktan sonra dede (pir) şu mealde bir konuşma yapar. "Sevgili taliplerim, Sevgili Ehl-i Beyt yolunun aşıkları birlik ve beraberlik aileden başlar. Bizim görevimiz sizin öncelikle aile içinde ve daha sonra da komşular arasında ve nihayetinde bütün toplumda huzurlu bir ortam kurmak ve korumaktır. Sizin saadetiniz benim saadetim, sizin üzüntünüz de benim üzüntümdür....)

Pir (dede), konuşmasını bitirdikten sonra, Cem'de hazır bulunanların birbirlerine karşı şikayetlerinin olup olmadığını sorar. Hazır bulunanlar arasında dargınların, küskünlerin olmadığı tastik edildikten sonra, Pir, Cem düzenlenecek evin bireyleri arasında bir anlaşmak ve huzursuzluğun olup olmadığını sorar. Şayet bir sorun varsa mutlaka çözülür. Çünkü ceme başlamak için orada bulunan bütün canların birbirinden razı olması gerekir.

Cemaatte bulunanlar arasında yapılan bu sorgulamadan sonra Pir, "edep ile erkana geçiyoruz" der. Bunun üzerine bütün canlar dizleri üzerine oturur ve ellerini de dizlerinin üzerine koyarlar. (Cem boyunca talibin istediği gibi oturması, kalkması yasaktır)

Cem'in 1. Bölümü: Pir zakire destur verdikten sonra, zakir saz eşliğinde, Pir Sultan Abdal'ın, Şah Hatayi'nin ve diğer alevi aşıkların bazı deyişlerini okuyarak cemaati ibadete hazırlar. Daha sonra bir Kerbela Mersiyesi okur. (Hatayi'ye ait olan bir Kerbela Mersiyesi örnek olarak veriliyor.)

Kerbela Mersiyesi

Bugün matem günü geldi

Kerbela'nın önü yazı

Ah Hüseyin'im vah Hüseyin'im

Yüreğimden çıkmaz sızı

Senin derdin bağrımı deldi

Yezidler mi kırdı sizi?

Ah Hüseyin'im vah Hüseyin'im

Ah Hüseyin'im vah Hüseyin'im

Bizimle gelenler gelsin
Serini meydana koysun
Hüseyin'le şehid olsun
Ah Hüseyin'im vah Hüseyin'im

Gökte yıldız paralandı
Şehriban ana karalandı
İmam Hüseyin yaralandı
Ah Hüseyin'im vah Hüseyin'im

Kerbela'nın yazıları
Şehit düştü gazileri
Fatma ana kuzuları
Ah Hüseyin'im vah Hüseyin'im

İmam Hüseyin attan düştü
Kafir Mervan kanını içti
Atı da Medine'ye kaçtı
Ah Hüseyin'im vah Hüseyin'im

Esti deli poyraz esti
Kafir Mevran bizi bastı
Hüseyin'in başını kesti
Ah Hüseyin'im vah Hüseyin'im

Bir su verin mazlum cana
Yezid içti kana kana
İmam Hüseyin yana yana
Ah Hüseyin'im vah Hüseyin'im

Kerbela'nın önü düzdür
Geceler bana gündüzdür
Şah Kerbela'da yalnızdır
Ah Hüseyin'im vah Hüseyin'im

Kerbela'da biter yonca
Boyu uzun beli ince
Şah Hata(yım) kararınca
Ah Hüseyin'im vah Hüseyin'im

Kerbela mersiyelerden sonra

Pir müminler sefası der. Kısa bir ara verilir. Pirin izniyle saki su dağıtır.

Bu kısa aradan sonra

Pir tekrar : "Edep ile erkana geçelim" der.

2. Bölüm : Zakir'in miracname okumasıyla başlar.

Miracname

Cebrail mirac okudu

Hak Muhammed Mustafa'ya

Hak emrine oldu kail

Eyledi hem yandı çırak

Gaipten yandı bir çırak

Çünkü yakın oldu ırak

Cebrail getirdi burak

Bindi ol habibullah

Yolda rast geldi bir Şir

Ya nedir bu işe tedbir?

Hatemin ağzına ver

Sundu iki cihan şahı

Çıktı sırrı müntenaya

Erişti ilah nihayeye

Kavuştu sırrı hüdaya

Seyretti cemelullahı

Gaipten geldi yeşil el

Verdi sipere en gür esel

Ol demde göründü mihfem

Selma'nın şayan illullahı

Ayak üstü kaldı server

Oldu gözü gönü enver

Sır oldu münevver

Dedi bu hikmeti ilahi

Oldu miracın mübarek

Hak kıldı Kur-an tebarek

Şanına levlake levlak

Padişahlar padişahı

Vardı kırklar cemine

Oturdu hak makamına

Hu dedi gerçek kalemine

Dem be dem Resullallah

Buyurdu ol nuru vahid

Size armağan bu tevhid

Ol mecliste oldu sacid

Zikretti kelamullahı

Kırklar bir şerbet içtiler

Can ile baştan geçtiler

Ebedi aşka düştüler

Etiler kırklar semâhı

Zakir miracname okurken uygun bir yerde dede (Pir) canları ayağa kalkmaya davet eder. Cemdeki herkes, ayağa kalkar. Bir müddet ayakta ellerini göğüslerinde bağlayarak bir müddet dua edildikten sonra tekrar pir emriyle edep erkana uygun oturulur. Ve cem devam eder.

3. Bölüm: Bu bölüm miracname bittikten sonra başlar.

Bundan sonra sıra semah dönmeye gelir. Anadolu Alevilerinde sadece üç (3) kişi semah dönebilir. Bu üç kişiden biri veya ikisi bayan olabilir. Üç kişiden fazlası yasaktır.

Semaha gönüllü olanlar varsa, zakire işaret eder. Zakir de onları semah dönmek için davet eder. Şayet gönüllü yoksa, zakir veya pir istedikleri üç kişiyi davet ederler.

a) Semaha kalkan üç kişi bir halka oluşturacak şekilde sol el göğüste sağ elini de onun üstüne koyarak kısa bir müddet hafifçe sağa-sola eğilerek beklerler.

Zakirin;

İki turnam gelir başı çağlı	İki turnam gelir rengi beyazdır
Eylen turnam eylen Ali misin sen	Biri Taki-Naki zikri niyazdır
Birisi Muhammed birisi Ali	Biri de askeri Mehdi hicazdır
Eylen turnam eylen Ali misin sen	Eylen turnam eylen Ali misin sen
İki turnam gelir rengi yemyeşil	Turnalar Hicaz'dan sökün eyledi
Biri İmam Hasan ol paki nesil	Muhammet Mehtiyi yakın eyledi
Biri İmam Hüseyin cennette bir gül	Hakikat ehlini memnun eyledi
Eylen turnam eylen Ali misin sen	Eylen turnam eylen Ali misin sen
İki turnam gelir rengi kırmızı	Turnalar geldiler verdiler selam
Biri İmam Zeynel sürelim yüzü	Aldım selamı ettim kelam
Biri İmam Bakır edelim niyazı	İlhamı gördüm şüphesiz vesselam
Eylen turnam eylen Ali misin sen	Eylen turnam eylen Ali misin sen

Değişini okumasıyla beraber soldan sağa doğru, sol el göğüste sağ el havada yavaşça dönmeye başlarlar. Çemde bulunanlar da dua ederek semazenlere ve zakire eşlik ederler.

b) Zakirin şu deyişi okumaya başlamasıyla semazenler hızlanırlar:

Hele yürü soldan yürü	Göl içinde çark döner
Gitti kervan kalma geri	Susuzluktan bağı yanar
Eğer himet dilersen	Müminler secdeye iner
Gerçeklerden olsun himet	Seyir vardır Seyir içinde
Vardım girdim bir dükkana	Kudretten dirildi arı
Ne arasan var içinde	Arılar çekerdi zarı
Var dükkana nazar eyle	Dinle şimdi sen o arı
Hışmından kork pazar eyle	Arı oynar bal içinde
Ay Ali'dir gün Muhammed	Pir Sultan 'ım ey gaziler
Üçyüz altmış altı ayet	Muhabbete gelin sizler
Balıklarda suya hasret	Talib mürşidinin arzular
Çark döner göl içinde	Gönül oynar dil içinde

c) Semahın en hızlı dönülen faslı en son faslıdır.

Bu fasıl zakirin aşağıdaki deyişi okumasıyla başlar.

Allah Allah sağ kanattan aşk ile şevk ile okurum habibullah
Zahir Allah, batın Allah, evvel Allah ,ahir Allah
Elim alıp bu dergaha getirenin demine hu
Ceset içinde bu canı bitirenin demine hu
Güzeldir Ali'nin sesi, silelim gönülden pası

Aynil cemde bu nefesi okuyanin demine hu
İzleyelim Ali izini uyaralım can gözünü
Kırklar ile bir üzümün içirenin demine hu
Pir Sultan'ım bu ne demek
Hiç cahile çekme emek
Hazır pişmiş nani namet
Yedirenin demine hu

Semah bittikten sonra üçü birarada ellerini göğüslerine koyarak, sağ ayak parmakları sol ayak parmakları üzerinde ve hafifçe öne eğilerek pir huzurunda dara dururlar.

Pir Semahzenlere şu duayı okur.

" Allah Allah bi ismi şah, semalar saf ve saf,ola. Çarkı pervanınız hak için ola Hak ile yar olasınız. Şahı merdam Ali muradınız vere hu erenler, gerçeksın ya Ali"

Gülbangtan sonra semah dönenler yerlerine otururlar.

4.Bölüm

Semahdan sonra zakir tekrar bir kerbela mersiyesi ve duazdeler okur. Uygun bir yerde pir" Ehli cemaat Allah için secdeye der. Bütün canlar (pir hariç) alınları yere degecek şekilde yere secde olurlar.

Canlar secdede iken Pir şu duayı okur:

(Secdedekiler "Allah Alah" diyerek dua boyunca Pir'e eşlik ederler)

" Allah Allah akşamlar hayrola, hayırlar fet ola, şerler def ola münkürler, münafıklar berbat ola, demler daim ibadetler kaim ola, el hak Muhammed Ali yardımcılarımız ola, üçler, beşler, kırklar, 12 imamlar, 17 kemer bestler ve 40'ların nefesleri üzerimizde hazır ve nazır ola, bizi dünyada vatansız, ahirette imansız bırakmaya, görünür görünmez kazalardan, belalardan, zelzeleden, yangından ve hatır hayalimize gelmeyen cümle afatı araziye, afatı buhariye ve afatı beyniyeden cümlemizi muhafaza eyleye. Bizi 124 bin peygamberlerin, nebilerin, velilerin, evliya ve embiyaların, kerbelada yatan mazlum şehitlerin yüzü suyu hürmetine bağışlaya (Allah, Allah)

Lütfunla, kereminle, biz kullarına dünya ve ahiret nimetlerini ihsanıyla, borçlu kullarına eda, hastalarımıza şifa, dertlilere derman, ihsanı inayet eyle yarabbim (Allah, Allah)

Senin birliğin, varlığın, zatın ve cemalin pakın ve nurun azametini hakkı için Hz. Adem-i Seyfullah, Hz. Musay-ı kelimullah, Hz. İsay-ı ruhullah ve Hz. Muhammed Mustafa, Hz. Ali Murteza, Hatice-i kubra, Fatimatü Zehra Hasan-ü mucteba, Hüyin-i Sahra-i deşti kerbela, Zindanların tahmülü imam Zeynel Aba, imam Muhammed Bakı, imam Cafer-i Sadık, imam Musa-i Kasım, Hasan Ali Rıza, Muhammed Taki, Ali el Vaki, Hasanül Askeri ve Muhammed Mehdi sahibi zamanın, yarabi bunlar sana en yakın varlığındır bunların yüzü suyu hürmetine bizi bağışla. (Allah Allah) Yarabbi biz günahkarız. Sen kerem sahibisin. Biz beşeriz. Sen ilahisin. Biz kuluz. Sen sultansın. Bizi bağışla yarabbi. Yağan yağmur için, esen yel için, dergahına varan doğru yol için, Hasan Hüseyin'in Nurları için, bizi zahir ve batınilerin şerlerinden haras eyle yarabi.

80 bin Urumun erleri için, 90 bin Horosan Pirleri için, Urumdaki H. B. Veli için, dertlerimize derman, hastalarımıza şifa, yolcularımıza yoldaş, gariplerimize hayırlar ihsan eyle yarabbim. (Allah Allah)

Hüseyin Gazi için, gerçek er için, dergahınıza varan doğru yol için, müşkilleri hal eden rehber için, bizi doğru yoldan şaşırtmayasın. İnkâr ve imandan ayırmayasın yarabbi. Bizi Eyüb Peygamberin gözü yaşına ve Yusuf Peygamberin aziz başına, mümin, müslümanın gözü yaşına, bağışla yarabbim. (Allah Allah)

Hanelerimize mensup olup üzerimizde hakkı bulunanlarımızı, bizi duada unutma diyen müminlerin, din kardeşlerimizin, akraba ü tarikatimizin ve cümle Merhumularımızın ruhlarını şad, mekanlarını cennet eyle yarabbim. (Allah Allah)

Müslüman beldelerini her türlü afetlerden, musibet ve düşmanların şerinden, küffarın istilasından mafuz eyle yarabbi.

İlahi yarabbi, bizi ve cümle Ehlibeyt-i Mustafa'nın yolunda olan din kardeşlerimizi, hatadan ve kusurdan, benlikten koruyasın, Muhammed Mustafa'nın şefatına nail eylesin. Sonra "Müminler secdede uyansın" der. Secde biter. " Pir Müminler Sefası der" Sakiler Hüseyin aşkına su dağıtır.

Cem bittikten sonra sofraya kurulur. Yemek yenir. Yemekten sonra pir önce der süresinin 7 - 8. ayetlerini Arapça okur.

Daha sonra şu sofraya gülbangini okur:

" Bismillahirrahmanirrahim. Elhamdullillahi Rabbil Alemin. Allah Allah nanı namet , sofrayı devlet, nüzüm pari ola (Allah Allah diyerek cemaat eşlik eder) Aka aka gele, pirim nefesci ola. Kırklar duacı ola. Hep artır, şah artır. Nurda gele. Hak sizi dinden imandan ayırmasın. Lokmamız kabul olsun, haneniz şen olsun. (Allah Allah) Şahi merdan Ali yardımcınız olsun (Allah Allah) Arta eksilmeye, daşa dökülmeye, yerine Hızır uğraya. Pişirip hazırlayan canların eli dert görmesin. (Allah Allah) Hayır hizmetleri dergahı divanda yazılmış olsun. (Allah Allah) Hu gerçeksin ya Ali" (Allah Allah).

Sofra gülbangi okunurken, sofranın başında bulunanlar, sofraya bezine, tepsiye dokunurlar. Sofradan uzaklaşmış olanlar da sofraya bezine dokunana eliyle dokunurlar. Dua bitene kadar elini çekmezler.

Dua bittikten sonra sofraya yakın bulunanlar, birer lokma daha alırlar ki buna "şah lokması" denir.

Sofra kaldırıldıktan sonra, süpürgeci adet olsun diye sofranın yerine birkaç kez süpürge çalar. Daha sonra süpürgeyi sol koltuğunun altına koyarak Pir karşısında dara durur ve Pir'in kendisine gülbang vermesi için şöyle der: "Allah Allah Süpürgeciyim, gürüfü naciyim, Kırkların Ceminde bir bacıyım, Pir huzurunda duacıyım Allah eyvallah nefes pirde"

Pir süpürgeciye şu gülbangi okur:

" Allah Allah süpürgeci Selman, kör olsun Mervan çare versin Ali şah-ı Merdan. Hizmetin kabul ola, Hak divanında yüzün ak ola . Nuru nebi, keremi Ali, Pirim Hacı Bektaş-ı Veli divanında utanmayasın, hu gerçeksin ya Ali".

Süpürgeci gülbangtan sonra Pir'e niyaz olur ve yerine geçer.

4.1.3. Niyaz Dağıtmak

Süpürgeceden sonra, gözcü kendisine teslim edilen niyazları adaletli bir şekilde Cemde bulunan herkese dağıtır. (Pirin izni olmadan kimse, kendisine verilen niyazları yiyemez)

Niyazcı, niyazları dağıtıktan sonra " dağıttım bu niyazı, elimde yoktur tuğtu terazi, herkes hakkına oldu mu razı" bunu üç defa tekrar

eder. Orada bulunanlar da her defasında " Biz razıyız Allah razı olsun " derler. Şayet " razı değilim " diyen biri çıkarsa, bunun sebebi sorulur. Eğer gerçekten kendisine az verilmişse, niyazcının kendisini memnun etmesi gerekir. Niyazların hepsi dağıtıldığına göre, cemaatin kararıyla niyazcıya bir ceza verilir.

Sonra niyazcı, Pir karşısında dara durur ve şu duayı okur. "Allah Allah bismillahirrahmanirrahim diyelim. Şah versin biz yiyelim. Hazır himmetin, lokmanın bereketini İbrahim Halil Kerametini Pir versin seravetini Allah eyvallah nefes Pir'de".

Pir de niyazcıya " Allah Allah hizmetin kabul ola, hizmetinden şefaata bulasın. Pir Hünkar Hacı Bektaş Veli Dergahında utanmayasın, hu gerçeksın ya Ali " gülbangını okur.

Böylece cem bitmiş olur. Talipler Pirin elini öperek izin ister, ayrılırlar.

Dede, o gece Cem tutulan evde kalır. Sabahleyin ev halkı yaşça en büyük olan elinde niyazla sağda ve önde diğerleri de yanında ve arkasında saf olarak, Pirin huzurunda dara dururlar. Pir huzurunda dara duranlara teker teker bir sorunlarının olup olmadığını, aralarında dargınların, küskünlerin bulunup bulunmadığını sorar. Pir'in onların lokmasını alması için ev halkı aralarında dargınlıkların, haksızlıkların olmaması gerekir. Pir bundan emin olduktan sonra, niyazlarına şu gülbangi verir.

" Allah Allah geldikçe hayırlı gele, hayırlı kapılar açıla, günahlarınız af ola, kadalığınız def ola, belaya bekçi ola, dilden dilekler, gönülden muratlar. Şah-ı Merdan Ali muradınız vere. Muratlarınız hasıl ola, dört yanınız sur ola, Sur Muhammed Ali'ye bağlı ola. Bir lokma bin kadayı def eyleye, dertlerinize derman, gönüllerinize iman, hastalarınıza şifa, yolcularınıza yoldaş, gariplerinizle haldaş ola. Görünür görünmez kazadan, beladan, hatır-ı hayalimize gelmeyen bir cümle afatlardan cümlemizi muhafaza eyleye. On iki (12) imamların darından, didarından, kantarından ayrılmayasınız. Lokmanız Hz. Hüseyin'in dergahında kaydola. Hu gerçeksın ya Ali"

Gülbangdan sonra Pirin eline niyaz olurlar. Evin en yaşlısı, daha önce ev halkının onayıyla tespit edilen bir miktar parayı " hakkullah (Allahın hakkı)" olarak pirin cebine koyar.(herzaman para verilmez. Bir elma da olabilir, ev hanımının elde ördüğü bir çift yün çorap da olabilir.)

Yalnız bir lokmanın verilmesi gereklidir. Pir " gönülden gelen nurdandır" anlayışıyla hiç bir talibinin lokmasına bakmaz ve bunu hiç bir zaman sohbeta konu yapmaz.

Lokma verildikten sonra, ev halkı tekrar Pirin huzurunda, aynı sırayla dara durur. Pir ev halkına kendilerinden memnun olduğunu, Allah ve kendi cediti Ehl-i Beytinde kendilerinden memnun olması için dua eder. Aile saadetlerinin devamı için nasihatte bulunur. Kısa konuşmasını "Hz. Muhammed'in şafaatından mahrum olmayasınız. Yolunuzu, Pirinizi rehberinizi unutmayınız. Birbirinize karşı adaletli olun. Haram lokma, kul hakkı yemeyiniz" şeklindeki nasihatle bitirir.

Bundan sonra pir bulunduğu evden ayrılır, başka talibinin evine gider. Gece kaldığı evde mutlaka Cem tutulur. Cem için müsait yeri (odası) olmayan, kurban kesemeyen ve hali vakti yerinde olmayan taliplerinin evini gündüz ziyaret eder, hal hatırlarını bir de evinde sorar lokmasını alır, şartları uygun olan evlerde de gece kalır. Yalnız Pir bütün evleri mutlaka ziyaret eder.

4.1.4. Tarihsel Alevilikte Cem'in Önemi

Tarihsel Alevilikte Cem Alevilerin yalnızca, birlikte ibadet yapmaları için düzenlenmiyordu. Başka bir ifadeyle Tarihsel Alevilikte düzenlenen Cem törenlerinde sadece dinsel nitelikli uygulamalar yerine getirilmiyordu. Yukarıda da ifade edildiği gibi dinsel nitelikli uygulamaların yerine getirilmesi için Cem'de bulunan taliplerin birbirlerini tanımaları ve birbirleri üzerinde hakları olmaması gerekiyordu. Bunun için de ibadetten önce toplumsal hayatın temel kurumlarından biri olan hukukun işletilmesi, bireysel ve toplumsal sorgulamaların, kişisel öz eleştirilerin yapılması; hasta sakat yetim ve düşkünlerin durumlarının görüşülmesi ; alevi topluluğunun dede tarafından gelişen sosyal olaylarla ilgili bilgilendirilmesi ve nihayet de gençlerin eğitilmesi gibi sosyal sorumlulukların yerine getirilmesi gerekiyordu. Kısaca topluluğun hukuki ve ekonomik nitelikli bireysel ve toplumsal problemleri tartışıldıktan, herkesi askari müştereklerde birleştirecek çözümler üretildikten sonra dinsel nitelikli uygulamalara geçilirdi.

Tarihsel Alevilikte Cem törenini bu denli önemli kılan sebep birinci bölümde de belirtildiği gibi Anadolu Alevileri herhangi bir maksatla Osmanlı Yönetimiyle ilişki kuramıyorlar veya kurmak istemiyorlardı. Bundan dolayı topluluk üyelerinin kurdukları beşeri

ilişkilerde çıkması kaçınılmaz olan bazı sorunların, aşkın bir güce sahip olduğuna inanılan dedeler tarafında ve orada bulunanlar huzurunda çözümlenmesi zorunluydu. Topluluğun varlığını sürdürmesi ve toplumsal barışın sağlanması için bireysel ve toplumsal sorgulamalar yapıldı.

4.1.5. Günümüzde Cem Töreni

Günümüz kent ortamında Tarihsel Alevilikteki niteliklere sahip bir cem töreni düzenlemek artık imkansızdır. Son yıllarda bazı büyük kentlerde açılan cem evlerinde yapılan Cemler sembolik olmanın ötesinde fazla bir anlam ifade edememektedir. Çünkü, Türkiye de son yarım yüzyılda ulaşım, iletişim ve kentleşme alanında yaşanan gelişmeler alevilerin kırdan kentlere göç etmelerine neden oldu. Yaşanan göçler Tarihsel Aleviliğin içinde yaşadığı doğal çevresinin değişmesiyle sonuçlandı. Buna paralel olarak Aleviliğin homojen nüfus yapısı, birey toplum dayanışmasını esas alan toplumsal yapısı ve nihayetinde bir bütün olarak kültürel çevresi değişti.

Konunun başında Tarihsel Alevilikte düzenlenen cem törenlerinin ibadet etmek, hukuki sorgulama yapmak, bilgilendirmek ve yeni nesilleri eğitmek amacıyla düzenlendiği tespitinde bulunulmuştu. Yaşanan bu köklü değişimden sonra, günümüz Alevilerinin kentlerde düzenledikleri Cem törenlerinin artık bu amaçları yerine getirmediği görülmektedir. Bunun sebepleri şöyle sıralanabilir. (bu konu işlevsiz kalan hizmetler başlığı altında incelenmiştir.)

a) Tarihsel Alevilikte Cemde bulunanların birbirlerinden razı olmaları birinin diğerinin üzerinde hakkının bulunmaması gerekiyordu. Ayrıca Cem'e suçlular katılamazdı. Bir diğer husus da Cem'e katılanlar küçük yaştan beri, her Cem'e kırklar meclisine katılma bilinciyle iştirak etmeleri gerektiği öğretiliyordu.

Sınırlı ve homojen nüfus yapısına sahip Anadolu köylerinde bu şartları yerine getirmek mümkündü. Fakat heterojen nüfus yapısına sahip anlık ilişkilerin kurulabildiği günümüz kentlerinde bu hususların yerine getirilmesi imkansızdır. Çünkü bunların sağlanması için insanların birbirlerini tanımaları gerekiyor.

b) Tarihsel Alevilikte taliplerin hukuki nitelikteki sorunlarına Pir (dede) Cem başlamadan önce çözer, gerekirse ceza da verebiliyordu. Günümüz kent ortamında ortaya çıkan hukuki nitelikteki

problemler, hem dedelerin çözümlenemeyeceği kadar karmaşıktır ve uzmanlık gerektirir ve hem de kentte yaşayan talipler, bu nitelikteki uygulamalar için modern mahkemeleri tercih etmektedirler.

c) Keza, Tarihsel Alevilikte dedelerin Cem'de taliplerini siyasal, sosyal ve dinsel nitelikteki gelişmelerden haberdar etmek ve gençleri eğitmek gibi görevleri vardı. Dönemin şartları hatırlandığında bu çok önemli bir faaliyetti. Fakat bugün bilgi edinmek için kitle iletişim araçları eğitim için de okullar tercih edilmektedir.

d) Önemli bir diğer husus da çağımız insanların bu tür merasimlere karşı ilgisizliğidir.

Bu ve benzeri nedenler günümüzde yapılan cem törenlerinde dinsel nitelikli uygulamalar (bu niteliklerde Tarihsel Alevilikteki samimiyetle tatbik edilmemektedir) dışındaki diğer amaçlarından vazgeçmeyi zorunlu kılmıştır.

Bütün bu değişiklikler dikkate alınarak Cem'in dinsel niteliğinin temel kuralı olan 12 (on iki) hizmeti büyüteç altına aldığımızda, bu hizmetlerden bazılarının da günümüzde işlevsiz kaldığı görülür.

4.1.6. İşlevsiz Kalan Hizmetler

a) Çerağcı : Tarihsel Alevilikte, çerağcının görevi çerağı yakmak ve Cem'in yapılacağı alanı aydınlatmaktır. Günümüzde alanı aydınlatmak için çerağın yerine elektriğin kullanılması sonucu, canlardan birinin özellikle alanı aydınlatma görevini üstlenmesine gerek kalmamıştır. Çünkü, elektriğin yanması için düğmeye basmak yeterlidir ve çarğı yakmak gibi emek, zaman ve beceri gerektirmemektedir.

b) Saka -İbrikçi: Tarihsel Alevilikte görevi Cem töreninde bulunanlara saka suyu dağıtmaktı.

Günümüzde düzenlenen Cem törenlerine çok sayıda insan katıldığı için canlardan birinin ibrikçi görevini üstlenerek isteyene su vermesi mümkün değildir. Bundan dolayı Cem'i yöneten dede (Pir) geniş bir kaba doldurulan suya elini batırarak törende bulunanların üzerine serpiştirir. Ayrıca canlardan birinin bu görevi üstlenmesine gerek kalmamıştır.

b) Bekçi: Tarihsel Alevilikte görevi Cem'de bulunanların ve onların evlerinin güvenliğini sağlamaktı. Birinci bölümde Anadolu Alevilerinin bazı Şeyhülislamın fetvaları üzerine idarecilerin

baskılarına maruz kaldıkları belirtilmişti. Bekçinin görevi olası baskınları haber vermektir. Günümüz kent ortamında muhtelif mahallelerde oturan Alevilerin evlerini korumak mümkün olmadığı gibi gerekli de değildir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Alevilikle özdeşleşen Cem töreninin Tarihsel Alevilikteki nitelikleriyle günümüzde sürdürmenin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Cem çağın istemlerine uygun olarak yeniden formüle edilmelidir. Çünkü bu haliyle sembolik olmaktan öte bir anlam ifade etmemektedir.

Şimdi de cem törenlerini yöneten dedelerin konumu değerlendirilecektir.

4.2. ALEVİLİKTE DEDELİK KURUMU

Her dinsel inancın kendine mahsus din adamları tabakası vardır. Bu din adamları mensup oldukları inancın yaşaması yayılması ve yetişen yeni nesillere öğretilmesi görevini üstlenirler. Tarihsel Alevilikte bu görevi aşkın bir güce sahip olduğuna inanılan " dede-seyid"ler yerine getiriyordu.

Alevilik inancının geçmişte dağ eteklerine kurulu köylerde yaşayanlar arasında yaygın olduğu belirtilmiştir. Alevilik inancını benimsemiş olan topluluğun Osmanlı döneminde dini ve siyasi otoriteyle sürekli bir anlaşmazlık içinde olduğu, birkaç Osmanlı Şeyhul

İslamın " Alevilerin katli helaldir"⁸¹ şeklinde fetvalar verdikleri ve alevilerinde ulaşım imkanları zor şartlarda sağlanan bölgelerde yaşadıkları hatırlandığında bu inancın günümüze kadar yaşamasında dedelerin sarf ettikleri çabalarının önemi daha iyi anlaşılır. Dedeler yukarıda özetlenen şartlarda alevi inancının nesilden nesile tatbik etmek suretiyle, öğretmek günümüze kadar gelmesini sağlayan kimselerdir. Onların bu inanç sistemine alan hizmetleri unutulmamaktadır.

Tarihsel Alevilikte dedeler, hem siyasi ve hem de dini önder konumundaydılar. Çünkü dini ve siyasi kurumlar bugünkü manada henüz birbirinden ayrılmış değildi. Bundan dolayı her konuda ve daima son sözü dedeler söylerdi. Onların Aleviler üzerindeki bu yaygın otoriteleri bir yönüyle peygamberin soyundan gelme (temsil etme) gibi

⁸¹ Bkz. (17) , Şener, s. 144'de yeralan, Yavuz Sultan Selim'in padişahlığı döneminde yaşamış olan müftü Hamza Nurettin'in fetvası örnek gösterilebilir.

kutsal, ilahi bir meşrutiyete dayanırken, bir yönüyle de hem güncel hem de tarihi hadiseleri bilmek, bilgili olmak gibi kazanılabilen dünyevi bir meşrutiyete dayanıyordu. Bilgi güçtür. Bu güç, mevcut otoritelerinin kaynağını somuta indirmediği için son derece önemliydi

4.2.1.Dede Kimdir, Kimler Dede Olabilir?

Alevilerin dini önderlerine dede (Seyid) denir. Alevi inancına göre herkes dede olamaz . Dede olmak için dede çocuğu olarak dünyaya gelmek gerekir.Biyolojik olarak babadan oğula geçer. Dedelerin 12 (on iki) imamların soyundan geldiğine inanılır.Başka bir ifadeyle İslam Dini'nin Peygamberi Hz. Muhammed'in (S.A.V) Hz.Fatma'dan devam eden soyundan gelmektedirler. Bilindiği gibi Hz. Muhammed'in soyu kızı Hz. Fatma ile Hz.Ali'nin evlendiklerinden doğan çocuklarıyla sürmüştür. Dolayısıyla, Alevilere göre dini önderleri olan dede (Seyit)ler Hz. Muhammed'in torunlarıdır. Yani Ehl-i Beyti'nin neslindedirler.

Aleviler, dedelerinin (Seyidlerin) masum, temiz ve günahsız olduklarına inanırlar.Çünkü, bu inanca göre dedeler " Ehl-i Beyt" soyundandırlar ve Allah Kur'an-ı Kerim'in Ahzap Süresi 33. getinde şöyle buyuruyor:" Allah ancak siz " Ehl-i Beyt'ten her türlü pisliği gidermek ve tertemiz kılmak istiyor. " Ehl-i Beyt'ten maksat Hz. Muhammed , Hz. Ali, Hz.Fatma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve onların soyundan olanlardır (Aleviler peygamberlerin hanımlarını Ehl-i Beyt'ten saymıyorlar). Dedeler de Ehl-i Beyt soyundan olduklarına göre onlar da tertemiz, günahsızdırlar ve onların her söylediği doğrudur; her türlü dini ve siyasi önderliğin onların hakkı olduğuna inanılırdı.

4.2.2. Anadolu'daki Alevi Dedelerinin Kaynağı

12 (on iki) imamların gerek Emevi gerekse Abbasiler döneminde baskı ve zulme maruz kaldıkları birinci bölümde anlatılmıştı. Bunların ölüm sebepleri hatırlandığında uğradıkları zulmün dayanılmaz boyutlarda olduğu anlaşılır. Bundan dolayı 12 imam evlatlarının müslümanların yaşadıkları çeşitli bölgelere göç ettikleri bilinmektedir.

Rivayete göre Anadolu'da yaşayan bazı toplulukların İslam Dini ile tanışmasından kısa bir süre sonra bu bölgeye Zeynel Abidin (Ehl-i Beyt) torunları (12 imam evladı)gelir. Halen bölgede merkez niteliğinde olan 10 seyyit (dede) ocağı (kutsalın kendisinde somutlaştığına inanılan mekan) mevcuttur.

Dikkati çeken en ilginç husus bu ocaklar ve ocakları temsil eden Dedelerin her biriyle ilgili bir efsane - kerametın anlatılmasıdır. Bu başlık altında bu ocakları kuran seyyitler ve gösterdiklerine inanılan kerametler ile yerleştikleri köyler anlatılacaktır.

Bölgedeki Seyyit Ocakları :

1. Seyyit Kureyş ve Baba Mansur Seyyitleri: Bu iki seyyit'in Anadolu'ya birlikte geldiklerine inanıldığı için bu iki Seyyit Sülalesi ve kerameti birlikte anlatılacaktır.

Halkın inanişına göre Seyid Kureyş ve Seyid Mansur Anadolu'ya geldiklerinde Anadolu'daki Müslüman halk Anadolu Selçukluları Devleti idaresindeydi. Bu devletin başında 1220 - 1237 (16 yıl) yılları arasında hükümdarlık yapmış olan Aleattin Keykubat vardır. Aleattin Keykubat Seyid Mansur ve Seyid Kureyşi bugün Tunceli ile Elazığ illeri arasında bulunan Hüsnü Mansur kasabasında karşılar. Elleri Ehl-i Beyt neslinde olduklarını gösteren, Hicri 582 yılında yazıldığını gösteren bir secere vardır. Anadolu Selçuklu Hükümdarı Aleattin Keykubat bu secereyi dönemin alimlerine inceletir. Hükümdar secerelerinin gerçek olduğunun ve bu şahısların hakikaten Ehl-i Beyt neslinden olduklarından emin olduktan sonra kendilerinden bir keramet ister.

Seyidlerin Aleattin Keykubat'a gösterdikleri fırın (tandır) kerameti, aleviler arasında bugün, halen çoşkuyla anlatılmaktadır. Rivayete göre Hükümdar meşe ağaçlarının içinde çıdırdatarak yandığı (alev alev yanan) bir fırın hazırlar. Daha sonra Seyidlere dönerek " Eğer Ehl-i Beyt neslindeyseniz bu fırına girecek ve yanmadan çıkacaksınız. Çünkü Hz. İbrahim, ateşe atıldığında yanmamıştı. Aynı söylence Sivas yöresinde Hubuyar Dede için de anlatılır.⁸²

Hükümdarın bu isteği üzerine Seyid Kureyş " fırına gireceğim yalnız senin yaverinde şahidim olarak benimle beraber gelmeli" der. Seyid Kureyş Aleattin Paşanın (ismi bilinmiyor) Lakabı Derviş Beyaz olan yaveriyle fırına girer. Üç gün sonra fırının kapısı açıldığında ikisinin de sağ olduğu ve Derviş Beyaz'ın bıyıklarının buz tuttuğu görülür.

Aleattin Keykubat'ın Yaveri Derviş Beyaz fırındaki üç gününü şöyle anlatır. " fırının içine girer girmez kendimizi dünyada eşi ve benzeri bulunmayan güzellikte bir vadinin içinde bulduk. " Seyid Mansur'u göstererek" bu zat güvercin donunda üstümüze bir kaç kez

⁸² Bozkurt, Fuat, Aleviliğin Toplumsal Boyutları, Tekin Yay. İst.1990, s. 104

uçtu. Kanatları, bir pervane gibi soğuk rüzgarlar estirdi. O soğuktan dolayı bıyıklarım buz tuttu".

Bu kerametten sonra Anadolu Selçuklu Hükümdarı Aleattin Keykubat, ellerindeki secare 628 (Miladi 1232) yılında tastik etti. Daha sonra Dersim yöresindeki 12 aşiretin ileri gelenlerini çağırdı ve bundan sonra Ehl-i Beyt neslinde olan bu iki zatın kendilerine dini önderlik yapacağını, bunun karşılığında da Seyid Mansur ve Seyid Kureyş'e yılda bir olmak üzere " hakullah - lokma " vermelerini emretti.

Hükümdar Alaattin Keykubat Seyid Mansur ve Seyid Kureyşe istedikleri bölgeye yerleşebileceklerini söyledi.

Seyid Mansur, bugün Tunceli'nin Mazgirt ilçesine bağlı Moxindi (darıkent)'ye yerleşmeye karar verir. Seyid Kureyş ise Elazığ'ın Karakoçan ilçesi ile Tunceli'nin Nazimiye ilçesi arasında bulunan ve Nazimiye'ye bağlı olan, bugün deva Kureyş denen bölgeye yerleşir.

Seyid Kureyş kendisine, barınabileceği bir yer yaptıktan sonra Moxundi'ye , Seyid Mansur'u ziyaret etmeye karar verir. O dönemde bölge gayet ormanlıdır. Kureyş ormanda yakaladığı bir ayıya biner ve canlı bir yılanı da hayvanı yürütmek için kamçı olarak kullanarak Moxundi'ye gelir. Seyid Mansur, o sırada kendisine bir ev yapmak amacıyla taş duvar örmektedir. Duvarın boyu Mansur'un göbek hizasına kadar yükselmiştir. Kureyş'in bir ayıya binmiş ve bir yılanı kamçı olarak kullanarak⁸³ kendisini ziyarete geldiğini gördüğünde, kendi kendine " demek ki bu kardeşim benden keramet beklemektedir" der. Mansur bunun üzerine yapmakta olduğu duvara biner ve yürü ya Mübarek, gelen zatı karşıla der. Duvar yürür, ikisi karşılaştığında Seyid Mansur kendisinden yaşça büyük olan Kureyş'in elini öpmek ister. Seyid Kureyş buna müsaade etmez ve şöyle der. " Hayır benim bindiğimde , kamçı olarak kullandığımda insanların yaklaşmadığı vahşi birer hayvan fakat ikisi de canlıdır. Senin bindiğinse cansızdır. Ben canlıyı sen ise cansızı yürüttün. Sana niyaz olmak görevi bana düşer. Bunun üzerine Seyid Kureyş, Seyid Mansur'a tabi olur. Bu efsanelerin yerine getirdiği en önemli işlev, dedelerin seçkin kullar olduğu ve özel güçlere sahip olduğu, bundan dolayı da saygı ve hürmete layık olduğu fikrini güncelleştiriyordu.

⁸³ Aynı efsane , Vilayetname'de Hacı Bektaş Veli'nin manevi dervişi Seyyid Mahmud Hyranı için anlatılır.

Son Kerametten sonra aralarında şu görev dağılımı yapılır. Seyid Mansur Mürşid, Seyid Kureyş Pir ve Derviş Beyaz Rehber olur.

Seyid Mansur ocağı mensuplarının bugün Anadoluda yaşadıkları yerler.

Seyid Mansur (üç oğlu vardır.)

Büyük Oğlu

Ortanca Oğlu

Küçük Oğlu

Mamut bugün Elazığ'ın

İbrahim ve çocukları Tunceli

Kasım baba evi olan Moxundi

Karakoçan ilçesine bağlı

ye bağlı Xurxurik (aktarla)

(Dankent)de kalır. Daha sonra

Seyid Mamudan (Pamuklu)

Küpük (Gelincik) köyelerine

bazı çocukları Lodekan (Kartut)

köyüne yerleşir. O yöredeki

yerleşir.

köyüne yerleşir.

alevilere seyidlik yapar.

2. Ağu içen Seyyidler : Merkezi Tunceli'nin Hozat ilçesine bağlı Barkini köyüdür. Diğer Seyyid'ler gibi Ağu içenlerde kendilerini Zeynel Abidin Sülalesine mensup olduklarını savunurlar.

Bunlarla ilgili şöyle bir efsane anlatılır: Efsaneye göre Osmanlı Padişahı Sultan Mecid zamanında Seyyid Mahmud isminde bir zat, çeşitli kerametler göstererek etrafına bir çok talip toplar. Seyyid Mahmud'un bu şöhretini kıskananlar onu padişah'a şikayet etmişler. Sultan Mecid'de Seyyit Mahmud'u bazı talipleriyle birlikte yakalatıp İstanbul'a götürmüştü. Ağulu bir kase şerbet vererek zehirletmek istemiş. Seyyit Mahmud Ağulu şerbeti içtiği halde zehirlenip ölmemiş. Bunun üzerine Padişah kendisine çeşitli hediyeler vererek serbest bırakmış. Bu sebepten dolayı bu Seyyid'lere Ağu içenler denir.

Ağu içen seygidlerine bağlı taliplerin bulunduğu yerleşim birimleri şunlardır: Hozat, Elazığ, Malatya, Divriği, Hafik, Eğin, Akçadağ, Elbistan, Haymana ve Sivas.

3. Devriş Cemal Seyyidler : Tunceli'nin Hozat ilçesine bağlı Devriş Cemal'da yaşıyorlar. Buldukları yerin dışına Dedelik için gitmedikleri belirtilmiştir. Bu seygidlerle ilgili efsane tespit edilememiştir.

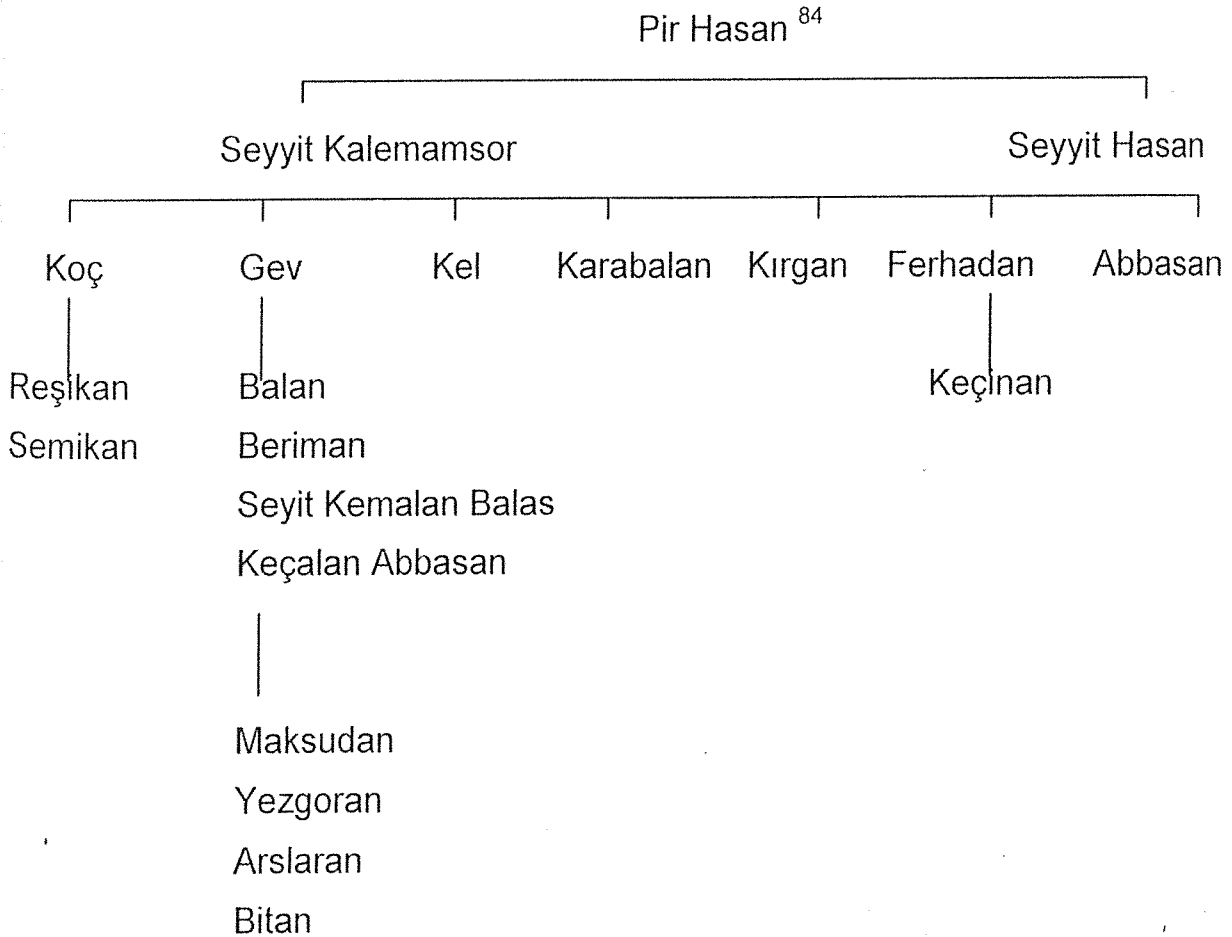
4. Sultan (Üryan)Hıdır Seyyidler : Bu seygidler Tunceli'nin Pertek ilçesine bağlı Zive köyünde mezarı bulunan Nebi Hıdır olarak da anılan Sultan Hıdır'ın Torunlarıdır. Bunlarda Derviş Cemal Seyyidler' gibi Seyyidlik amacıyla bölgeyi dolaşmazlar.

Aynı köy (Zive) bugün halen hastalığına, fakirliğine; velhasılı bedbahtlıklarına çare arayan insanların uğrak yeridir.

5. Şiğ Hasan (Şixhasan) Seyyidleri: Rivayete göre Zeynel Abidin'in evletlerinden biri olan Şiğ Hasan bu bölgeye gelir. Malatya iline bağlı Fırat nehri kenarında bu günde kendi ismiyle anılan şiğ Hasan isimli köye yerleşir. Aynı köyde Şiğ Hasan isminde bir ziyaret vardır.

Bu seyyid sülalesiyle ilgili anlatılan efsane şöyledir: Şiğ Hasan evlatlarından biri olan Pir Hasan , yine ismi Hasan olan oğlunun davranışlarından rahatsız olur.Ona şöyle bir beddua eder: "Öyle bir bölgeye seni göndereyimki kar ve kışın çok olsun velakin kılıcın hiç kimsenin kılıcına da yenik düşmesin" Bu bedduası kabul olur, oğlu Hasan, Tunceli'nin Lirtik bölgesine gider ve buraya yerleşir.Beraberinde getirdiği hizmetçisi kalemansur'u Goncasor isimindeki kızıyla evlendirir.Eniştesinin kurduğu köy bugün de ismiyle anılmaktadır.

Şiğ Hasan sülalesine ait Seyyitlerin dağılımıyla ilgili şöyle bir şema çıkartılır.

⁸⁴ Bu şema ve seyyid sülaleleriyle ilgili bazı bilgiler Nuri Dersimi'nin, Hatıratım, Özge Yayınları, Ankara 1992, s.136'dan alınmıştır.

4.2.3. Rehberin Görevi

Tarihsel Alevilikte rehberin görevi talipler arasında bulunarak, onları eğitmektir. Yoldan çıkmaya meyilli olanları topluluğun kültürel değerlerine uymayarak, sosyal düzeni bozan talipleri yola getirmeye çalışır. Pirin yöneteceği törenleri hazırlar. Müsahip olmaya karar vermiş taliplere kuralları hatırlar ve onları görgü Cem'i için hazırlar.

Rehber, üstesinden gelemediği sorunları Pir'e haber verir. Bu anlamda " rehber hazırlayıcı, Pir ise pişiricidir"

4.2.4. Pirin Görevi

Tarihsel Alevilikte Pir'in en önemli görevi dini nitelikli törenleri yönetmek, ayrıca rehberin kendisine ilettiği sorunları çözmektir. Sorun iki talip arasındaysa Cem'de tarafları dinleyerek sorunları çözmekle görevlidir. Gerekirse, suçlu olan taliplere ceza verebilir. Tarihsel Alevilikte Pir Hz. Ali'nin sözünü dinlememek O'na saygısızlık etmek de Hz. Ali'ye saygısızlık etmektedir. Bundan dolayı Pir'in huzurunda yalan söylenmez ve verdiği kararlara itirazsız riayet edilirdi. Pir, marifet makamının temsilcisidir.

4.2.5. Mürşidin Görevi

Tarihsel Alevilikte Mürşidlik, en yetkili makamdır. Alevilere göre Mürşid, Hz. Muhammed'in temsilcisidir. Onun hata yapması yanlış ve eksik konuşması mümkün değildir. Çünkü o hakikat makamının temsilcisidir. Tarihsel Alevilikte talipler Mürşidin dediklerine kesin olarak itaat etmek üzere yetiştirilirdi.

Alaettin Keykubat'ın Seyid Mansur ile Seyid Kureyş'in secerelerini onayladığı 1232 yılından günümüze kadar geçen süre içerisinde Anadolu Alevilerine bu zatların çocukları, torunları bilahre soyundan gelenler önderlik ettiler.

Birinci bölümde anlatılan siyasi baskılarla bu iki ocağa bağlı dedeler talipleriyle birlikte göğüs gerdiler. Şayet bugün Alevilik adında Sosyolojik bir olgu yaşıyorsa bunda hiç şüphe yok ki bu ocağa mensup Seyidlerin katkıları son derece önemlidir. Değişen şartlara ve nesillere rağmen dedeler, halen saygı ve hürmet görüyorlarsa, bu onların

dedelerinin alevi toplumun yaşaması için her şeyi göze alarak gösterdikleri çabanın sermayesidir.

4.2.6. Dedenin Görevi

Tarihsel Alevilikte her alevi gibi evi, hanımı, çocukları ve mal-mülkü olan; köy ahalisinden herhangi biri gibi " vakit buldukça" dünya işleriyle meşgul olan dedelerin taliplerine karşı bazı sorumlulukları vardı. Her dedenin başlıca görevi, kendisine bağlı olan taliplerini senede en az bir defa ziyaret etmek, onların dünya ve ahiret işlerini düzenlemektir.

Dede, uzun kış gecelerinde saz çalıp, deyiş söyleyerek talipleri hem eğlendiren ve hem de eğitebilen bir yardımcı (koçek) da yanına alarak kendisine bağlı olan köyleri gezerdi. Gittiği köyde her evi mutlaka ziyaret eder, " toplumun dirliği ve düzeni iyi aile ilişkileri üzerine kurulur" anlayışıyla evvela eşler arasında daha sonra da ebeveynlerin çocuklarıyla ve diğer aile üyelerinin birbirleriyle ilişkilerini sorar. Şayet ailede huzursuzluk yaratan herhangi bir problem varsa, mutlaka bir çözüm yolu bulurdu.

Sosyal hayatta insanların karşılıklı kurdukları ilişkilerden bazı sorunların çıkması kaçınılmazdır. Toplumsal barışın sağlanması değerlerin korunması, öncelikle bu sorunların tarafsız adil bir formülle çözülmesine bağlıdır.

Tarihsel Alevilikte topluluğun genelini etkileyen dinsel, ekonomik, ahlaki boyutu olan önemli hadiseler için çözüm üretme görevini dedeler üstlenmişti.

Dede, Tarihsel Alevilikte topluluğun bilge kişiydi. Talipler dedenin verilebilecek en doğru kararı vereceğine inandıkları bir çok sorunun çözümü için dedenin gelmesi beklenirdi. Kız kaçırmak, adam öldürmek gibi geniş sosyal boyutu olan acil olaylar için de dedeler özellikle getirilirdi.

Tarihsel Alevilikte dede, aşkın bir gücü temsil ediyordu. Taliplerin dedenin huzurunda hakikati gizlemeleri veya verdiği kararlara riayet etmemeleri düşünülemezdi. Çünkü her alevi, böyle bir davranışın kendisine veya sevdiklerine bir felaket getireceğine inanırdı. Dede başkanlığında toplanan ve köyün ileri gelenlerinin katıldığı cemaatte taraflar dinlenirdi. Cemaatte bulunan her bireyin, olayla ilgili görüş

belirtme hakkı vardır. Fakat yine de dede hem hakim hem savcı ve hem de avukatlık görevini üstlenirdi. Onun kesin tarafsız ve bağımsız olduğu kabul edilirdi. Neticede karar, orada hazır bulunanlar huzurunda ve onayları alınarak verilirdi.

Tarihsel Alevilikte yaşanan hadiselerin taraflar arasında kinin, nefretin kökleşmesine, bunun neticesi olarak da yeni üzücü olayların yaşanmasına mani olmak için bir yöntem geliştirmişti. Cemaate verilen kararın kalıcı olmasını sağlamak amacıyla taraflar arasında ya kız alıp-vermek suretiyle biyolojik veya müsaheplik, kirvelik gibi inanç bağları kurulurdu. Bu sayede hem toplumsal barışın sağlanması ve hem de verilen kararların kalıcı olması amaçlanırdı.

Ayrıca dedelerin yeni nesilleri eğitmek; onlara alevi yolunun kurallarını öğretmek; dürüst, edepli, çalışkan olmalarını öğütlemek gibi eğiticilik görevleri de vardı. Dedelerin gençlere şu nasihati oldukça yaygındır. " ey oğul otur edep ile, konuş izzet ile, dinle hürmet ile"

Dedelerin taliplerinin sorduğu her soruya cevapları yaşanan siyasi, sosyal ve dinsel nitelikteki olayları bilmek ve yorumlamak gibi görevleri de vardı.

Uygulanmayan kurallar, düzenlenmeyen törenler, yok olmaya mahkumdur. Aleviliğin kültürel değerlerinin, toplumsal normlarının ve dinsel nitelikli törenlerinin yaşatılması için yine en önemli görev dedelere düşüyordu. Onlar bu inanç sisteminin dini törenlerini aksatmadan ve istekle yapmaları, taliplerin ilgilerini canlı tutmaları gerekiyordu.

Bir dedenin yukarıda izah etmeye çalıştığı bu görevleri hakkıyla yerine getirebilmesi, temsilcisi olduğu Ehl-i Beyt'e uygun davranması, davranışlarıyla örnek, verdiği kararların akla uygun kabul edilir olması gerekirdi. Kendisine sorulan sorulara tatmin edici, akılcı cevaplar verebilecek kadar tarihi ve güncel olaylara vakıf, hazır cevaplı ve bilgili olmalı, nefret ettiren değil sevdiren, zorlaştıran değil kolaylaştıran, yol gösteren, çözüm üretebilen önder olmalıdır.

4.2.7. Günümüzde Dedelik Kurumu

Bu çalışmayı hazırlamak amacıyla bilgi toplarken günümüz aleviliğinde dedelerin konumunu dedelik kurumunun nasıl algılandığını saptamak için bir kaç soru hazırlamıştık. Sorulardan ikisi " hangi dedeye (ocağa) bağlı olduğunuzu biliyor musunuz" ve " dedeleriniz ailenizi

ziyarte geliyorlar mı? " şeklindeydi. Bu iki soruya verilen cevapları iki grupta toplayabiliriz.

Birinci grupta çoğunlukla orta yaşın üstünde olan ve Aleviliğin dinsel nitelikleriyle yaşamasını savunan alevilerin cevapları yer alıyordu. Bunlar, genellikle hangi ocağa bağlı olduklarını biliyorlar ve dedelerin çocukluklarındaki gibi gelmediklerinde üzüldüklerini ifade ediyorlar.

Elazığ'da bir ev hanımının ikinci soruya verdiği cevap bu gruba girenlerin dedeler hakkındaki görüşlerini özetler nitelikteydi. " Dedeniz ziyaretinize geliyor mu? sorusunu umutsuzluk bildiren bir yüz ifadesi,üzgün bir ses tonuyla ve iç çekerek şöyle cevaplamıştı: Artık dedelerimiz gelmiyor, yetim kaldık, sahipsiziz. Sahibimiz Allah" Ayrıca Tunceli ilinin Nazimiye ilçesinde bir talip de " Allah yolcuları kılavuzsuz, Alevi topluluğunu da dedesiz (Rehbersiz) bırakmasın " diyerek alevi topluluğu için dedelerin önderliğinin gerekli olduğunu vurgulamıştı.

İkinci grupta ise ekseriyeti otuz yaşın altında olan ve seküler yaşam biçimini benimseyen ve aleviliğin dinsel niteliklerden arınmasını isteyen alevilerin verdikleri cevaplar yer alıyordu. Bunların büyük çoğunluğu hangi ocağa bağlı olduklarını bilmiyor ve " dedeleriniz geliyor mu? sorusuna da pek bir anlam veremiyorlardı. Hatta " Dede bizi ziyarete niçin gelsin " diye soranlar da oluyordu. (Yalnız lise çağındaki gençlerin bu konuları öğrenme istekleri dikkatlerden kaçmıyordu.)

Alevilikte ded-talip ilişkisinin çözülmesinde birbirleriyle bağlantılı olan bir çok faktör etkili olmuştur. Alevilerin 1950'lerden başlayan kentlere göç sürecine katılmaları Tarihsel Alevilikteki bu ilişkinin çözülmesinin başlangıç noktasını oluşturur. 1960 ve 70'li yıllarda şehirlerde yaşayan Alevi gençlerin dönemin konjonktürel gelişmelerinden etkilenerak siyasallaşması ile "Alevi Yol'unun ilkelerini nazara almayan yeni kuşak yetişti." ⁸⁵ Bu dönemde başta Cem olmak üzere Aleviliğin temel ritüelleri tatbik edilmez oldu. Böylece Alevilik de "din, düşünce ve eylem açısından taşıdığı önemi giderek yitirdi. Dinsel mevki sahipleri otoritelerini neredeyse tamamen yitirdiler. Dedeleri vd. "Halkı aptallaştıran" ve "sömüren" kişiler sayan genç kuşaklar, onları izlemeyi ve verilmesi gerekenleri vermeyi (Hak'ullah) reddettiler." ⁸⁶

⁸⁵ Kristina Kehl- Bodrogi "Tarih Mitosu ve Kollektif Kimlik", Birikim Dergisi, Sayı: 88, Ağustos 1996 s. 54.

⁸⁶ agm. S. 54

Örneğin Malatya'da 25 yaşında Üniversite mezunu bir alevinin ikinci soruya verdiği şu cevap bu gruba girenlerin dedeler hakkındaki görüşlerini özetler niteliktedir. " Dedelerin yaptığı en önemli ve tek iş alevileri sömürmekti. Aleviler de bunu anladı. Artık neden gelsinler ki"

Günümüz Alevilerinin dedeler hakkındaki birbirine tamamen zıt bu görüşlerin bir ortak noktası vardır: O da, Dedelerin Tarihsel Alevilikte üstlendikleri görevlerin birçoğunu günümüz Aleviliğin de yerine getiremediğidir. Bu nokta aynı zamanda günümüz aleviliğinin en temel problemlerinden birisidir. Çünkü aleviliğin bugünlere ulaşmasını sağlayan dedeler, artık genç aleviler için alevilik adına hiç bir hizmeti yerine getiremiyorlar. Bundan dolayı dedelik kurumu, onlar için fazla bir anlam ifade etmiyor.

İlk gençlik yıllarında Tarihsel Alevilikteki "anamlı" dede talip ilişkisine şahit olmuş orta yaşın üstünde olan talipleri için ise " dede - seyid" isimleri buruk bir nostaljik çağrışım yapmaktadır.

Kent ortamı, alevilere daha önce hayal bile edemedikleri teknik imkanlar, eskisinden tamamen farklı bir demografik yapı, farklı din, mezhep ve ideoloji mensuplarıyla karşılaşma, kente özgü kültürel değerlerle tanışma ve Tarihsel Aleviliğin değer ve normlarıyla hesaplaşma imkanlarını sundu. Bunlara karşılık birey toplum dayanışmasını esas alan , birincil ilişkilerin geçerli olduğu , homojen nüfus yapısına sahip Tarihsel Aleviliğin toplumsal sisteminin çözülmesine neden oldu. Çünkü, Tarihsel Alevilikteki dinsel örgütlenmeyi şehirlerde yaşatmak mümkün değildi.

Tarihsel Aleviliğin değerleri ve bilgi birikimiyle yetişen ve Tarihsel Alevilikte çok önemli görevler üstlenmiş olan dedeler, Alevilerin yaşadığı bu köklü değişime karşılık kendilerini yenileyemediler. Yaşanan siyasi, sosyal ekonomik, teknik ve dini nitelikli gelişmeleri takip edemediler. Talipleri bugünü yaşarken dedeler geçmişte yaşamak durumunda kaldılar. Bundan dolayı günümüz alevilerinin kent ortamına özgü sorunlarını anlamada ve çözüm üretmede yetersiz kaldılar. Bu aynı zamanda dedelerin " topluluğun en bilgili insanı" olma özelliklerini yitirmeleri demektir. Geçen sayfalarda ifade etmeye çalıştığımız gibi bilgi gücü ve Tarihsel Alevilikte bu güç dedelerin otoritelerinin somut kaynağını temsil ediyordu. Fakat bugün otoritelerinin bu dünyevi meşruiyeti kaybolmuştur.

Bu köklü değişimden sonra bir çok ocak mensubu dedelik yapmaktan vazgeçti. Bazı yaşlı dedeler, dedelik geleneğini kentlerde de sürdürmeye çalıştılar. Fakat günümüz talipleri için yapabilecekleri pek bir şey yoktu. Tarihsel Alevilikte dedelerin alevilik yoluna hizmetlerinin karşılığı olarak verilen " lokma - hakullah" Günümüz Aleviliğinde karşılıksız kalınca bu yeni nesiller tarafında " dedeler" talipleri sömürüyor" şeklinde algılandı. Hatta bunun üzerine Malatya yöresinde söylenen " lokman koynuma vebalin boynuma" gibi kafiyeli sözler bile icat edildi.

Elazığ'ın Karakoçan ilçesine bağlı Arpesi (kavalcık) köylüleri, dede-talip ilişkisindeki son durumu içinde bulunduğumuz asrın ilk yıllarında yaşamış olan Hüseyin ismindeki bir zatın " gelecekte aleviler ustasız, delilsiz kalacaklar ve yolu ancak akılla öğreneceklerdir" sözleriyle bildirdiğini belirtiyorlar.

Alevilerin yaşadığı bu köklü değişim ve dede ilişkisi hakkında Dede İmam Kaplan (Tunceli ilinin Nazimiye ilçesi Darıkent kasabasına bağlı Moğundi köyünde yaşıyor) şu ilginç tespitte bulunuyor. " Hz. Adem'den Hz.Muhammed'e kadar geçen dönem, şeriat dönemi idi. Bu süre içersinde Allah insanlara dünyada yaşamının " şeriatını " öğretmek için peygamberler gönderdi. Son Peygamber Hz. Muhammed'en Şah Mansur, Baba Kureyş ve Hacı Bektaş-i Veli'ye kadar geçen dönem ise " tarikat dönemi idi" Başta On İki İmam ve onların torunları insanlara şeriatın işaret ettiği gizli sırları açıklayarak ümmette önderlik yaptılar. Günümüzde yaşadığımız dönem ise " marifet" dönemidir. İnsanlar akıllarını kullanarak arzu ettikleri şeylere ulaşabilirler. Hakikat dönemi insanların birbirlerini sevmeyi, saygı göstermeyi hak gözetmeyi öğrendiği, zulüm ve baskıların olmadığı dönem başlayacaktır ki, o dönemde toplumun önderi de mehdi olacaktır.

Bütün bu anlatılardan anlaşılıyor ki modern kent ortamında dedelerin Tarihsel Alevilikteki görevlerini yerine getirmeleri mümkün değildir. Dedeler, aleviler için yapabileceklerini yaptılar ve görevlerini tamamlamış bulunuyorlar. Dedeler artık alevi topluluğunu birer sembolü olarak yaşayacaklardır.

Sözün burasında ; " Alevilere modern kentlerde kim önderlik yapacak" sorusu cevap bekleyen en can alıcı soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bugün siyasi ve dini kurumlar birbirinden tamamen ayrılmış durumdadır. Yaşayan dedeler ve alevi aydınları aleviliği yeniden formüle etmezlerse, yani dede ve taliplerin görev sorumlulukları değişen şartlara uygun olarak yeniden belirlenmezse dedeler, ancak düzenlenen sembolik törenlere sembolik dini liderlik yapabilirler. Çünkü dedelerin kent ortamında tarihsel Alevilikteki niteliklere uygun dini önderlik yapmaları artık mümkün değildir.

Günümüz Aleviliğinin en önemli sorunlarından birisi de Alevi inancının kurallarını bilen geleneksel dedelerin sayılarının gün geçtikçe azalmasıdır. Dedelik babadan oğluna biyolojik bağla geçtiği için, dede çocuklarının bu görevi üstlenmek istememeleri sorunun bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Bu sorunun nedenlerini kısaca şöyle izah edebiliriz: Günümüz kent ortamında yaşayan Alevilerin ekseriyeti seküler yaşam biçimini benimsemeleri sonucu dinsel niteliği olan dedelik kurumu ekonomik kazanç sağlamadığı gibi bireye sosyal prestij de sağlamamaktadır.

Alevi aydınlarına düşen görev, aleviliğin ibadetlerini değer ve normlarını çağın istemlerine uygun olarak yeniden reforme etmek ve önderlik yapabilecek dedeler yetiştirmektir. Aksi halde Modernizmin farklılıkları yok eden, monolog bir yapı oluşturmaya çalışan çarkları aleviliği yok edecektir.

Bu alanda yaşanan bir diğer sorun da günümüzde dedeler dini önderlik yerine siyasi liderlik rolünü üstlenmiş durumdadırlar. Alevilerin, Aleviliğin kurumlarını çağın gereklerine göre reforme etmek yerine aşırı derecede siyasallaşmalarının ve bu kitlenin siyasi istismar aracı olarak kullanılmasının sebebi olmaktadır. Tarihsel Alevilikte dini kurumlar siyasi kurumları kontrol ederken Günümüz Aleviliğinde ise durum tamamen tersine dönmüş vaziyettedir. Bu tespit bile alevi topluluğunun yaşadığı değişimin ne kadar köklü olduğunu göstermektedir.

Dedelerin günümüz Alevi topluluğu içindeki son durumlarını şöyle özetleyebiliriz: 1990'lardan günümüze kadar artan bir oranla dede-talip ilişkisinin canlılık kazandığı ve dedelerin "din adamları" olarak tekrar saygı ve hürmet gördükleri gözlenmektedir. Bu durum, 1985'ten sonra din dışı akımların toplumsal hayattaki etkilerinin zayıflaması ve buna karşılık dinin düşünce ve pratik yaşam alanında ön plana çıkmasıyla başladı. Din-kutsal olana dönüşün yaşandığı bu son dönemde Aleviler de buldukları yerlerde örgütlendiler ve Cemevleri yaptılar. Artık bu

mekanlarda Aleviliğin dinsel nitelikli bazı törenleri yapılmaktadır. Alevilikte dini törenlerin dedelerin nezaretinde yapılması gerektiği inancı dedeleri tekrar ön plana çıkardı. Bu aşamada dedelerin hem geçmişte üstlendikleri ve hem de bu gün üstlenmeleri gereken fonksiyonlar tekrar hatırlandı.

Alevilikte dede talip ilişkisinde 1960'lardan başlayan çözülmenin 1990'larda tekrar canlılık kazanmasının bir diğer nedeni de yukarıda verdiğimiz genel değişimin tek tek Alevi bireyler üzerindeki etkisidir. Sahada, özellikle 30 yaşın üstündeki Alevilerden "Sünnilerin şeyhleri, hocaları, Hristiyanların papazları... var, onlar din adamlarına saygı ve hürmet gösteriyorlar. Bizler, neden dededelerimize saygı duymuyor, onları küçümsüyor ve dışlıyoruz" anlamına gelen ifadeler sık sık dile getirilir. Bu cümlelerden Alevilerin "onların" din adamlarına karşı dedeleri ve dedelik kurumunu sahiplendiği anlaşılmaktadır.

Kısa bir sürede ve bu çapta yaşanan bu boyuttaki bir değişim savunduğumuz tarihsel aleviliğin bazı değerlerinin yeniden düzenlenmesi gerektiği görüşünü doğrulamaktadır.

4.3. MUSAHİBLİK

Tarihsel Alevilikte iki yetişkin alevi erkeğin birbirlerine ömürlerinin sonuna kadar her konuda yardımlaşma sözü vermelerine dayanan musahiblik adeti " yol kardeşliği" veya " dünya - ahiret kardeşliği" olarak da anılmaktadır.

Alevilerin Muhammed ile Ali'den kaldığına inandığı musahibliğin kökeni konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüş ve çeşitli toplumların benzer adetleriyle benzer yönleri bulunmaya çalışılmıştır.⁸⁷ Fakat bu adet yerinde (sahada) incelendiğinde, Alevilerin sosyal ve siyasal şartlarını yansıtması açısından diğerlerinden tamamen farklı olduğu anlaşılır. Bu adetin en önemli özelliği hem dinsel ve hem de sosyal nitelikli olmasıdır.

4.3.1. Musahiblik Adetinin Dinsel Kaynağı

Musahibliğin dinsel kaynağı, ilk defa kimin tarafından söylendiği bilinmeyen çeşitli söylencelere (öykü - efsane) dayanmaktadır. Bu söylencelerin ortak noktası Muhammed ile Ali'nin nasıl müsahip olduklarını anlatmalarıdır. Başlangıçta sözlü olarak nesilden nesile

⁸⁷ Melikoff, İrene, Uyur İdik Uyardılar, Çev: Turan Alptekin, Cem, Yay. İst. 1994, s.90

aktarılan söylencelerin bazıları bugün birbirinden farklı nüshaları bulunan " Buyruk" isimli kitapta toplanmıştır.

Bugün halen en çok anlatılan ve Buyruk'ta da yer alan şu söylenceyi örnek olarak buraya alıyorum: "Cebrail Peygamber'e Tanrının bir buyruğunu getirdi. Keza, Muhammed de Ali'yi sağ elinden tutup mimbere çıkararak -ve sonra kuşağını açarak-, bağrına bastı. İki kişi aynı gömleği giydiler. Öyle ki, bir bedende iki baş gibi göründüler. Peygamber, Ali'ye, "Kanım senin kanındır, etim senin etindir, vücudum senin vücudundur, usum senin usundur, ruhum senin ruhundur" dedi. O zaman ashabı, ona, "Ey Allahın Resülü gömleği çıkarınız" dediler. Peygamber gömleği çıkardı, Muhammed ve Ali tek bir vücut olarak göründü. Peygamber, "Ali ve ben, tek bir ağacın meyveleriyiz" dedi. Sonra mimbere indi, kuşağını aldı, "İşte, Cebrail'in Mirac Gecesi beni sardığı kuşak, şimdi onu sana sarıyorum" diyerek, kuşağı Ali'ye doladı; biri Allah adına, öbürü Cebrail adına, üçüncüsü kendi adına, üç düğüm yaptı. Ve dedi ki: "Ey Ali, sen benim Musa ile Harun'un kardeş oldukları gibi kardeşimsin". Böylece Muhammed ile Ali musahip olmuşlardı.

Aleviler arasında Musahibliğin kaynağı ve ilk Musahiblik töreniyle ilgili sözlü olarak başka söylenceler de anlatılmaktadır. Söylenceler dışında musahibliği İslam Dini'nin temel kaynağı Kur'an-ı Kerim ve İslam Tarihi Kaynaklarıyla açıklama çabaları da vardır. Haydar Kaya'nın "Musahiblik" isimli çalışması buna örnek olarak gösterilebilir.⁸⁸

Kaya'ya göre Musahibe Arapça " Muahat" denir. Anlamı " karşılıklı anlaşarak dini temsilci önünde yeminle kardeşlik bağı kurmak"⁸⁹ Musahibliğin başka bir anlamı da " birbirlerine sahip olmak, maddi ve manevi yönlerde yardımda bulunmak, birbirlerini tehlikelere karşı korumak ve kollamaktır. İslam Dini içindeki anlamı da budur."⁹⁰

Hız. Muhammed'in getirdiği İslam Dini Arabistan'ın Yerleşik kültürel değerlerine , gelenek ve göreneklerine karşıydı. Onların değiştirilmesi gerektiğini savunuyordu. Bundan dolayı İslam Dini'ni kabul eden ve aynı zamanda yakınlarından başlayarak tebliğ faaliyeti yürüten ilk müslümanların hicretten önce çeşitli baskı, zulüm ve işkencelere uğradıkları bilinmektedir. İlk müslümanlar inanmayanların baskılarına karşı birbirlerini korumak için aralarında gönüllü bir

⁸⁸ Kaya, Haydar, Musahiblik, Can Yay, İst. 1989

⁸⁹ A.g.e. s.11

⁹⁰ A.g.e. s.9

yardımlaşma ve dayanışma faaliyeti yürütürler. Baskı ve zulüm dayanılmaz boyutlara varınca İslam Dini'ni kabul edenler, Mekke'den Medine'ye hicret (göç) ettiler. Hicretten sonra ortaya çıkan durum, gönüllü bir dayanışmayı gerektiriyordu. Bunu sağlamak için Hz. Muhammed hicret etmiş bir Mekkeli Muhacirler bir ensari (yerli) kardeş ilan etti. Kendisi de Hz. Ali ile kardeş oldu.⁹¹

Ayrıca, Kur'an-ı Kerim'de müslümanlar arasında kardeşliği, yardımlaşma ve dayanışmayı emreden Seb'e süresi 46. ayeti , Eftal süresi 72, 73, 74 ve 75. ayetleri ile Nisa süresi 33 ayeti ve Hucurat süresi 10. ayeti musahiblik adetinin kaynağı olarak kabul edilmektedir. Musahibliğin Hayber savaşından sonra ortaya çıktığını savunanlar vardır.

Yapılan yüzyüze görüşmelerde Anadolu Alevilerinin ilk müslümanların gerek hicretten önce gerekse hicretten sonra kurdukları yardımlaşma, dayanışma ve kardeşlikten haberleri olmadığı anlaşılır. Dolayısıyla musahibliği sadece islami kaynaklara dayanarak açıklamak mümkün değildir.(Ayrıca bu adetin Anadolu Alevilerine özgü olması dikkat çekici ve bu önermeyi doğrular niteliktedir. Aksine başka müslüman topluluklarda da musahiblik adeti görülebilirdi.

Musahiblik konusunda Anadolu Alevileri için anlatılan sözlü efsaneler daha önemlidir. Çünkü efsanede kutsal yer ve aşkın olan birarada verilmiştir. Her efsane gibi Musahiblikle ilgili anlatılan efsaneler de geçtikleri zamanı sürekli güncelleştirmektedirler ve her anlatışta gerçekle ve kutsalla yeniden temas kurulmaktadır. Ayrıca efsanede Melek Cebrail, ilk insan ve ilk Peygamber Adem, son peygamber Muhammed ve ilk imam Ali'nin yer alması, böyle bir adetin çok önemli olduğu ve mutlaka her alevinin yerine getirmesi gerektiği mesajını vermektedir. Bu mesaj musahiblik adetinin tarihsel alevilikte bu kadar önemsenmesinin dinsel sebebi olarak gösterilebilir.

4.3.2. Musahiblik Adetinin Sosyal Kaynağı

Musahiblik törenine katılanlar ve musahib olmaya hazırlananlar davranışlarına şu anlamı verdikleri gözlenir: Musahibler efsanenin geçtiği zamanda yaşadıklarını hissederler ve efsanedeki kutsal kişileri taklit etmenin mutluluğunu yaşarlar. Ayrıca musahiblik ilişkisi Alevi

⁹¹ Tirmizi, C. II, s. 213'den aktaran M. Reyhani, a.g.e.Can Yay, İst.1994, s. 169

topluluğu tarafından onaylandığı için musahibi olan aleviler sosyal kabul gören bir eylemde bulunmanın gururunu taşırlar.

Musahibliğin dinsel kaynağı nasıl açıklanırsa açıklansın, sorumlulukları (ileride anlatılacaktır) dikkatle incelendiğinde musahibleri birleştiren bağın sosyal nitelikli olduğu anlaşılır. Bu tesbit Alevilik inancının içinde şekillendiği Anadolu'nun siyasal, sosyal, dinsel ve coğrafi şartlarını tekrar gözden geçirmemizi gerektiriyor.

Tarihsel Alevilikte Alevilerin dönemin iktidar sahipleriyle sürekli bir mücadele içinde olduğu ve bu yüzden baskılara uğradıkları için dağ eteklerine kurulu köylerde yaşadıkları birinci bölümde anlatılmıştı. Bu şartlarda dışa kapalı, kendi kendine yeterek varlığını sürdürmeye çalışan Alevi topluluğunun, toplumsal iç barışını sağlaması için ahlaki değerleri korumayı, ekonomik bölüşümünü sağlayan, bireyler arası dayanışmayı esas alan musahiblik adeti, sosyal bir gereksinim olarak ortaya çıkar.

Toplumsal hayatın en kalıcı kurumları dini inanç kökenli olanlardır. Sosyal ihtiyaçlardan doğan " musahiblik" dinsel nitelikli söylenceler de, dini bir kutsallık yüklenmiş oldu. Bu sayede Musahibliğin hem hızla kurumsallaşması ve hem de kalıcı olması sağlandı.

Tarihsel Aleviliğin temel kurumlarından birisi olan Musahibliğin ve bu adetin sosyal ve dinsel niteliklerin bu süreç sonucunda şekillendiğini söyleyebiliriz.

Kökeni nasıl açıklanırsa açıklansın Musahiblik Alevilikte sonradan kazanılan bir akrabalık türüdür.⁹² Bu akrabalığın gerçekleşmesi için musahib olacakların bazı koşulları taşımaları gerekir.

4.3.3. Musahibliğin Koşulları

- 1.Musahib olmak isteyen iki kişi de alevi olmalı. Bir Alevi, alevi olmayan biriyle musahib olamaz.
- 2.Birbirlerini tanımaları ve sevmeleri gerekir. Kişilikleri birbirine uymalı.
- 3.İki musahibi de aynı yaşlarda olmalı.

⁹² Pehlivan, Battal, Anadolu'da Alevilik, Alev Yay. İst. 1992, s.47

- 4.Evli olanların eşlerinin görüşleri alınmalı. Eşlerden birinin istemediği bir musahiblik gerçekleşmez.
- 5.Bekar iki kişi musahib olabilir. Ama genellikle her iki adayında evli olması tercih edilir.
- 6.Bazı yörelerde Musahiblerin birbirlerine yardımcı olmaları için aynı köy ya da aynı semtte yaşamaları gerektiği şartı aranırken bazı bölgelerde de birbirlerini üzmeleri için iki Musahibinde farklı köy ve semtlerde yaşamaları gerektiği şartı aranır.

4.3.4. Musahiblik Töreni

Musahiblik için aranan koşullar bölgelere göre değişmesine rağmen, iki yetişkin alevi yaşadıkları bölgede musahiblik için aranan şartları taşıyorlarsa, dede musahib adaylarından birisinin evinde iken cem töreni başlamadan önce dede karşısında dara durarak bu kararlarını dedeye bildirirler (Gittiğimiz Alevi (Anadolu) köyleri Musahiblik için özellikle bir törenin düzenlenmediğini anlatırlar) dede darda duran musahip adaylarına şu gülbangı okur:

" Bism-i Şah, Allah... Yüzüm yerde, özüm darda. Dar-ı Mansur'da ellerim gani dergahında. Erenlerden hal hayırlısı Şey'en derim Allah... Eyvallah , hü gerçeksın ya Ali"

Gülbang'dan sonra musahib adayları önce buldukları yere daha sonra da pir'in eline niyaz okurlar ve tekrar dara dururlar.

Pir bu defa Musahib adaylarına bu yolun Muhammed Ali yolu olduğunu, bu ikrarın Hz. Muhammed ile Ali'den kaldığını belirttikten sonra : Verdiklerinin ikrardan dönmeleri mümkün olmadığı, bu ikrarın ölünceye kadar devam ettiğini belirttikten sonra Musahibliğin yükümlülüklerini anlatır.

Musahib adayları dedenin konuşması bittikten sonra " eyvallah pir'im " diyerek, bu şartları bildiklerini ve kabul ettiklerini belirtirler.

Bundan sonra evde hiç kullanılmamış beyaz bir bez (çoğunlukla kefen olarak kullanılan) getirilir. Bu bez, Musahiblerin başı dışarıda kalacak şekilde bedenlerine sarılır.(Bir bezin kenarından kenar olacak şekilde bir parça çıkarılır.)Bu bez Musahiblerin beline bir kemer olarak dolanır. Musahibler aynı gövdede iki baş şeklinde pir huzurunda dururlar. Pir bu defa da kendilerine şu gülbangı okur: "Allah... Allah... Eli erde, yüzü yerde, özü darda Mansur'da Hak Muhammed-Ali yolunda...

Erenler meydanı, pir divanında canı kurban, teni tercüman. Oniki imam ve ondört masum pak efendilerimizin dostlarına dost, düşmanlarına düşman olmak kavliyle hak erenlerin nasihatını kabul, muktezasıyla amel etmek üzere yalın ayak, yüzü üzere sürünerek gelmiş, cem erenlerinin izni icazetiyle Muhammed-Ali yoluna, Seyyit Muhammed Hünkar Hacı Bektaş Veli tarik-i nazenine dahil olmak üzere koç kuzulu kurbanlarıyla gelmişler. Hakkı görmüş rah-ı Hak bilmiş, Nesimi gibi yüzülüp, Mansur gibi yüzülüp, asılıp, Fazlı gibi borçtan halas olmak dilerler. Himmet pir niyaz ederler. Allah eyvallah"⁹³ Gülbangı bittikten sonra Musahibler tekrar önce yere sonra da pirin eline ^{1702 özlüğü} ve cem başlar niyaz olurlar. Dede beş parmağı açık olarak adayların sırtına " lepçe -i Ali Aba" vurur. Böylece bu amaçla yapılan tören bitmiş olur. Bunlar artık Musahib olarak yerlerine otururlar.

4.3.5. Musahiblerin Birbirlerine Karşı Sorumlulukları

Musahiblik samimi ve gönüllü bir dayanışmadır. Yetişkin olan her alevinin, kişilik özellikleri kendisine uygun olan bir başka aleviyle musahib olur. Musahib olan iki insanın " eşlerinden başka her şeyleri" ortaktır. Musahiblik tarafların samimi ve gönüllü bir dayanışmasıdır. Aralarında gizli-saklı hiç bir şey yoktur. Musahiblerden birinin başına gelen kötü bir durumdan diğer musahib, her şart altında yardıma hazırdır. Sevinçleri, kederleri, mutlulukları ve üzüntüleri ortaktır. Aynı zamanda musahibler birbirlerinin kötü davranışlarından da sorumludur. Musahiblerden biri olumsuz bir davranıştan dolayı sorgulandığında diğer musahib de aynı ceza ile yargılanır. Çünkü müsahibler, birbirlerini kötü davranışlardan, suç sayılan fiillerden bulunmaya mani olmalıdırlar.

Alevi inancına göre musahiblerin dördül eşleri ile beraber ahirette de beraber yapılanacaklardır. Günahları ve sevapları ortaktır. Onlar bu dünyada kardeş oldukları gibi aynı zamanda ahirette de kardeşler. Kısaca musahibler için her şeyi (eşleri hariç), her zaman ve her yerde (dünya ve ahirette) bölüşmek şarttır.

Musahiblerden birinin ya da ikisinin anlaşarak bu ilişkiden vazgeçmeleri mümkün değildir. Verdikleri ikrar, ölünceye kadar geçerlidir. Musahiblerden biri ölürse, diğeri ölen musahibin çocuklarına

⁹³ Uluçay, Ömer, Gülbang- Alevilikte Dua, Ajans T Yay. Adana, 1992, s.80).

bakmak zorundadır. Musahibin ölen musahibinin eşiyle evlenmesi " kesinlikle" yasaktır.

Musahiblerin çocukları da birbirlerine kardeşirler. Bu kardeşlik bağı dinsel nitelikli olduğu için, biyolojik kardeşlikten daha önemlidir. Musahiblerin çocukları da birbirleriyle evlenemezler. Musahiblik ilişkisi çocukları arasında da sürdürülür.

Musahiblik ilişkisinin bir de ekonomik boyutu vardır. Musahib, musahibine yediği kadar yedirmeli, giydiği kadar giydirmelidir. Sahip oldukları bütün malları ortaktır. Bir Musahib ihtiyacı olduğu bir malı, musahibinden teklifsiz, izinsiz alabilir. Kapıları birbirlerine açıktır.

Musahibin gönlünü almak, memnun etmek sevapların en büyüğü iken; musahibi üzme ise günahların en büyüğüdür. Musahibler birbirlerine yüz çeviremez, dargın dolaşamazlar. Dede İmam Kaplan "Musahib Musahibin toprak damından aşağı düşer diye gezmemeli" diyerek musahiblerin birbirlerine karşı ne kadar hassas olmaları gerektiğini vurguluyor.

Buraya kadar anlattıklarımız, Alevilerdeki musahiblik ilişkisinin ideal, olası istenen şeklidir. Süleyman Dede müsahiblik ilişkisinin çok nazik olduğunu belirtmektedir. Taraflardan birinin bir an gerektiği gibi hareket etmemesi bu ilişkiyi zedeler. Bu da bir alevi için en büyük günahdır.

Süleyman Dede Tarihsel Alevilikte kurulan bütün musahiblik ilişkilerinin bu ideal olana uyduğunu söylemenin mümkün olmadığını belirterek şöyle bir sınıflandırma yapmaktadır.

- (a) Dil musahibi: Bunlar dille verdikleri musahiblik ikrarını davranışlarıyla tastik etmeyenlerdir. Müsahiblikleri sözde kalır.
- (b) El musahibi: Alevilerde musahiblik ilişkisi önemsendiğinden sırf desinler için musahiblik ilişkisi kurarlar.
- (c) Mal musahibi : Musahiblerin ekonomik çıkar için bu ilişkiye girmeleri.
- (d) Hal musahibi : Hakikata uygun, bütün kurallarına uyularak kurulan musahiblik ilişkisi . Taraflar dille verdikleri sözleri kalbleri ve davranışlarıyla onaylar.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, insan toplulukları ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli adetler geliştirirler ve bu ihtiyaçların değişmesiyle mevcut adetler ya bu değişime uygun yeni formlar alırlar veya yerine yeni adetler ikame edildiği için kaybolurlar. Musahiblik adeti de Alevilerin kendi aralarında yardımlaşma ve dayanışmaya en çok ihtiyaç duydukları Tarihsel Alevilikde yaşatılmıştır.

4.3.6. Günümüzde Musahiblik

Aleviler kentlere göç ederek köklü bir değişim yaşadılar. Bu süreçte Tarihsel Aleviliğin Musahiblik adetini gerektiren " Sosyal Gereksinimler" yeni formlar kazandılar. Buna paralel olarak, dinsel söylencelerin çağımız insanları tarafından Tarihsel Alevilikte olduğu kadar önemsenmemesi, Musahiblik adetinin hem sosyal ve hem de dinsel niteliklerinin kaybolmasına neden oldu.

Günümüz Aleviliğinin yaşadığı, çağın temel özellikleri kentleşme derecesinin artmasıdır. Kapitalist kentleşmenin " insan yapısı çevre" sinde estetik formunu hızla yitirmektedir. Aynı şekilde toplumsal hayatta

var olan samimi ilişkilerin yerini çıkarıcı amaca yönelik, karşılıklı güvene dayanmayan ilişkiler aldı. Lefebvre'nin deyişiyle çağımızda"... varlığın bütün şiirselliği yok edilmiş oldu."⁹⁴ Böyle bir ortamda , Alevilerin samimi ve gönüllü bir dayanışma kurmaya yönelik olan Musahiblik geleneği, çağın istemleri doğrultusunda yeniden şekillendirilerek yaşatılabilirse, kentleşme sürecinin olumsuz sonuçları olarak kabul edilen yalnızlık, stres ve korkuların önemli ölçüde azalacağını söyleyebiliriz . Fakat çağımızın kapitalist üretim ilişkileri içerisinde uzmanlaşmış, tek boyutlu, emeğine yabancılaşmış insanların ekseriyetini oluşturduğu toplumda , Tarihsel Aleviliğin bu geleneğinin günümüz alevileri tarafında yaşatılmadığı görülmektedir. Sonuç olarak günümüzde sosyal gereksinimlerin kazandığı yeni formlara uygun olarak yeniden formüle edilmelidir.

4.4. ORUÇ

Anadolu Alevileri, İslam'ın beş şartından biri olan otuz günlük ramazan Orucunu tutmazlar. Buna karşılık yılda iki defa oruç tutarlar. Birincisi Muharrem orucu, ikincisi ise Hızır orucudur.

⁹⁴ H. Lefebvre, Everyday Life in the Modern World, s.29'dan aktaran A. Giddens, Sosyoloji (Eleştirel Bir Giriş), çev. R.Esengül, İ.Öğretir, İhtar Yay. İst.1993 s.

4.4.1. Muharrem Orucu

Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in yakın akrabalarıyla Kerbela'da Muharrem ayında şehit edilmeleri üzerine tutulan 12 günlük oruçtur. Orucun tutulduğu 12 gün boyunca Alevi köylerinde tam bir matem havasını; yüzünde de yakınlarını kaybetmenin ifadesini bulmak mümkündür. Çünkü bu süre içerisinde Alevi köylerde düğünler yapılmaz, dikkati çeken (bayramlık) elbiseler giyilmez, yas tutulur. Bu süre içerisinde hiç su içmemek etli ve sulu yiyeceklerden kaçınmak en çok onaylanan davranışların başında gelir. Ayrıca bu süre içerisinde zorunlu olmadıkça bıçak kullanılmaz. Hayvanları kesmek suretiyle de olsa kan akıtılmaz.

On iki günün üç gününü "her gün yalnızca bir üzüm tanesi yiyerek (bunun haricinde hiç bir şey yemeden) oruç tutan Aleviler de vardır. Bunun sebebi sorulduğunda, görüşülen kişiler şöyle bir rivayeti anlatmaktadırlar: "Hz. Ali oruçlu olduğu bir günün akşamında iftar sofrasına otururken yaşlı biri gelir ve aç olduğunu söyler. Bunun üzerine Hz. Ali sofradan bir üzüm tanesi yiyerek iftarını açar ve bütün yemeğini ona verir. Bu hal üç gün devam eder. Üç günü sonunda Hz. Ali'nin elleri yeşil olur. Yani Allah, Hz. Ali'yi bu davranışından dolayı mükafatlandırmıştır.

Bundan dolayı bazı Aleviler dileklerinin kabul olması için her gün bir üzüm tanesi yiyerek üç gün oruç tutarlar.

12 günlük orucun sonunda on iki çeşitten yapılan aşure çorbası dağıtılır. komşular ve akrabalar birbirlerini ziyaret ederler. Bu ziyaretlerde gözleendiği kadarıyla bir bayram havası sözkonusu değildir. Aksine herkes birbirine başsağlığı diler gibidir.

Alevilerle yapılan görüşmelerde, Aleviler oruç tuttıkları günler süresince Hz. Hüseyin'in ve ailesinin Kerbela'da aç ve susuz kalırken çektikleri ızdırabı, acıyı hissetmek, buna ortak olmaya çalışmak ve onların şehadetine sebep olan kişilere nefretlerini dile getirmek istediklerini ifade etmektedirler.

Anadolu Alevileri için on iki (12) günlük Muharrem orucu, tam bir duygusal boşanma ve inancını tazeleme aracı niteliğindedir.

4.4.2. Hızır Orucu

Hızır Orucu Anadolu Alevilerinin her yıl Ocak ayının son iki günü ve Şubat ayının birinci gününde tuttıkları üç günlük oruçtur. Genellikle oruç tutmaya salı günü başlanır. Perşembe akşamı (alevilerde perşembe akşamı kutsaldır) kurbanlar kesilir. Ayrıca perşembe akşamından itibaren mezarlık, köyde dede evi varsa dede evi ve kutsal ağaçlar ziyaret edilir. Bu ziyaretlere bütün aile bireylerinin birlikte gidilmesine dikkat edilir. Mumlar yakılır ve dualar edilir. Niyaz olarak götürülen ekmeğe ya da herhangi bir yiyecek madde yolda karşılaşılan kimselere verilir.

Cuma sabahı her aile yağlı ekmeğe (kir) pişirir ve bu ekmekleri aileden biri komşulara ve akrabalara dağıtır.

Üç günlük Hızır orucu süresince Muharrem orucunda olduğu gibi bir matem havası yoktur. İnsanlar bayramlıklarını giyerek köyün yaşlılarının, hatıra sahibi kimselerini, akrabalarını ziyaret ederler.

Anadolu Alevileri Hızır ile ilgili çeşitli söylenceler anlatmaktadırlar. Alevilere göre Hızır bir Peygamber'dir ve ölümsüzlük suyunu bulup içtiği için kıyamete kadar dünyada kalacaktır. Bu inanca göre ölümsüz olan Hızır nebi sürekli bir boz ata biner, karada ve denizde dara düşenlerin imdadına yetişir, onlara yardım eder.

Ayrıca herkesin Hızır'ı yılda en az bir defa gördüğüne, "görmeyenlerin ise kör olduğuna" inanılır. İnanca göre Hızır, insana hep istemediği bir kişinin sıfatında gelir (çoğunlukla yardıma muhtaç biri olur) ve insanı sınar. Şayet insan gördüğü kişinin Hızır olduğunu anlar ve ondan dilekte bulunursa, bu dileğinin mutlaka gerçekleştiğine inanılır.

Hızır Nebi'nin zaman zaman kendisinden memnun olduğu alevi evlerine misafir olduğu ve bazı evlere de ayrılırken bir nişan (geldiğine dair bir iz) bıraktığı anlatılır. Örneğin Bingöl'ün Bovan (Oğuldere) köyünde dede olan Çiçen ailesinin duvarında üzerinde at nalı izi bulunan taşın, Hızır'ın bu aileye bir nişan olarak bıraktığına inanılır ve bu taşın kutsal olduğu kabul edilir.

Yapılan görüşmelerde her yıl tutulan üç günlük Hızır orucunun ve kesilen kurbanların, verilen sadakaların amacının, Allah tarafından zor durumda olan kullarına yardım etmekle görevlendirilen Hızır

Nebi'ningönlünü hoş tutmaya, gerektiğinde yardıma yetişmesini istemeye yönelik olduğu anlaşılmıştır.

Aleviler ne Muharrem orucunda ne de Hızır orucunda gece sahura kalkmazlar. Yatmadan önce yenilen yemekle, ertesi gün oruç tutulur. Hatta, gece kısa bir süre uyuduktan sonra kalkıp yemek yemek veya su içmek yasaktır.

4.5. ALEVİLERİN SUNNİLERLE İLİŞKİLERİ (Kız Alıp-Verme)

Araştırmanın yapıldığı bölgede (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) Tarihsel Alevilikte Alevilerin Sunnilerle ekonomik, sosyal (komşuluk, arkadaşlık, dostluk v.b), akrabalık (kız alıp verme), siyasal ve dini konularda genellikle ilişki kurmadıkları tespit edilmiştir. Zaman zaman kurulan ilişkilerde çoğunlukla münferit ve kısa süreli olup aşılamayan harici şartların zorunlu sonucudur. Buna karşılık Aleviler kendilerini sunnilerden soyutlayarak, dışa kapalı, her alanda kendi kendine yetmeye çalışan homojen bir topluluk olarak yaşamayı tercih ettikleri görülür. Alevilerin bu tercihi İslam Dini'ni farklı bir şekilde yorumlamalarıyla ve Sunnilerden gördükleri dışlanma ve baskılarla açıklanabilir. Bu kutuplaşma hem Alevilerin ve hem de Sunnilerin kendi çocuklarına küçük yaştan itibaren vermiş oldukları "onlar" imajının olumsuz olmasından dolayı günümüz Aleviliğine kadar sürdü ve kısmen de olsa halen sürdürülmektedir.

Araştırma boyunca Alevilerin Sunni-Alevi evliliğine duydukları tepkinin nedenlerini anlamak amacı ile sorulan sorulara verilen cevapları iki grupta toplayabiliriz: Birincisi, Aleviler kendilerini "gruhu naciye" yani kurtulmuş topluluk olarak kabul ediyorlar ve homojenliklerini, saf biyolojik yapılarını korumak istiyorlar. İkinci neden ise, tamamen olumsuz niteliklerle algılanan Sunnilerle yapılan evliliklerin mutsuzlukla sonuçlanacağı inancının yaygın olmasıdır.

Alevilerle Sunniler arasındaki bu keskin kutuplaşma ve diyalogsuzluk ortamında en çok tepki gösterilen ilişki kız alıp-vermek suretiyle kurulan sosyal ve biyolojik bağıdır. Bu şartlarda yapılan evliliklerin ekseriyetinin mutsuzlukla sonuçlandığı iddiası bu ilişkiye duyulan tepkinin şiddetini gün geçtikçe artmasına neden olmuştur. Zamanla tarihsel Alevilikte Sunnilere kız vermek en ağır cezayı gerektiren davranışlardan birisi olmuştur.

Bu gerekçeler aşağıda örneklerini vereceğimiz ağır cezaların meşruiyetini oluşturmaktadır.

Tarihsel Alevilikte kızını Sunni biri ile evlendiren talip musahibi ile birlikte dede tarafından cezalandırılırdı. Şayet bir Alevi kızı ailesinden habersiz Sunni birine kaçmışsa kaçan kız babası tarafından cezalandırılırdı. Örneğin Haziran 1996 tarihinde Elazığ'ın Karakoçan ilçesine bağlı Kavalcık (Arpesi) köyünde yaşayan köyün dedelerinden Hüseyin Dede'nin (Genlik) kızı Sünni olan komşu (Yeşilbelen-Gahnut) köyünden bir gençle kaçınca babası kızını evlatlıktan reddettiğini açıklar. Erkek tarafından barışmak için gelen hiç kimseyi kabul etmedi. Bu davranışıyla 100-150 milyon arasında olan başlık parasını da almadı. Kızın babası olana dedenin bu tavrı köylüler tarafından tasvip edildi.

Bu fiillere karşılık verilen ortak bir cezanın olmadığı, verilen cezaların bölgeden bölgeye, hatta cezayı veren dedeye ve cezanın içinde karara bağlandığı cemaate göre değiştiği tespit edilmiştir.

Ailesinden habersiz Sunni birine kaçan Alevi kızının babası tarafından red edildiği, kendisi ile aileden hiç bir bireyin yedi ya da on yıl boyunca hiç görüşmediği anlatılmıştır. Bu süre sonunda bazı ailelerin kızlarının veya yalnızca onun çocukları (torunları)'nın bayramlarda ziyaretlerine gelmeye izin verdikleri belirtilmiştir.

Malatya'da H. Bektaş (70 yaşında) kendi köyünde kızını Sunni birine veren komşusunun Cem törenine gelmesine şu uygulamalardan sonra izin verildiğini anlatmıştır: "Cem'de alınan karara göre bu kişi önce kızgın ekmek sacının üzerine çıplak ayakla çıkarıldı. Daha sonra, bir müddet boynuna delikli bir taş asıldı ve ayrıca bir miktar para cezası verildi. Bu cezalardan sonra talibin bir sonraki yıl cem törenine katılabileceğine karar verildi."

Araştırmanın yapıldığı bölgede sunnilerden kız alan birine bu şekilde ağır cezalar verilmese de, kesinlikle tasvip edilmediği belirtilmiştir.

Günümüz Aleviliğinin yaşadığı kent ortamında alevi-sunni evliliğine Tarihsel Aleviliğin bu olumsuz bakış açısının tamamen değiştiğini söylememiz mümkün değildir. Belki Tarihsel Alevilikte olduğu gibi kızın babasına ceza verilmemektedir, ama gençlerin ısrarları

üzerine yapılan evlilikler de, bazı alevi ailelerin sunnilerle evlenen kızlarını cezalandırdıklarına şahit olmaktayız.

Alevilere yönelik olarak yayın yapan Cem Dergisi'nde⁹⁵ yayınlanan bir okur mektubundan ve dergi yöneticilerim verdiği yanıtta da anlaşılıyor ki Günümüz Aleviliğın en önemli sorunlarından birisi de alevi - sunni evliliğidir."Bir Mektup ve Aleviler Arası Evliliğe Bir Yaklaşım" başlığıyla yayınlanan mektup şöyledir: "Ben 20 yaşında lise mezunu bir alevi kızım, 1985 yılında Almanya'nın Berlin şehrinden buraya temelli olarak geldik...

Soruma gelince, birkaç gün önce yine benim yaşıtımlan kuzenim yaklaşık bir yıldır çıktığı bir sunni gençle kaçarak evlendi. Düşününe (izinsiz olmak üzere) ben, ağabeyim ve kuzenimin kız kardeşi dışında hiç kimse gitmedi. Yani anlayacağınız tüm sülale tarafından resmen afaroz edildi. Ailemiz sürekli bizi bu konuda uyarırlar. Şimdi; ben onu kesinlikle taktir etmiyor ve onaylamıyorum. Çünkü böyle evliliklerin çok kısa bir süre içerisinde parçalandıklarına bir çok defalar şahit oldum. Nedenlerini sanırım siz benden çok daha iyi biliyorsunuzdur.

Fakat bir de şöyle bir sorum var.Ben yaklaşık iki yıldır amatör mankenlik yapıyorum. Kendimce faaliyetlerim ve bir çevrem var.Ama bırakın bu çevrede ciddi ciddi düşünebileceğim bir alevi genci konuşabileceğim bir tek alevi kız ve erkek arkadaşım dahi yok. Akraba evliliğini de düşünemeyeceğime göre ;peki o halde siz söyleyin bizler bu konuda ne yapalım?"

Cem Dergisinin yanıtı ise şöyledir: "Aleviler arası evlilik gerçekten ciddi bir sorun. Yaklaşık bir ay evvel hali-vakti yerinde, samimi duygularla yol ve erkanına bağlı bir baba bana dert yanıyor; kız çocukları olduğunu ancak şartları gereği geleneklerimize uygun bir evlilik yapma şanslarının zayıf olduğunu, bir baba olarak buna çok üzüldüğünü anlatıyor, bir anlamda,evlilik çağına gelmiş yavruları için bizim aracılığımızla çıkmazdan kurtulmanın yolunu açmak istiyordu.

Biz, kızlarımızın sunni erkeklerle onların, ailelerinin ve çevrelerinin sunni bağnazlığından uzak ve kadınlarına saygılı olmaları şartı ile- evlenmelerine mutlak olarak karşı değiliz. Ancak, bu tür evliliklerin çoğunun kızlarımızı mutlu etmediğini de biliyoruz.

⁹⁵ Cem Dergisi, Yıl:4, Sayı:44, Ocak 1995, s.42

Bu nedenlerle, evliliklerin olabildiğince geleneklere uyularak yapılmasından yanayız. Bu konudaki zorlukların aşılması için yardımlaşmanın, dayanışmanın ciddi şekilde ele alınmasını okurlarımızdan talep ediyoruz."

Yukarıda verilen mektuptan ve derginin bu maktuba verdiği cevaptan da anlaşılıyor ki Tarihsel Alevilikte olduğu gibi Günümüz (yaşayan) Alevileri de Alevi-Sunni evliliğine karşıdırlar. Fakat tarihi süreç içinde şekillenen ve bir çok olumsuz olay ve davranışla pekiştirilen Alevi Sunni kutuplaşmasının sona ermesi ve toplumda genel ve kalıcı bir dialoğun sağlanmasının toplumun bu iki kesimine mensup gençler arasında evliliklerin yaygınlaştırılmasına bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Aleviler ve Sunnilerin kurulacak olan bu biyolojik ve sosyal nitelikli ilişki sayesinde birbirlerini önyargılardan uzak, "olduğu gibi" tanımaları mümkün olabilir.

4.6. DOĞUM

Topluluğa yeni bir üyenin katılması sevinçle karşılanır. Genelde, doğan çocuğun erkek olması yönünde büyük bir istek olduğu dikkati çekmektedir. Ailelerin erkek çocuklarıyla övündüğü, erkek çocuk doğurmuş kadınların bir saygınlığı olduğu açıkça gözlenmektedir. Arpesi (Kavalcık) köyünde tesadüfen şahit olduğum iki aile arasındaki kavgada kadınlardan birinin erkek çocuklarının isimlerini yüksek sesle sayarak, bunları doğuran kadın olduğunu söyleyerek kendisinin güçlü olduğunu anlatmaya çalışıyordu.

Doğumdan kısa bir süre sonra veya çocuk yaşta bir-iki ya da üç erkek çocuğu ölen ailelerin daha sonra doğan erkek çocuklarının ölmemesi için, yedi yıl boyunca saçlarının kesilmediği, kulaklarının delindiği, yedi yıl komşulardan alınan elbiseler giydirildiği de kendi tabirleriyle "gavur" ismini verdikleri anlatılmıştır. En çok tercih edilen gavur isimlerin başında "Yavuz" ismi gelmektedir. Yedi yıl sonra çocuk bir kurbanla dedenin evine götürülür ve dede çocuğun saçlarını keser. Bütün bu uygulamalar, erkek çocukları ölen kadınların "teo" hastalığına yakalandığı için çocuklarının öldüğü inancına dayanmaktadır. Teo'lu bir kadının erkek çocuklarının yaşaması için yukarıda anlatılan uygulamaların yanısıra kadının sürekli "teo boncuğunu" boynunda taşıması gerekiyor.

Birden fazla kız çocuğu olduğu halde hiç erkek çocuğu olmayan ailelerin dedelerin evlerini ve kutsalın tezahürü olarak kabul edilen

ağaçları, mezarları, tepeleri ziyaret ettikleri, bu ziyaretlerden sonraki dönemde doğan çocuklara bu ziyaretlerin halk arasında bilinen isimlerinin verildiği tespit edilmiştir. Örneğin Tunceli'de (özellikle Nazimye ilçesinde) Düzgün, Elazığ'da ise Fetih Ahmet isimlerinin yaygın olması bu yöredeki ziyaretlerden kaynaklanır.

Doğum esnasında hamileler için lahosanlar yapılır.
Yeni doğan çocuğa bir gün boyunca hiç birşey verilmez. Daha sonra önce komşu kadınlardan biri sonra da çocuğun annesi emzirir.

Araştırmanın yapıldığı alanda yaşayan Alevilerin inancına göre "kaos" isminde tarif edilemeyen bir yaratık gelir lahosanın önce dilini tutar daha sonra da iç organlarını parçalayarak öldürür.⁽¹⁾ Bu inanışın dolayı bir doğumu izleyen ilk üç gece köyün kızları lahosanın bulunduğu odada eğlenerek, gündüzleri de komşu kadınlar yiyecek şeyleri (yemek) hediye olarak getirerek üç gün üç gece yalnız bırakmamış olurlar.

Kaos'un zaman zaman başka insanların ve canlıların üzerine de geldiğine inanılır. Bu konuda bir çok olay anlatılır. Örneğin yaşlı bir adam "sabah atıma su vermeye gittiğimde atın saçları örülmüştü. Tabii ki kaos gece gelmiş örmüş" diyordu.

Yeni doğan kırk gün eşik üzerinden geçirilmez, yüzü uzun bir süre (üç ay kadar) yakın akrabalardan başka kimseye gösterilmez. Çünkü, çocuğun yabancılar tarafından nazar edileceğine, buna bağlı olarak hastalanacağına, kaza gecireceğine veya kuvvetli nazardan dolayı ölebileceğine inanılır. Bundan dolayı soyun devamı ve sağlıklı bir nesil için bu ve benzeri kurallara uyulması gerektiğine inanılır.

4.7. CENAZE TÖRENİ

Ölüm, bütün insanların kaçınılmaz ortak kaderidir. Her topluluğun "yaşamayı bırakan" üyeleri için düzenlediği bir ölüm töreni vardır. Alevilerin ölüm törenlerinde yardımlaşma ve dayanışma en yüksek derecede sağlanır.

Tarihsel Alevilikte bu konudaki en önemli problemler alevi köyünde ölüm töreni boyunca dini vecibeleri yerine getirecek kimselerin bulunmamasıydı. Alevi köylerin birinde kısa süreli de olsa medrese eğitimi görmüş bir kişi o yöredeki alevi cenazelerini kaldırırdı. Şayet o

⁽¹⁾İ. Melikoff eski Türk inancında buna benzer şu tespiti anlatır. Melikoff "Bir doğumu izleyen ilk günlerde Al adı verilen, insan yiyici yaşlı bir cinin gelip al atasıyla yakmasını önlemek için lahusanan ve yeni doğanın başında nöbet tutulduğunu" anlatır (uyur idik uyardılar s. 82)

Alevi din adamına ulaşılmazsa sunni köylerde imam çağrılmış. Bugün bu problem kısmen de olsa çözülmüştür. Çünkü 80'den sonra bir çok Alevi köyüne cami yaptırılmış ve diğer Alevi köylerindedeki cenaze kaldıracabilecek düzeyde din bilgisine sahip Aleviler yetişmiştir.

Sunniler arasında Alevilerin cenaze namazının kılınıp kılınmadığı; Aleviler arasındada sunni imamlara Alevi cenazesi kaldırmanın doğru olup olmadığı sık sık tartışma konusu yapıldığı anlatılmıştır. Oysa, araştırmanın yürütüldüğü bölgelerde yaptığımız gözlemlerde Alevilerin cenaze için düzenledikleri dini törenin sunnilerinkinden farklı olmadığı anlaşılmıştır. Bundan dolayı uzun uzadıya ölüm törenini anlatmaya gerek görülmemiştir. Bu konuda Alevilere özgü olan bazı uygulamalar ve inançlar anlatılacaktır.

Belki de tek farklılık bazı Alevi köylerinde (örneğin Arpeside) ölüye birden fazla kefen giydirilmesidir. Kefenin birini ölü sahibi diğerlerini de yakın akrabaları getirir. Ölüye kefen giydirmek onu çok sevmenin ve yakın akrabalığın ölçüsü olarak algılanır.

İnsanlar ölüm haberini birbirlerine duyurmak için özel çaba gösterirler. Çünkü böyle bir günde herkes "karagün dostu" olduğunu göstermek için "bugün onun kapısında, yarın benim kapımda da olacaktır" diyerek ölünün defini için bir şeyler yapmaya çalışır. Bir taraftan cenaze yıkanırken diğer taraftan da yemek hazırlanır ve mezar kazılır. Cenaze evinin sahibi bir hayvan keser ve yakın akrabalarından biri de kömbe pişirir. Ölünün diğer yakın akrabalarından kimi hayvan keserek kimi de yemek pişirerek cenazenin masraflarına ortak olurlar. Hazırlanan yemekler cenaze mezara konduktan sonra yenir ve baş sağlığı dlenir.

Çevre köylerinden insanlar gruplar halinde taziyeye gelirler. Komşu köylerden taziyeye gelenleri köylülerden biri taziye sahibinin evine varmadan, karşılar ve onların değnek (asa-sopa)lerini alır evine götürür. Komşu köyden gelenler ölenin yakınlarına baş sağlığı diledikten sonra değneklerini alan aileye gider, kendileri için hazırlanan yemekleri yer ve köylerine geri dönerler.

Ölü sahipleri, kırk gün boyunca köyün en fakir ailesine her akşam yedikleri yemek(ler)den götürürler. Bu ölen kişinin akşam yemeğidir. Kırkıncı gün, yemekler pişirilir ve bütün köylüler davet edilir. Bu dayette cenaze için dini vecibeleri yerine getiren kişi de hazır bulunur ve ölen şahıs için geçen kırk gün içinde Kur'an-ı Kerim okuduğunu ve hatim

indirdiğini söyler. Hazırlanan yemekler ve helva yenir. Böylece ölünün kırkı çıkarılmış olur. Kırkıdan sonra her cuma akşamı fakir aileye yemek vermeye devam edilir. Fakir ailelerin ve kimsesiz insanların yemek ihtiyaçları bu şekilde giderilmiş olur. Ayrıca ölünün elbiseleri ve bazı özel eşyaları köyde ihtiyaç sahibi olan kimselere verilir.

İnsanlar, ölen kişi için "o mezardakilere birinci gün misafir, ikinci gün komşu, üçüncü gün artık onlardan birisi olur" derler.

Bir Alevi için gömülecek yer önemlidir. Bundan dolayı çoğu ölmeden önce vasiyette bulunur. Her Alevi bir dedeye, ulu bir kişiye veya sevdiği bir insana mezar komşusu olmak ister.

Araştırmanın yapıldığı bölgede bir çok Alevi, bu dünyada birbirlerini seven, iyi geçinen eşlerin öbür dünyada beraber olacaklarını ve emirlerine 70 hurinin verileceğini söylemişti.

5. ALEVİLİKTE BAZI BİREYSEL İNANÇLAR

5.1. ALEVİLERDE TAKİYYE (GİZLENME)

"Takiyye" bir kimsenin batıl ve gerçek dışı olan bir söz veya ameline görünüşte muvafakat etmekle (uymakla) ondan gelebilecek bir zarardan korunmaya denir. Tanımından da anlaşıldığı gibi "takiyye" mü'minin canını, ırzını, malını ve mensubu olduğu toplumu "şerden koruma" olayına dinde takiyye denir.⁹⁶

Tarihsel Alevilikte Alevilerin yabancılara karşı takiyye müessesesini çok sık işlettikleri bilinmektedir. Alevilik inancının birinci bölümde anlatılan tarihi süreç içerisindeki gelişimi ve bu inanç mensuplarının karşılaştığı baskılar hatırlandığında Alevilerin zaman zaman kendilerini gizlemelerinin bir zorunluluk olduğu anlaşılır. Bu sebepten dolayı bu inanca göre en iyi alevi takiyye'yi (gizlenme) en iyi yapan "ser verip, sır vermeyen" kimsedir.

5.1.1. Takiyyenin Kaynağı

Alevilere göre takiyyenin kaynağı Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in hadisleri ve bazı alevi büyüklerinin sözleridir. Örneğin Kassas süresi 30. ayette Firavun'un inanan hanımı Asiyeh'nin

⁹⁶ Ehli Beyt Mesajı Dergisi Sayı:1 sh. 106-122

Hız. Musa'yı ölüm ve cezadan kurtarmak için tahiyye yaptığı bildirmektedir. Ayrıca Nahl süresi 106. ayette de Hız. Ammar'ın müşrükler tarafından esir alınıp ölüm ile tehdit edildiğinde tahiyye yaptığı anlatılmaktadır.

Hız. Muhammed bir hadisinde şöyle buyurmuştur. " Müslümanın kanı saygın olduğu gibi malı da saygındır" ve " kim malını koruma yolunda öldürülürse şehittir" Razi, mefatih'ul Gayb c.3 s.13 mezkur ayetin tefsiri" Bir başka hadiste de " Mü'minin ırzını korumak için harcadığı şey sadaka sayılır"⁹⁷ Bu hadislerden müslümanların mallarını, canlarını ve ırzlarını korumaları için tahiyye yapabilecekleri belirtilmektedir.

Alevilerin altıncı imam olarak kabul ettikleri ve Caferi Mezhebinde kurucusu olan İmam Cafer_i Sadık da tahiyyeyi şu sözleriyle övmüştür. " Tahiyye benim dinim ve babalarımın dinidir."⁹⁸

Anadolu Alevileri içinde yaşadıkları sosyal ve siyasal şartlara uygun olarak tahiyyeyi uygulamışlar.Gerektiğinde alevi olduklarını gizlemişler. Fakat aleviler giyimlerinden, traş biçimlerinden ve yaptıkları yeminlerden birbirlerini tanımışlar.

Tercih edilen bir diğer yol da, Aleviler kendilerini diğer din ve mezheplere mensup insanlardan soyutlamalarıdır. Kendilerini gizledikçe onları anlayamayan yabancılar, dayanaksız önyargılarda bulunarak, hayal ürünü söylenceler üretmişler.Bunların başında , bugün halen konuşulan ve maalesef inananların bulunduğu " Mum söndü" iftirası gelir.

5.1.2. Günümüzde Tahiyye

Günümüzde iletişim alanında meydana gelen gelişmelerin neticesinde bir topluluğun kendini genelde soyutlayarak yaşamasına imkan kalmamıştır. Aksine çağımızın insanları ürettiklerine pazar bulmak, fikirlerini tanıtmak için bütün teknolojik imkanları kullanmaktadırlar. Günümüz Alevileri de hem yurt dışında ve hem de yurt içinde yaşadıkları kentlerde biraraya gelerek " açıktoplum" ilkeleri ne uyararak çeşitli dernekler kurdular. Aleviliğe bakış açıları farklı da olsa Alevilerin kurdukları Dernek, Vakıf ve çıkardıkları Dergi ve Gazeteler şunlardır:

⁹⁷ Mustafa Merajı:El Tefsir c.3, s.136 dan aktaran C.Subhan, Ehl-i Beyt Mesajı Dergisi, " Kur-an ve Sünnet ışığında Tahiyye" Sayı:1 1993. Sh.113

⁹⁸ Ehl-i Beyt Mesajı Dergisi a.g.m., s.118

Dernek ve Vakıflar

- Hacı Bektaş-i Veli Kültürünü
- Tanıtma ve Yayma Der.
- Pir Sultan Abdal Kültür Der.
- Pir Sultan Abdal Canlar Der.
- Sucaettin Veli Der.
- Cem Evi Yaptırma Der.
- Yunus Emre Der.
- Hıdır Abdal Sultan Der.
- Anadolu Erenler Der.

Dergi ve Gazeteler

- Cem
- Nefes
- Yurtta Birlik
- Ehl-i Beyt
- M r sit
- Zülfikar
- A  re
- Algül
- Alemdar

- Cem Vakfı
- Sema Vakfı
-  ahkulu Sultan Vakfı
- Karacaahmet Vakfı
- Anadolu Kültürünü Yayma Vakfı
- Ehl-i Beyt Vakfı

Ayrıca, Alevileri bir çatı altında toplamak amacı ile Almanya'da kurulan Alevi Birlikleri Federasyonu, Alevileri siyasi alanda temsil etmek amacıyla faaliyette bulunan Demokratik Barış Harekatı gibi organizasyonlarda Aleviler adına çalışmalar yapmaktadır.

Bir diŐer çalışma ise Cem Dergisinin öncülük ettiği ve okurlarının baĐıŐta bulunarak desteklediği Cem Radyo ve TV projesidir. Bu proje henüz gerçekleŐmemiŐtir.

Alevi ve BektaŐi dernekleri yukarıda verilen basın yayın araçlarından yararlanarak Aleviliği ve BektaŐiliĐi yabancılara anlatmaya çalışmaktadırlar.

Mevcut  aĐdaŐ imkanlara ve değişen anlayıŐlara rağmen Alevilerin ekseriyetinin takiyye alıŐkanlıklarına günümüzde de

sürdüklerini saptamak mümkündür. Bunu iki sebeple izah edebiliriz. Birincisi Tarihsel Alevilikte olduğu gibi yabancılardan zarar göreceklere dair inançlarını sürdürmeleridir. İkincisi Alevilikle ilgili olarak kendilerine sorulacak sorulara cevap vermemeleriyle açıklanabilir. Örneğin modern bir işletmede çalışan Aleviler kendi aralarında klikleşme yaratarak yeni gelen bir Alevi de diğerlerine "yabancı değil, bizdendir"diyerek tanıtılır

Hz. Ali " insan bilmediği şeye düşman olur" diyerek, toplumsal içbarışın sağlanması, aleviler hakkındaki önyargıların ortadan kalkmasının karşılıklı samimiyete ve açık topluma dayandığını asırlar önce belirtmektedir.

5.2. ALEVİLİK İNANCINDA Hz. ALİ

Eh-i Beyt ve özellikle Hz.Ali Alevi inancının sembolü durumundadır. Aleviliğin dayandığı söylencelerin baş kahramanı her zaman Hz. Ali'dir. Bu inanç sisteminin ekonomik, sosyal, siyasi ve ibadet boyutu Hz. Ali'den kaldığı iddia edilen davranışlara dayandırılmaktadır. Hz. Ali Alevilikle özdeştir. Hz. Ali'siz Alevilik düşünülemez. Çünkü Hz. Ali bu inancın temel taşıdır.

Alevi inancına göre dünya kurulmadan önce Allah, Muhammed ile . Ali'yi aynı nurdan yarattı. Yeşil kandildeki ruhlar aleminde (Bezmi - eleste) Hak, Muhammed, Ali arasındaki ebedi sır Hz. Muhammed'in peygamber, Hz. Ali'nin de imam olarak dünyaya gönderilmesiyle açığa çıktı. Bu ebedi sırrı açıklayacak ip uçları Kur'anda yer almaktadır. Gerçeği ancak Muhammed ile Ali bilirdi. Çünkü Allah Muhammedi gerçeği tebliğ etmek, Ali ve diğer imamları da bu gerçeği açıklamakla görevlendirmişti.

Yine Alevi inancına göre Hz. Muhammed tebliğ görevini sürdürürken, (daha dünyasını değiştirmeden) Hz. Ali'yle bir olduklarını, kendisinden sonra Hz. Ali'nin halifesi olması gerektiğini, çünkü onun henüz görevinin devam ettiğini zaman zaman söylediğini şu sözlerle belirtmiştir: "Ali dünya ahiret kardeşimdir. Ali ile aynı etten, aynı kandan, aynı ruhtan, aynı cisimdeniz", "bütün sırlarımız birdir", "Ali kardeşim, vasihim ve benden sonra halifemdir", "ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır", "Ya Rabbim ona dost olana dost, düşman olana düşman ol. Ona yardım edene yardım et, onu horlayanı horla, nerede olursa olsun gerçeği onunla beraber kıl....", Hz. Ali'nin ebedi sırrı, hakikatı bildiğini belirtmek için de "Ali konuşan Kur'andır" der.

Aleviler arasından derlenen bu sözlerden de anlaşılıyor ki Alevilere göre halifelik, Hz. Ali'nin hakkıdır. Çünkü hakikatı Muhammed'den başka yalnızca o biliyordu ve Muhammed'in tebliğ ettiği hakikatı açıklamakla görevlendirilmişti. Diğer sahabeler gerçeğin sadece bir kısmını öğrenebilmişti. Hz. Ali'nin önderliği olmadan onlar mutlaka yollarını şaşırırlardı.

Bu açık dellilere rağmen (korkulan olur) Hz. Ali'nin hakkı olan halifeliği sırasıyla Ebu Bekir, Ömer, Osman hileyle aldılar. Hz. Ali bu hilenin farkındaydı. Fakat Muhammed'e ölmeden (dünyasını değiştirmeden) önce, kendisinden sonra kılıç çekmeyeceğine ve kan dökmeyeceğine dair söz vermişti. Verdiği sözde durduğu için gelişmeleri sessizce izlemekle yetindi.

Bazı Aleviler Hz. Ali'nin Hz. Osman'dan sonra halife olduğuna inanmıyorlar. Diğerlerinde Hz. Ali'nin kısa bir süre halifelik yaptığı fakat Emevilerin halifeliğini kabul etmedikleri gibi kendisini öldürdüğünü ve çocuklarının hakkı olan halifeliği tekrar gasp edildiğine inanırlar.

Alevilere göre gerçek İslam Dini Muhammed'den sonra bozulur. İslam'da olmayan bir çok uygulama İslam'da varmış gibi tatbik edilir. Gerçek İslam'ın bir çok uygulamasında (Örneğin Cem Töreni) terk edilir.

Yapılan samimi yüzyüze görüşmelerde, hemen hemen bütün aleviler Kur'anın değiştirildiğini ve özellikle Hz. Ali ve Ehl-i Beytle ilgili ayetlerin çıkarıldığını iddia ederler.

Hz. Ali kendisine inanan yakın dostları (Aleviler) ile gerçek İslamı gizlice yaşarlar. Alevilik Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin yoludur. Bundan dolayı Aleviliği gerçek İslam olarak kabul ediyorlar.

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılıyor ki Alevilik inancını olduğu gibi "anlamanın" en önemli yollardan birisi de aleviliğin sembolü olan Hz. Ali'nin, Aleviler tarafından nasıl algılandığını saptamaktır. Çünkü elde edilen bu bilgilerden de anlaşılıyor ki Alevilerin anlattığı Hz. Ali'nin çalışmanın birinci bölümünde anlattığımız, Ebu Talib'in oğlu, İslam'ın yayılması için büyük hizmetlerden bulunmuş, ilk müslüman ve İslam Dini'nin ilk dört halifesinin dördüncüsü,; her insan gibi zaman zaman üzülen, ağlayan, sevinen, gülen; evlenen çocuk sahibi olan; bir çok savaşı kazanmış, bazen de kaybetmiş, anlaşmalar imzalamış... 63

yıl yaşamış ve kabri Necefte bulunan "insan" Hz. Ali olmadığının işaretleri yer almaktadır.

Sıradan bir Alevinin zihnindeki Hz. Ali'yi tanımlamak için çeşitli yollara başvurarak elde ettiğimiz verilerden alevilerin Hz. Ali'yi "bir insan olarak" düşünemedikleri anlaşılıyordu.

Hz. Ali'nin ölümüyle ilgili anlatılan şu söylence onun açık, gizli bütün hakikatı bildiğine inanıldığını doğrulamaktadır.

Hz. Ali ölümünden kısa bir süre önce oğulları Hasan ile Hüseyin'i yanına çağırır. Onlara "kısa bir süre sonra öleceğim. Yüzü peçeli biri cenazemi almaya gelecek. Ona mani olmayın" der. Gerçekten de kısa bir süre sonra ölür. Yüzü peçeli adam gelir, cenazeyi kefenler, sonra da tabuta koyar ve deveye yükleyerek alır götürür. Hasan ile Hüseyin yüzü peçeli bu şahsı merak ederler. Onun kim olduğunu öğrenmek için peşinden giderler. Deveci yüzündeki peçeyi kaldırır. Deveyi götürenin babaları Hz. Ali olduğunu görürler. Hz. Ali'yi sevenler, ona tabi olanlar anlar ki "deveye binen de Ali, devenin yularını çeken de Ali'dir.

Alevilerin zihinlerindeki Hz. Ali'ye duydukları sevgi hiçbir şeyle kıyaslanamaz. Hz. Ali ismi Aleviler için özel bir anlam ifade etmektedir. Bu tespiti yaşlı bir Alevinin söylediği ve orada bulunanlarında tastik ettiği, Hz. Ali sevgisiyle ilgili şu sözleri doğrulamaktadır: "Hiç şüphe yok ki, Allah her şeyi yaratandır. Çünkü o her şeye gücü yetendir. Muhammed onun Peygamberidir. Hz. Ali'de Muhammed'in damadıdır, Ehl-i Beytindedir. Allah'ın Aslanıdır. Kısaca Hz. Ali Muhammed'in her şeyidir. Bütün bunları kabul ediyorum. Fakat gönlümde Hz. Ali'nin yeri bambaşkadır. Her şeye rağmen Hz. Ali'yi her şeyden daha çok sevdiğimi söylemeliyim".

Hz. Ali'ye duyulan ve hiçbir şeyle kıyaslanamayan bu sevgi Hz. Ali'nin "insan üstü bir varlık" olarak algılandığını göstermektedir: Örneğin bir alevi ailede sohbet ederken söz dönüp dolaştı düğünlere geldi. Bir an, Hz. Ali'nin burada bulunan insanlar arasında nasıl algılandığını öğrenmek için "Hz. Ali Fatıma ile evlenirken düğünlerinde kavga çıkmış" dedim. Orada bulunan herkesin yüzünde bir şaşkınlık ifadesi belirdi ve birbirlerinin yüzüne baktılar. Kısa bir şaşkınlıktan sonra orada bulunanların en yaşlısı olan bir kadın bana dönerek "oğlum yalan söyleme" dedi. Ben de "Hz. Ali'nin Fatımayla evlendiği mi yalan, yoksa

düğünlerinde kavga çıktığı mı?" hiç beklemeden "ikisi de yalan" diyerek cevapladı. Onun bu cevabını orada bulunanlar da onaylayınca şöyle devam etti: "Şimdi Hz. Ali ile Fatma bizim gibi insandılar ve evlendiler, düğünlerinde de kavga çıktı öyle mi? Hayır hayır onlar nurdandır. Allah'ın nurundandırlar".

Çalışma süresince, bu görüşlerin, "Tarihsel Aleviliğin sözlü kültürüyle" yetişmiş Aleviler tarafından tastik edildiğine şahit oldum. Bu da Tarihsel Alevilikte Hz. Ali'nin insan olarak algılanmadığını aksine "insan üstü" Aleviler için vasıflarla tanımlandığını doğrulamaktadır. Aleviler için Hz. Ali, efsanevi bir kahramandır.

"Anadolu'da bilinen en eski çağların birikimi olan kültürler mozaïği ile Zerdüş, Şaman dinlerinin bazı öğelerinin "İslami" motiflerle harmanlamasından doğan Alevilik" olgusu ile bu inanç sisteminin sembolü olan Hz. Ali'nin insan üstü, efsanevi nitelikler algılanması çok da şaşırtıcı değildir. Çünkü İslamiyetten önceki bu dinlere ait tanrı inançlarının bir anda kaybolması düşünülemez. Alevilikte bu tanrısal inançlar Hz. Ali kavramı altında yaşamaya devam etti. Örneğin Şamanizmin "Gök Tanrı" inancı ile Anadolu'da yaşayan "Zervan, Ahura Mazda Tanrı" inançları (Tarihsel) Alevilikte İslam Tarihinin önemli şahsiyetlerden Hz. Ali'nin ismi altında yaşıyor.

Son olarak bazı yanlış anlaşılmalara mani olmak için şu nokta özellikle vurgulanmalı: "Alevilerin Allah'ı tanımadığı veya Hz. Ali'yi Allah olarak" kabul ettikleri savı, kesinlikle gerçeği yansıtmıyor. Birkaç aşığın örneğin "Derviş Ali'nin" "Men Ali'den başka Tanrı görmedim", M.A. Hilmi Dedebaba'nın "Ali Rahim Ali Rahman" gibi mısralarında Hz. Ali'yi Allah olarak göstermelerinden yola çıkarak bütün Alevilerin Hz. Ali'yi Allah olarak kabul ettiklerini söylemek analogi yapmaktan başka bir şey değildir. Bir atasözünde de belirtildiği gibi "aşığa Bağdat sorulmaz". Onların Hz. Ali'ye duydukları aşırı sevgiyi bu şekilde dile getirmeleri aşık olmalarıyla izah edilmelidir. Bir diğer husus da Alevilerin Allah'ı tanımadıkları, Hz. Ali'yi Allah olarak kabul ettikleri görüşünü Aleviler arasında doğrulamak mümkün değildir. Gerçek olan Alevilerin Allah'ı ve peygamberini tanıdığı bununla beraber Hz. Ali'yi insan üstü, efsanevi niteliklerle algıladıklarıdır.

5.3. DUA

Aşkın bir güce inanan insanlar sahip oldukları şeyler için şükür, karşılaştıkları güçlükleri aşmak, dünya ve ahiret mutlulukları için dua ve yaşamlarını olumsuz etkileyen kimselere de beddua ederler. Şükür ve dualar münferit olarak yapılabildiği gibi yılın belli günlerinde bir tören dahilinde toplu olarak da yapılır. Fakat beddua genellikle münferit olarak yapılır.

Tarihsel alevilikte dede önderliğinde düzenlenen Cem törenlerinde yaratıcıya toplu olarak dua edilirdi. Yalnız şu noktayı da vurgulamak gerekiyor: Cem'de dedenin okuduğu gülbanglara orada bulunanlar "Allah Allah" diyerek eşlik ederler. Bunun dışında Cem boyunca orada bulunan herkes istediği şekilde dua edebilir. Yani herkesin ortak olarak okumak zorunda olduğu bir dua yoktur ya da bazı islami tarikatlarda olduğu gibi zikir boyunca aynı şeyler tekrarlanmaz. Her talip sesli olarak, bazıları da ağlayarak o an aklına gelen ulu kişi, ermiş, kutsal ağaç, kutsal mezar, erenler ve evliyaların isimlerini söyleyerek Allah'tan kendisi için ricacı olmalarını diler. Çünkü Alevi inancında Allah'ın kutsalın isteğini kabul ettiğine inanılır.

Aleviler yaptıkları dualarda en çok Ehl-i Beytin, 12 imamların Hızır'ın bağlı buldukları ocağın ve bildiği ziyaretlerin isimlerini zikrederler.

Dede, talibin yaptığı her hizmetine bir dua (gülbang) okur. Gülbanglar bölgeye ve okuyan dedeye göre değişir. Fakat içeriği pek değişmez. Dede okuduğu gülbangta talibin hizmetinin kabul edilmesini ve hizmet sahibinin bu dünyada ve ahirette Allah tarafından mükafatlandırılmasını ister.

Aleviler dedelerine, yaşlılarına ve ulu bildikleri kişilere kendileri için dua etmelerini isterler.

Aleviler münferit olarak sabah güneşi ilk gördüklerinde, kutsal bildikleri ağacın, evin veya mezarın yanında geçtiklerinde, yeni ayı ilk gördüklerinde (şahadet parmaklarını üç defa öpüp alınına koyarak) ve yatmadan önce dua ederler. Yine yapılan ortak bir dua yoktur. Kişi o an içinden geldiği gibi dua eder.

Bu bilgilerden anlaşılıyor ki Alevilerin günlük olağan yaşamlarını sürdürürken okudukları dualar genellikle münferittir. Yani birey istediği

gibi dua etmekte serbesttir. Araştırma süresince tespit edilebilen tek ortak dua yaşlı alevilerin ellerini yıkarken okuduğu duadır.

Bu dua şöyledir:

Euzu billahi mina şeytani lehimi recim. Sed hezaran yezide lanet. Vela hevle, vela kuvvette, illa billa Aliyul azim. Bismillahi. La fetha illa Ali, la seyfe illa zülfukar. Ya Allah, ya Muhammed, ya Ali. Muhammed ül Mustafa, Aliyel Murteze, Fatimetul zehra, Hazticeyi Kibirya. Ya Hasan Ğulku Rıza, Ya Hüseyin Şehidi Deşti Kerbela. Ya dar, ya didar, ya yol , ya ikrar. Tu me neki şermuzar u gunekar.*

5.4. BEDDUA

Alevi inancında kutsalın yani aşkın gücün dualist özeliği vardır. Birincisi mükafatlandırıcı ve bağışlayan, ikincisi ise cezalandırıcı ve verdiklerini geri alandır. Dua ve şükür de bu aşkın gücün birinci özeliği, beddua da ise ikinci özeliği vurgulanır. Bundan dolayı dua edilirken isimleri anılan kutsallar, beddua edilirken de anılır.

Çalışmanın yapıldığı bölgede derlediğimiz bedduaları içeriklerini gözönünde bulundurarak üç grupta toplayabiliriz:

a) Muhatapın sağılığına yönelik olan beddualar. Örneğin: ".....Ocağının sahibi gözlerini kör etsin " veya "felç olasın" gibi

b) Muhatapın maddi varlığını hedef alan beddualar. Örneğin: "Allahtan rızkın kesilsin", "ekesin, biçesin, yemeyesin" gibi

c) Muhatapın ahiret hayatına yönelik olan beddualar.Örneğin: "Cehennemde cayır cayır yanasın" veya (erkeklerle yapılan bir beddua)"Muhammed-Ali'nin şefaatinde mahrum kalasın" (kadınlara yapılan beddua) "Ana Fatıma'nın şefaatinde mahrum kalasın" gibi.*

Dedelerin de taliplerine bazen açıkça beddua ettiğı, bazen de "kırıldığını" davranışlarıyla belirttiğı anlatılır. Aleviler dedenin beddualarının kabul olduğuna inanırlar. Bundan dolayı talipler dede'den hiçbir şey esirgemezler ve onu üzecek her türlü davranıştan kaçınırlar.

* Kaynak Kişiler : Dede Hüseyin Çimen, Bovan Köyü - BİNGÖL, Hüseyin ve Adile Yazıcı, Kavalçık Köyü - ELAZIĞ , Rıza Dede, Moğindi - TUNCELİ

* Alevilik inancına göre ahirette erkeklerle şefaatinde Muhammed-Hz. Ali verirken, kadınlara da Ana Fatıma verecektir.

Çünkü dedeyi üzen talibin ya kendisine ya sevdiklerine ya da malına bir zarar geleceğine inanılır. Örneğin Arpesi köyünde dedeye köyüne gitmesi için binek hayvanı vermeyen talibe dedenin "sürüne baba mansur kurdu girsin" diyerek beddua ettiği ve kısa bir süre sonra bu şahsın sürüsüne kurtların saldırdığı, birçok hayvanın telef olduğu anlatılır. Aleviler dedelerin bedduasına muhatab olmamak için azami dikkat gösterirler. Yaptıkları hatalar için kendilerini affettirmenin yollarını ararlar.

5.5. ALEVİ İNANCINDA HAYVANLAR

Araştırmanın yapıldığı bölgede Anadolu Alevilerinin bazı hayvanları uğurlu kabul edip severken, bazı hayvanları da uğursuz olarak nitelendirip nefret ettikleri saptanmıştır.

5.5.1. Alevilerin Sevmediği Hayvanlar

a) Tavşan: Alevilerin nefret ettiği hayvanların başında tavşan gelir. Aleviler kesinlikle tavşanın etini yemezler. Alevi köylerde anlatıldığına göre sunni avcılar köyün mezrasına tavşan avlamaya gelirler. Aleviler tavşanın ölüsüne bile dokunmazlar. Ayrıca sunnileri tavşan eti yedikleri için yadırgıyorlar. Sunniler, Alevilerin tavşandan ne kadar nefret ettiklerini anlatmak için, alevilerin tavşanın geçtiği tarlayı yedi yıl ekmediği söylencesini uydurmuşlar. Tabii ki bu iddia doğru değil. Yalnız alevilerin bu hayvan hakkındaki düşüncelerini abartılı da olsa yansıtmaktadır.

Ayrıca tavşan eti yememek aleviliğin en belirgin hususlarından birisidir. Alevilerin sunnilerle ilişkilerinde bir çok konuda takiyye yaptığı, onları inanmayarak taklit etmesine rağmen tavşan etini yemek söz konusu olunca takiyyeyi açığa vurduğu anlatılır.

Alevilerin bu denli tavşandan nefret etmesinin çok net ve somut bir nedeni yoktur. Yapılan görüşmelerde bu tepkinin halk arasında anlatılan çeşitli söylencelere dayandığı anlaşılmıştır. Bu söylencelerin başında tavşanın bir kan pırtısından ibaret olduğu ve Kuran da kanın haram kılındığı için tavşanın yenmediğidir Bingöl'de yaşlı bir dede şöyle diyordu:"Tavşanın ölüsünü yirmidört saat akan suyun içinde bırakırsanız tamamen erir, yok olur. Çünkü kandan ibarettir."

Tavşanla ilgili anlatılan bir diğer söylence de hayvanın şekliyle ilgilidir. Tavşanın ağız fareye, kafası kediye, kulağı eşeğe, kuyruğu domuza benzediği ve bu hayvanlardan hiç birinin eti yenmediği için

tavşanın da eti yenmez. Ayrıca insanlar gibi hayiz gördüğünden bu özelliğiyle de insana benzediğine inanılmaktadır. Bu ve benzeri söylencelerden dolayı aleviler tavşan eti yemez. Yalnız bu söylencelerin ve tavşana duyulan nefretin somut bir kaynağı bilinmiyor.

b) Keklik: Anadolu Alevilerinin tavşandan sonra etini yemediği bir diğer hayvan da kekliktir. Kekliğin ayaklarının ve gagasının kırmızı olmasından dolayı çeşitli söylenceler üretilmiştir. Aleviler arasında yaygın olarak anlatılan söyleneceye göre Hz. Hüseyin tek başına yezidin ordusuyla savaşırken çok kötü yaralanır. Bir an soluklanmak için yezidin askerlerine görünmeden ağacın arkasında yarasını temizler. Keklik ayaklarını ve gagasının Hz. Hüseyinin kanına bastırdıktan sonra ağacın üzerinde üreterek düşmanın Hz. Hüseyin'i görmelerine ve şehit etmelerine neden olmuştur. Bünden dolayı keklik lanetlenmiştir. Ayaklarına ve gagasının kırmızı olarak kalması, bu lanetin unutulmamasının işaretidir.

Yaşanmış bir vakıa olan Kerbela olayı hakkında anlatılan bu söylencenin doğru olması imkansızdır. Buna rağmen alevilerin kekliği niçin sevmediklerinin somut bir nedeni tespit edilememiştir.

c) Karga : Alevilerin sevmediği hayvanlardan birisi de kargadır. Karga uğursuzluk simgesi olarak kabul edilir. Evinin damında, bahçesinde veya yolunun üstünde karganın ötmesi, aileden birinin başına bir felaket geleceğine inanılır. Bundan dolayı öten karga kovulur ve " hayırdır inşallah, hayır olur inşallah " diyerek dua edilir.

Karganın uğursuzluk getirdiği ile ilgili inancın bireysel tecrübelerle dayandığı söylenebilir. Bu konuda da karga damında öttükten sonra felakete uğrayan bir çok kişinin hikayesi anlatılır.

5.5.2. Alevilerin Sevdiği Hayvanlar

a) Balık : Alevilerin sevdiği hayvanlardan birisi balıktır. Elazığ'ın Karakoçan ilçesi ve bazı köylerinde balıkların Perşembe akşamı Cem tuttukları, bu cemde yaşlı balıkların " bizi avlayanlar kör olsun, yiyenler ölsün " diyerek dua ettikleri anlatılmıştır.

Anlatılan bir başka söylenece de şöyledir: Köylünün biri aldığı balıkları taş ocakta (rojing) saçın altında pişirmek istemiş. Balıkları sacın altına dizdikten bir süre sonra kimine göre baktığında bütün balıkların kaybolduğunu, kimine göre ise balıkların sacın altında zikirde olduğunu görmüş.

öncemce /

Bu yörede yaşayan aleviler, yukarıda anlatılan söylencelere dayanarak balığı kutsal kabul etmişler. Balıkları avlamanın da, yemenin de günah olduğuna inanırlar.*

b) Leylek, Turna ve Güvercin alevilerin sevdiği kuşlardır. Leylek ve Turna'nın semada katar gezdirdiğine inanılır. Yani düzenli bir şekilde Cem de Sema dönülüyormuş gibi bir uyum ve ahenk içinde göç ederler. Ayrıca Alevi - Bektaşî Edebiyatında turna motifinin çok sık işlendiğini görmekteyiz. Leylek ve Turna hakkındaki inanç ve söylencelerin çoğu bu motiflere uygun olarak üretilmiştir.

Güvercin ile ilgili izlemimiz, bu hayvanın alevilerin zihninde masum, saf ve temiz, yani çocuk imajı yarattığıdır.

. Tarihsel Alevilikte alevilerin davranışları ve günlük yaşamında uğurlu ve uğursuz hayvanların etkili olduğu günümüz Aleviliğine bu konudaki inanç ve söylencelerin çoğu kaybolmuştur. Örneğin Tarihsel Alevilikte uzun bir yolculuğa çıkmaya hazırlanan bir alevi damında karga öttüğü için o gün yola çıkmaktan vazgeçebilirdi. Çünkü karga uğursuzluğun sembolü olarak kabul edilirdi. Günümüz kent ortamında böyle bir inancın sürdürülmesi mümkün değildir.

* Annem balık yemediği gibi evde pişirilmiş balığın üzerine konduğu ekmeği de yemez. Balığın kutsal bir hayvan olduğuna inanır.

SONUÇ

Anadolu, tarihi süreç içerisinde çok sayıda insan topluluğunun ve bu topluluklara ait kültürel değerlerin, dinlerin ve bu dinlere ait farklı yorumların yaşadığı bir coğrafi alandır. Anadolu Aleviliği, bu coğrafyadaki bazı kültürel öğelerin "İslami" motiflerle harmanlanmasından doğmuştur. Bu noktadan hareketle Anadolu Aleviliği, Anadolu insanının İslam Dini'ni anlama tarzı olarak tanımlandı. Anadolu Aleviliğinin, Anadolu'ya özgü bir inanç sistemi olması, yani İslam Dini'nin diğer yorumlarından farklı olması bu tanımlamayı doğrulamıştır.

Anadolu'ya egemen olmak gibi siyasi bir amaçla başlayan fakat mezhep şemsiyesi altında yürütülen Osmanlı - İran mücadelesi sürerken, Aleviler İran padişahı Şah İsmail'e ve Şiiliğe sempati duydukları için zaman zaman Osmanlı Padişahları'nın baskılarına maruz kaldılar.

Alevilere yönelik baskılar dayanılmaz boyutlara varınca, Anadolu Alevilerin dağ eteklerine kurulan ve ulaşım imkanları zor şartlarda sağlanan köylerde yaşamak zorunda kaldıkları saptandı. Bundan dolayı diğer toplumlardan tecrit edilmiş bir şekilde, teknik, sosyal ve siyasal gelişmelerden çoğunlukla habersiz bir şekilde homojen yapılarını koruyarak varlıklarını sürdürdükleri tespit edildi.

Alevilerin İslam'ın diğer yorumlarından farklı olan ibadetlerindeki figürler, içinde bulunulan dönemin şartlarını ve içinde vücut bulduğu kültür iklimini yansıtmaktadır.

Anadolu Alevileri Türkiye'de 1950'li yıllarda başlayan köyden kentte göçe katılmakla çağdaş toplumların değişim boyutunu ifade eden kentleşme sürecine dahil oldular. Çağdaş toplumların diğer özellikleri bu olgunun birer türevi durumundadır. Bundan dolayı günümüz Aleviliğinin son durumunu tahlil etmek için kentleşme olgusunu tahlil etme zorunluluğu vardır.

Kentleşme, farklı unsurları bir arada yaşama ve mücadele etme fırsatını bulduğu çelişkiler alanıdır. Bu çelişki, kentleşme olgusunun değerlendirilmesinde de ortaya çıkmaktadır. M. Armağan *Şehir Asla Unutmaz* isimli eserinde ifade ettiği gibi şehirde yaşamayan insan "tabiatın ritmine" teslim olmuştur. Fakat şehir hayatında ise "insani ritim"

akimdir. Ayrıca, şehir hayatı, aynı zamanda insanın asıl kökünden kopmasını, tabiatla olan doğrudan temasını kesmesini de gerektirir.

“Şehir böylece iki kaçınılmaz sürecin kesişim noktasında yer alır. insanın her yönüyle tahakkuk (yani daha kamil bir noktaya erişme) arzusunu tek tatmin edilebildiği yer olan şehir, insan fitratının ait olduğu işli (primordial) dünyadan kopmayı da zaruri kılar. Şehirli (medeni) insanın varlığını her an hissettiği bir gerilimdir bu. Ve bu gerilimdir şehirde yaşamayı cazip ve dayanılmaz kılan.”⁹⁹ Örneğin Ali İzzetbegoviç de “şehir ne kadar büyürse, üzerinde gök de o kadar kıralır. Tabiat, çiçek ve aydınlık o kadar az; duman, beton, teknik ise o kadar çok olur. Bizde o kadar az şahsiyet, o kadar da çok kitle oluruz”¹⁰⁰ diyerek kentlerin doğal hayattan kopmuş olduğunu vurgular. Ancak şehirdeki bireyin durumunda şu cümlelerle ifade eder: “Büyük şehrin normal sakini güzel ve orjinal olan herşeyin kaybına maruz kalmaktadır. Ekseriyetle o aynı biçimdeki kışlalara benzeyen evlerde büyür, seri imalatın çirkin mamülleriyle çevrilidir ve içinde kitle iletişim vasıtalarının aktarılan pasif bilgilerle doludur.”¹⁰¹ Bu cümlelerden anlaşılıyor ki İzzetbegoviç’e göre kentler doğal ve özgün olan şeylerin kaybına neden olur. Aynı zamanda yatay toplumsal oluşumları da yok eder.

Rimbaud’da “Kent” adlı “mensur” şiirinde “Birbirlerini tanımak gereği duymayan milyonlarca insan”¹⁰² diyerek günümüz kent toplumundaki sosyal iletişimsizliği açıklamış olur.

Kentleşme sürecinin birer yansıması olarak ortaya çıkan düzenli ve ücretli çalışmak, daha fazla üretmek ve daha fazla tüketmek, iletişim alanındaki hızlı teknolojik gelişmelere rağmen insanlar arasındaki iletişimsizlik, hayatın yaşanan andan ibaret olduğu bilinci, stres, suç oranındaki artış, güvensizlik, doğal çevrenin ve sosyal çevrenin aşınması gibi gelişmeler, Balzac’ın “Satın almak ve satmak; işte hayatın bütün gayesi”¹⁰³ tanımını doğrulamaktır.

⁹⁹ Armağan. Mustafa, Şehir Asla Unutmaz, İz Yayıncılık, İst. 1996, s.15

¹⁰⁰ İzzetbegoviç, Ali, Doğu ve Batı Arasında İslam, Çev: Salih Şaban, Nehir Yayınları, İstanbul - 1987, s.110

¹⁰¹ A.g.e. s, 110

¹⁰² A.Rimbaud 111 İlluminations, Çev. İ.Berk., s.30 Yeditepe Yayınları, 1971’den aktaran Ahmet Oktay, Şair ve Kurtarıcı, Korsan Yay. İst. 1992, s.58

¹⁰³ Roger, Garaudy, Entegrizm, Çev. K.B.Çileçöp, Pınar Yayınları, İst-1993 s.37

Türkiye’de kentleşme süreci sanayileşmeden daha hızlı olduğu için, kentleşmenin getirdiği olumsuzluklardan birçok yerel olgu etkilenmiştir. Böyle bir oluşumda, Türkiye şartlarında, tepkisel ve popülist yaklaşımlarla dejenere olan olgulardan biriside Aleviliktir. Örneğin bir Alevi düğününde, düğün sahibini Pir(Seyiid)’i yanına çağırır ve ona “Salondaki çalgıçılara söyle, insanların burada semah yapmalarına imkan verecek değişler çalmasınlar” diyerek Aleviliğin temel rütiellerinin ticaret ve eğlence aracı olarak kullanılmasına duyduğu rahatsızlığı dile getirir. Fakat kentte herşeyin bir fiyatı vardır anlayışı daha geçerlidir.

Bu bölümde,kentleşme olgusunun bazı özelliklerini vermemizin nedeni, çalışmada sorunsallaştırılan Anadolu Alevilerinin kentleşmenin sunduğu modern hayat sürecine katılmalarıyla Tarihsel Alevilikten geri dönüşü mümkün olmayan bir kopuş yaşadıklarının tespit edilmesidir. Bu kaçınılmaz bir süreçti. Bir taraftan çağımızın temel özelliği olan kentleşme hareketini Alevilerin dahil olmaması beklenemezken; diğer taraftan bu süreçte müdahil olan Alevilerin doğal ve kültürel çevrelerininin değişmemesinde imkansızdı. Çünkü modern kentler yer yer direnmelere, farklılıkları koruma çabalarına rağmen, farklılıkları öğüten ve tektipleştiren değirmen yönünde vardır. Bu süreçte Tarihsel Aleviliğin birçok temel özelliği kaybolmuş veya işlevsiz kalmıştır. Örneğin müsaheplik, dede- talip ilişkisi gibi.

Çalışma boyunca, zaman zaman sorulan ve en can alıcı sorulardan biri olan “Aleviler ne yapaçaklar?” Sorusunun burada tekrar sorulma ve cevabını arama zorunluluğu vardır.

Bu önemli soruya isabetli cevaplar bulmak için, modern kent yaşamının yukarıda bazı örnekleri verilen gerçekleri çok iyi kavranmalıdır. Bu sanıldığı kadar kolay bir analiz değildir. Yukarıda da ifade edildiği gibi kentleşme çelişkiler alanıdır. Modern kentlerin Alevilik gibi yerel olguların bazı önemli özelliklerini yok ettiği gibi bu olguların yeniden formüle edilmesi için sunduğu bazı açılımlarda vardır. Aleviliğin kentlerde yaşayabilmesi için bu açılımların en kısa zamanda tespit edilmesi ve değerlendirilmesi gerekir.

İletişim teknolojisi alanındaki gelişmelerle coğrafi sınırlar aşmış Roland Roberson’un deyişiyle Dünya “tek bir mekan”¹⁰⁴ haline gelmiştir.

¹⁰⁴ Küçükcan, Talip, “Din ve Küreselleşme”, Polemik Dergisi, Mayıs - Haziran, 1994, sayı 13

Bu durum Anadolu Aleviliğın homojen yapısını bozduğu için ilk bakışta olumsuz bir aşama olarak algılanabilir. Fakat Alevilerin dahil olmak zorunda oldukları bu sürecin Alevilere sunduğu bazı imkanlarda vardır. Örneğın, Aleviler 1985'ten sonra Türkiye'deki Alevilerin büyük çoğunluğunun katıldığı yaygın ve etkili bir sivil toplum örgütü kurmak, Alevilik inancını özümleyecek çoğulcu, hoşgörölü, açık fikirli gençler yetiştirmek fırsatını, teknik gelişmeler ve sosyal değışmeler sayesinde yakalamışlardı. Bu fırsat bugün halen geçerlidir. Fakat Aleviler böyle tekil, dayanışmacı, güçlü bir yapılanma yerine ayrıntılardan kaynaklanan bazı farklılıklardan dolayı çeşitli dernek ve vakıf isimleri altında parçalandılar. Bir uçta Aleviliğı Marksizm ile özdeşleştirmeye çalışan Pir Sultan Abdal Derneğı, diğeri uçta Aleviliğı Kemalizm ile özleştirmek isteyen Hacı Bektaş Veli Kültürünü Yaşatma Derneğı ve bu iki uç arasında kurulan başka dernek ve vakıflar...

Oysa ki, bu dernek ve vakıfların kurucu ve üyeleri bilmelidirler ki, merkezi iktidarların siyasi ve sosyal baskıları ve coğrafi şartların etkisiyle şekillenen homojen, dışı kapalı, iç dinamikleriyle varlığını sürdüren tarihsel Aleviliğın sosyal yapısı günümüz modern kent ortamında geçerliliğini kaybetmiştir. Bu nedenle Aleviliğın varlığını sürdürebilmesi için yüzünü dışarıya çevirmek, yalnızlık, soyutlanmışlık, kısıtlanmış psikolojisinden kurtulmak; farklı inanç sistemleriyle bir yanda mücadele etmek, diğeri yanda çağın imkanlarını kullanarak kendini tanıtmak ve gerektiğinde başka inanç sistemleriye uzlaşmak durumundadır. Şu örnekler bu yöndeki gelişmelerin habercileri niteliğindedir. Örneğın gündemdeki camii - cemevi ikilemi Aleviliğın başka bir inanç sistemiyle yüzleşme ve mücadele etme yönüne; Alevi Dedesi Prof. İzzettin Doğan'ın İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fak. Dek. Prof. Yaşar Nuri ÖZTÜRK ve Diyanet işleri eski Başkanı Lütfi DOĞAN ile Cem Vakfının açılışına katılmaları, Alevilerin diğeri inanç sistemlerinin temsilcileriyle uzlaşma yönüne örnek gösterilebilir.

Bu ortamda Aleviliğın varlığını sürdürebilmesi için, Alevilerin tamamı olmazsa dahi büyük çoğunluğun birlikte hareket etmesi gerekir. Aksi takdirde bir süre daha Alevilik tartışılır, dernek yöneticileri çeşitli hesaplar yapar ama kentleşmenin görevi farklılıkları budama ve yok etmek olan değirmen yönü aleviliğın varlığını sona erdirir.

Aleviliğın varlığını sürdürebilmesi için yapılması zorunlu olan bir diğeri husus da Tarihsel Aleviliğın içinde şekillendiğı coğrafi, kültürel ve

sosyal şartların ürünü ve o günün pratik hayatına yönelik olan kurumlarının günümüzde önemli bir kısmı işlevsiz kaldığından dolayı değişen duruma göre yeni kurumlar oluşturulmalıdır. Günümüz Aleviliği modern kent insanın sorunlarını çözüm üretebilecek ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek kurumlar oluşturursa varlığını sürdürebilir. Bu da Aleviliğin çağın süzgeçinden geçmesi ve çağın şartlarına göre yeniden formüle edilmesi anlamına gelir.

Alevilik bir inanç sistemi olarak bir çeşit iletişim türüdür. Bu iletişim aşkın varlıkla insan arasında olan bir iletişimdir. Alevilik geçen sayfalarda sunulan saptamalar doğrultusunda çağın istemlerine uygun olarak yeniden yapılandırmak için giriş bölümünde verilen Aleviliğin dört temel unsuru tekrar harmanlanmalıdır. Bu aşamada çağdaş gelişmelere karşı Aleviliği ayakta tutabilecek dayanağı (kaynağı) ön plana çıkarılmalı ve hesaplar onun üzerine yapılmalıdır. Ayrıca Aleviliğe ait olmayan fakat yaşanan tarihsel süreç içerisinde Aleviliğe ait olarak kabul edilen, özüne aykırı öğeler ayıklanmalıdır.

Bir işi yapacak kişiler ve o işin yapılacağı yer kadar önemli olan bir diğer hususta o işin nasıl yapılacağı, yani yöntemidir. Alevilik modern kent ortamına uygun bir şekilde yeniden formüle edilirken takip edilecek yöntemin kalkış noktası Mantık ilminde aklın ilkelerinden biri olarak kabul edilen "özdeşlik ilkesi" olmalıdır. Örneğin bu ilkeye göre Ali Ali'dir. Ali hem Ali hem de Ahmet olamaz. Bu ilke çağın istemleri doğrultusunda Aleviliğin özüne (ayırt edici değerlerine), konjektürel gelişmeler gözönünde bulundurularak ve ileri görüşlülükle uygulandığında görülecektir ki Aleviliğin yaşayabilmesi için birbirine bağlı olan şu iki şartın gerçekleşmesi gerekir; Birincisi, Alevilik çağdaş kentli bireyin psikolojik, sosyal, ekonomik, siyasi gibi bütün yönleriyle kendini ifade etmesini sağlayacak yeterli bir *kimlik niteliğine kavuşturulmalıdır*. Bu da Aleviler adına faaliyette bulunan vakıf ve derneklerin, kişi ve kuruluşların ayrıntılar arasında kaybolmadan çağdaş kent ortamında yaşayan Alevi bireyler için ortak bir kimlik oluşturabilecek asgari müştereklerde birleşmelerine bağlıdır.

Bu aşamada dikkat edilmesi gereken en önemli husus bu asgari müştereklerin ideolojik saplantılardan uzak, birey veya grupların siyasi ve ekonomik çıkarlarını gözetmeden günün şartlarına uygun ve gelecekte de geçerli olabilecek ölçü (kriter)lere göre tespit edilmesidir.

Bu kaygılarla oluşturulamayan birlikler ve kimlikler geçici olabileceği gibi daha büyük parçalanmalara da neden olur.

İkincisi ise, Alevilik, Alevilik olmalıdır. Yani, Günümüz Aleviliği Kemalizm, Sosyalizm, Sunnilik gibi başka akımlardan ayırt edici özelliklere sahip olmalıdır. Bu gibi ideolojilerle özdeşleştirilir; Kemalizm Aleviliktir, Alevilik Sosyalizmdir, Alevilikle Sunnilik arasında bir fark yoktur tezleri kabul görürse ; "Öyleyse Aleviliğe gerek yoktur" görüşü de kabul görür ki bu da Aleviliğin sona ermesi anlamına gelir.

Aleviliğin yeniden yapılandırılması sürecinin önündeki handikaplar Aleviler tarafında kurulan Tasavvufi İslam Enstitüsü aracılığıyla aşılabilir. Bu Enstitünün Alevilik ve Aleviler için hayati önemi olan böyle bir sorumluluğu taşıyabilmesi için herşeyden önce Alevilikle ilgili faaliyetleri bağımsız bir tavırla desteklemek, teşvik etmek, değerlendirmek ve koordine etmek gibi sorumluluklar taşıması gerekir. Ayrıca yukarıda belirtilen Alevi kimliğinin oluşması için, gerekli olan asgari müştereklerin tespitinde öncülük yapmasıdır. Bu sayede Alevilik "doktrin" niteliğine kavuşmuş olur. Enstitünün bu niteliklere ulaşabilmesi için de hem Alevi aydın ve politikacıların ve hemde çoğulcu kültür yapısını savunan kişi ve kuruluşların katkıda bulunması gerekir.

Bu enstitü ile ilgili en önemli kaygım ise yetkililerinin belli bir ideolojiyi Alevilik dahil her türlü değerün üstünde tutmak gibi ideolojik bir saplantının içine düşmeleridir. Bu Aleviliği ikinci plana itmesi ve farklı taleplere kapalı olması demek olur ki, böyle bir durumda enstitünün yukarıda verilen misyonları yerine getirmesi mümkün olmaz.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; bu olgunun günümüz modern kent ortamında yaşayabilmesi Alevilerin ve çoğulcu kültür yapısını savunanların desteğiyle Aleviliğin çağın istemleri doğrultusunda yeniden formüle edilmesi ve çağdaş insanın kendini her açıdan ifade edebilecek bağımsız ve özgün bir kimlik niteliğine kavuşturulmasına bağlıdır.

DEDELERLE YAPILAN GÖRÜŞME KILAVUZU

Bu kılavuzda kendisiyle görüşülen ve sahada veri toplamamıza yardımcı olan dedelere yer verilmiştir.

ELAZIĞ:

- Bazlama (Karsını) Köyünde bulunan Seyyid Kitan Ocağı mensubu Seyyid Süleyman ve Seyyid Ali,
- Kavalcık (Arpesi) Köyünde Seyyid Rıza (öldü) ve oğlu Seyyid Haydar,
- Yoğunağaç (Golan) Köyünde bulunan Çuri-Buri ocağında Cemile Ana,
- Elazığ Merkez (Vartatil)'de Seyyid Ali,
- Pamuklu Köyünden Seyyid Kazım ve kardeşi Seyyid Hüseyin ile (Karakoçan'da) görüşme yapıldı.

BİNGÖL:

- Sağyan Ocağı'na bağlı Seyyid Hüseyin,
- Oğuldere (Bovan) Köyünde bulunan Seyyid Cafer Ocağı'nda Seyyid Hüseyin (öldü) ve oğlu Seyyid Hasan,
- Bingöl Merkez'de Seyyid Cafer ile (İzmir'e taşındı) görüşme yapıldı.

TUNCELİ:

Tunceli'de son yıllarda yoğun bir göç yaşandığı için bu alandaki dedelerle İstanbul'da görüşmeler yapıldı.

- Lodekan-Moxindi'li Seyyid İmam Kaplan ile İstanbul Kağıthane'deki evinde,
- Seyyid Rıza Doğan'la (öldü) İstanbul Üsküdar-Esatpaşa Mahallesi'ndeki evinde,
- Seyyid Veli Doğan'la İstanbul Üsküdar-Örnek Mahallesi'ndeki evinde,
- Seyyid Süleyman ile İstanbul Maltepe'deki evinde görüşme yapıldı.

MALATYA:

- Seyyid Eşref Doğan'la Malatya Merkez'de,
- Malatya'daki diğer görüşmeler genellikle Eskimalatya (Battalgazi) yakınında bulunan Hasan Basri (Korucuk) ile Zeynel Abidin türbelerini ziyarete gelen dede ve taliplerle yapıldı.

KAYNAKÇA

A - KİTAPLAR

1. Ahmed, Ekber, S. İslam ve Antropoloji, çev, Bedri Gencer, İnsan Yay. İst. 1995.
2. Alp, Tekin, Türk Ruhu, Ahmet Sait Basımevi İst. 1944.
3. Alp, Tekin, Kemalizm, Cumhuriyet İst. 1936.
4. Armağan, Mustafa, Şehir Asla Unutmaz, İz Yayıncılık, İst. 1996.
5. Aron, Raimond, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Çev: Alemdar Korkmaz, Ank. 1989.
6. Atalay, A.Ali, Tam Hüsniye, Can Yay.İst. 1992.
7. Aytekin, Sefer, Der.Buyruk, Emek Basın yayın, Ankara, 1982.
8. Başkaya, Fikret, Paradigmanın iflası, Doz Yay. İst.1991.
9. Beşikçi, İsmail, Mecburi İskan Kanunu, Yurt Kitap Yay. Ankara, 1991.
10. Bulaç, Ali, İslam Düşüncesinde Din, Felsefe/Vahiy Akıl İlişkisi, Beyan Yay. İst. 1994
11. Bulaç, Ali, Din ve Modernizm, Endülüs Yay. İst. 1990.
12. Bozkurt, Fuat, Aleviliğin Toplumsal Boyutları, Tekin Yay. İst.1990
13. Çağlayangil, İhsan, Anılarım, Yılmaz Yay. (3.Baskı), İst. 1990.
14. Çamuroğlu, Reha, Günümüz Aleviliğin Sorunları , Ant Yay. İst. 1992
15. Çamuroğlu, Reha, Babailer, Metis Yay. İst. 1992.

16. Çamuroğlu, Reha, Dönüyordu-Bektaşilikte Zaman Kavrayışı, Metis Yay. İst. 1993.
17. Dersimi, Nuri, Hatıratım , (Yayına hazırlayan M.Bayraktar) Özge Yay. Ankara, 1992.
18. Demir, Ö. ile Acar, M. Sosyal Bilimler Sözlüğü , Ağaç Yay. İst. 1992.
19. Eliada, Mircea, Kutsal ve Dindışı, çev. M. Ali Kılıçbay, Gece Yay. Ankara, 1991.
20. Eliada, Mircea, İmgeler, Simgeler, çev. M. Ali Kılıçbay, Gece Yay. Ankara, 1992.
21. Es - Semavi, ...Ve Hidayete Erdim çev. Z. Özkaya, Can Yay. İst. 1993.
22. Eyüboğlu, İ. Zeki, Alevilik - Sünnilik, Hürriyet Yay. İst. 1979. (1.Baskı).
23. Eyüboğlu, İ. Zeki, Bektaşilik, Ant Yay. İst. 1992.
24. Habermas, Jürgen, Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje, Çev. G. Naşil, Kıyı Yay. İst. 1990.
25. Garaudy, Roger, Entegrizm, çev. K. B. Çileçöp Pınar Yay. İst. 1993.
26. Giddens, A. Sosyoloji (Eleştirel Bir Giriş), çev. R. Esengül, İ. Öğretim, İhtar Yay, İst. 1993.
27. Gölpınarlı, Abdalbaki, Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik, Der Yayınları, İst.1979.

28. Hasan, İbrahim. H., İslam Tarihi, çev. İ. Yiğit, S. Gümüş, Kayıhan Yay. Ankara, 1987.
29. Hizmetli, M. Der. Nehcül Belağa, çev. B. Işık, M. V. Taylan, F. Bozgöz, (Hz. Ali'ni Hutbeleri, Mektupları, Emirnameleri ve Kısa Sözleri), Birleşik Yay. Ankara, 1990.
30. İbn-i Haldun, Mukaddime, çev. Z.K. Ugan, MEB Yay. İst. 1989.
31. İmam-ı Cafer Buyruğu, Hazırlayan. Atalay, Adil Ali, Can Yay. İst.1993.
32. İzzetbegoviç, Ali, Doğu ve Batı Arasında İslam, çev. Salih Şahin, Nehir Yay. İst. 1987.
33. Kansu, Müfit Mazhar, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Türk Tarih Kurumu Basınevi, Ankara, 1988, Cilt : 1, sh. 221-222.
34. Kazım, Karabekir, Kürt Meselesi, Emre Yay. İst. 1994.
35. Kaya, Haydar, Musahiblik, Can Yayınları, İst. 1989.
36. Kısakürek, Necip Fazıl, Son Devrin Din Mazlumları, Büyük Doğu Yay. (14. Baskı), İst. 1995.
37. Korkmaz, Esat, Alevilik - Bektaşilik Terimler Sözlüğü, Ant Yay. İst. 1993.
38. Massignon, Lois, Hallac-ı Mansur ve Anadolu Aleviliği Felsefi Kökenleri, der. Öktem, Niyazi, Ant Yay. İst. 1994.
39. Melikoff. İrene, Uyur İdik Uyardılar, çev. Turan Alptekin, Cem Yay, İst. 1994.

40. Ocak, A. Yaşar, Türk-İslam İnançlarında Hızır Kültü, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yay., Ank. 1990.
41. Ocak, A. Yaşar, Bektaşî Manî - Kıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, Enderun Kitabevi, İst. 1993, (1. Baskı)
42. Oktay, Ahmet, Şair ve Kurtarıcı, Korsan Yay. İst. 1992.
43. Öztoprak, Halil, Kuran'da Hikmet, İncil'de Hakikat, Anadolu Matbaa 1951.
44. Pehlivan, Battal, Anadolu'da Alevilik, Alevi Yay. İst. 1992.
45. Reyhani, Mahmut, Alevilik ve Öncesi, Can Yay. İst. 1994.
46. Rimbaud, A., 111 İlluminations, çev: İ. Berk., s.30. Yeditepe Yay. 1971.
47. Said Halim Paşa, Buhranlarımız, İz Yay. İst. 1993.
48. Saran, Nephân, Antropoloji, İnkılap Yay. İst. 1990.
49. Şahin, Teoman, Alevilere Söylenen Yalanlar (Bektaşîlik Soruşturması) Armağan Yay. Ankara, 1995.
50. Şener, Cemal, Alevilik Olayı, Ant Yay. İst. 1993.
51. Şener, Cemal, Atatürk ve Aleviler, Ant Yay. İst. 1993.
52. Tuğlacı, P. Osmanlı Şehirleri, Milliyet Yay. İst. 1995.
53. Tunç, Osman, "Cumhuriyet Dönemi ve Kürtler", KÜRD SORUNU FORUMU, Sor Yay. Ankara, 1992.
54. Türköne, Mümtaz'er, Osmanlı Modernleşmesinin Kökenleri, Yeni Şafak Yayınları, İst. 1995.

55. Uluçay, Ömer, Gülbang - Alevilikte Dua, Ajans T Yay. Adana, 1992.
56. Weber, Max, Sosyoloji Yazıları, Çev. Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yay. İst.1986.
57. Xemgin. E, Aleviliğin Kökenindeki, Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi, Berfin Yay. İst. 1995.
58. Yıldırım, Ergün, Türkiye'nin Modernleşmesi ve İslam, İnsan Yay. İst. 1995.
59. Yüksel, Müfid, "Bölgede Oynanan Oyunlar ve Kürdistan'da İslamiyetin Geleceği", KÜRD SORUNU FORUMU, Sor Yay. Ankara, 1992.
60. Zelyut, Rıza, Öz Kaynaklarına Göre Alevilik, Yön Yay. İst. 1992.
61. Zelyut, Rıza, Aleviler Ne Yapmalı, Yön Yay. İst. 1993.

B - SÜRELİ YAYINLAR

1. Akçam , Taner, "Hızla Türkleşiyoruz" , Birikim Dergisi, sayı : 71-72, Mart-Nisan, 1995
2. Bulaç, Ali, "Modern Devletin Totaliter ve Ulusal Niteliği", Bilgi ve Hikmet Dergisi, sayı : 3, Yaz 1993.
3. Coşkun, İ, "Modernleşme Kuramı Üzerine", Sosyoloji Dergisi, 1989 s.295.
4. Dinç, Ahmet, "Sünniler Kadar Müslümanız", Aksiyon Dergisi, Sayı: 8, Ocak - Şubat 1995
5. Ehli Beyt Mesaj Dergisi, Sayı: 1 (1993), s. 106 - 122

6. Hatemi, Hüseyin, "Alevi Sünni Çatışması Dini Değil Siyasidir", Dünya Dergisi, Sayı: 5 (Mart 1994), s. 34
7. Kehl-Bodroğı, Kristine, "Tarih Mitosu ve Kollektif Kimlik", Birikim Dergisi, Ağustos 1996, Sayı 88.
8. Kızılcelik, Sezgin, "Postmodernizm: "Modernlik Projesi" Bir Başkaldırı", Türkiye Günlüğü Dergisi, sayı : 30, Eylül - Ekim, 1994.
9. Küçükcan, Talip, "Din ve Küreselleşme" Polemik Dergisi, sayı : 13, Mayıs-Haziran 1994
10. Mısıroğlu, Kadir, "Yakın Tarihin Meçhul Kahramanları," Sebil Dergisi, Sayı : 174
11. Ocak, Ahmet Yaşar, "Alevilik, Bektaşilik Gerçeği ve Bazı Tezler", Türkiye Günlüğü Dergisi, sayı: 31 Kasım - Aralık 1994, s. 115
12. "Okur Mektubu" Cem dergisi, Ocak 1995, Sayı 44, s. 42,
13. "Türkiye'de Alevilerin Kimlik Sorunu, (Özel Dosya)" İzlenim Dergisi, Sayı: 5, Mayıs 1993
14. Zelyut, Rıza, "Aleviliğın Toplumsal Özellikleri", Nefes Dergisi, Aralık 1994, s. 21 - 22
15. Yıldırım, Ergün, "Modern Ulus Devlet" Bilgi ve Hikmet Dergisi, sayı 3, 1993.